

Polgár András

Gondolatok a feltételes szabadságra bocsátásról

A jogintézmény fogalma, célja, funkciói

A feltételes szabadságra bocsátás olyan, jogszabály által szabályozott intézmény, amely elviekben lehetővé teszi, hogy a szabadságvesztéssel sújtott terhelt az ítéletben meghatározott tartam teljes kitöltését megelőzően szabadlábra kerülhessen. Egyes büntetőjogi rendszerekben a feltételes szabadságra bocsátásra úgy tekintettek, mint a szabadságvesztés-büntetés szerves és önálló részére, egyidejűleg mint annak rendszerint utolsó szakaszára.¹ Más felfogásban a feltételes szabadságra bocsátás a szabadságvesztésre ítéltnek adható, a szabadságvesztés önálló részének nem tekinthető, de ahhoz kapcsolódó speciális kedvezmény, mely szigorú feltételrendszer keretében szabályozott. Ebben a felfogásban a taxatív feltételek teljesítése teszi lehetővé az ítéletben rögzített szabadságvesztés tartamának megrovidítését azzal, hogy az elítélt meghatározott szabályok szerint és ideig próbaidő alatt áll. Ezek megszegése a kedvezmény megvonását és a büntetés végrehajtásának folytatását vonja maga után. Ebben a rendszerben nem a szabadságvesztés szerves és önálló része, de ahhoz szorosan kapcsolódik, azt megrovidítő, feltételekhez kötött kedvezmény.²

Szabályai meghatározzák mind a határozott ideig, mind a határozatlan tartamú (életfogytig) tartó szabadságvesztés-büntetésből való idő előtti szabadulás feltételeit.³ Az intézményt a 2013. június 30-ig hatályban volt Büntető törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (Btk.) részletesen szabályozta, majd az azt felváltó 2012. évi C. törvény (új Btk.) már csak a legfontosabb kérdésekre tartalmaz rendelkezést, például, hogy a feltételes szabadságra bocsátásra a büntetés minimálisan mekkora részének kitöltését követően kerülhet sor. A részletes szabályokat 2013. július 1-jétől a Büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet tartalmazza, melyet az 2015. január 1-jével hatályba lépő új Bv. Kódex, a Büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény vált fel.

Az eredeti szabályozás alapján a feltételes szabadság a büntető anyagi jog intézménye volt, annak ellenére, hogy tárgya alapján mindig is a büntetés-végre-

¹ Lásd az angol és az ír fokozatos (progresszív) börtönrendszerek által szabályozott szabadságvesztés-büntetés egyes szakaszait. Mezey Barna: A magyar polgári börtönügy kezdetei. Budapest, 1995, Osiris – Századvég Kiadó.

² Más megközelítésből: „A feltételes szabadságra bocsátással a bíróság valójában nem a kiszabott büntetés tartamát rövidíti le, hanem a tényleges szabadságelvonás egy része alól mentesíti az elítéltet.” Mészár Róza: A büntetések. In: Kónya István (szerk.): Magyar büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára. Budapest, 2013, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.

³ Életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén amennyiben a bíróság a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét nem zárja ki, úgy annak legkorábbi idejét az új Btk. 25–40 év közötti tartamban állapítja meg.

hajtási joghoz tartozott, a feltételes szabadságra bocsátásról való döntéshozatal a büntetés-végrehajtási (bv.) bíró hatásköre, eldöntésénél pedig a büntetés-kiszabási szempontok nem voltak figyelembe vehetők. Így a bv. bíró nem vizsgálhatta, hogy az elítélt feltételes szabadságra bocsátása esetén a ténylegesen letöltött szabadságvesztés tettarányos-e, arányban áll-e az elkövetett cselekménnyel, illetve a terhelt bűnösségével. Így az ítéldbíró által értékelési körbe vont, a bűncselekménnyel összefüggő, illetve a büntetés-kiszabási szempontok a feltételes szabadságra bocsátásnál figyelmen kívül maradnak.⁴ A jogalkotó, törekedve a dogmatikai rendszertisztaságra, a feltételes szabadság intézményét a Btk. anyagi jogi szabályai közül 2013. július 1-jével kiemelte, és a Büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendeletben (a továbbiakban Bv. tvr.) helyezte el. Ezt a fajta szabályozást a büntetés-végrehajtási jogot újraszabályozó büntetés-végrehajtási kódex is fenntartja.⁵

A hatályos szabályozás szerint a szabadságvesztésre ítélt feltételes szabadságra bocsátható, ha a büntetés végrehajtása alatt tanúsított kifogástalan magatartására, valamint arra a készségére tekintettel, hogy törvénytisztelő életmódot fog folytatni, alaposan feltehető, hogy a büntetés célja további szabadságelvonás nélkül is elérhető, és a határozott ideig tartó szabadságvesztésnek a Btk. szerinti vagy az ítéletben megállapított részét, életfogytig tartó szabadságvesztés esetén a bíróság által az ítéletben megállapított tartamot letöltötte.⁶

„A feltételes szabadságra bocsátás a XIX. században a fokozatos börtönrendszerben alakult ki. Alapgondolata – a progresszív börtönrendszerhez hasonlóan – az elítéltnak a társadalomba való fokozatos visszavezetése, a szabad életbe történő beilleszkedés elősegítése. (...) A feltételes szabadság a bíróság számára – a büntetés-kiszabáshoz képest – korrekciós lehetőség, az elítélt számára pedig perspektívát nyújt, ugyanakkor átmenetet és próbatételt is jelent a reszocializáláshoz. Vizsgálati eredmények azt mutatják, hogy a feltételes szabadság intézménye jobban elősegíti a visszaesés megelőzését, mint a büntetés teljes kitöltése. A feltételes szabadság lehetősége a büntetés-végrehajtás rendjének megtartására is ösztönzi az elítéltet.”⁷

A jogintézmény funkciója egyes jogirodalmi álláspontok szerint az, hogy korigálja az ítéelő bíró tévedését, miszerint a büntetés végrehajtása alatt kiderülhet,

⁴ Kivételt képez a büntetés céljának vizsgálata, mely alapvetően a büntető anyagi jog körébe tartozik. Ugyanis a büntetés céljára mind az ítéldbíróságnak, mint a bv. bírónak tekintettel kell lennie. Az ítéldbíróságnak olyan büntetést kell kiszabnia, amely megfelel a büntetés céljának. A bv. bírónak pedig azt kell megvizsgálnia, hogy a büntetés célja a büntetés teljes végrehajtása nélkül is elérhető-e. A büntetés célja pedig a társadalom védelme érdekében annak megelőzése, hogy akár az elkövető, akár más bűncselekményt kövessen el, vagyis a cél a prevenció. Ebből következően, ha a büntetés teljes végrehajtása nélkül a prevenció célok nem érhetőek el, úgy – álláspontom szerint – az elítélt nem bocsátható feltételes szabadságra.

⁵ A Büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL törvény, melyet az Országgyűlés 2013. december 17. napján fogadott el, és 2015. január 1-jén lép életbe.

⁶ „A feltételes szabadságra bocsátás nem jelenti a büntetés hátralévő részének automatikus elengedését. Emiatt a szabadságvesztés a feltételes szabadság sikeres elteltével tekintendő kiállottnak.” Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Budapest, 2001, Korona Kiadó. 370. old.

⁷ Nagy Ferenc: i. m. 365. old.

hogy nincs szükség az ítéletben megjelölt büntetés teljes tartamára a büntetés céljainak eléréséhez. Ez az álláspont azonban nehezen tartható, mert eleve vélelmezi, hogy a bíróság megalapozatlanul dönt, melynek következtében törvénysértően súlyos büntetést szab ki. Ugyanakkor ez a megközelítés logikai hibát vétve azt viszont eleve kizárja, hogy a büntetés éppenséggel lehetett törvénysértően enyhe is, és ilyen alapon arra is szükség lehet, hogy a másik irányba korrigáljon a bv. bíró a büntetés esetleges meghosszabbításával. Erre azonban a jogszabály nem ad lehetőséget, amiből következik, hogy a feltételes szabadság intézményének a jogalkotó akarata szerint sem lehetett az a célja, hogy esetlegesen túl súlyos büntetéseket a bv. bíró korrigáljon.

Más megközelítésből a feltételes szabadság intézményének funkciója az elítélt együttműködési hajlandóságának felkeltése, pozitív ösztönzés a törvénytisztelő életmód, készség kialakítására. Eszerint hatásosabb, mint a megtorló, fenyegető eszközök kilátásba helyezése, mert ezek csak akkor eredményesek, ha a felügyelet jelen van, és észlelheti a szabályszegést, de egyébként a belső meggyőződést, egyetértést az elítéltben nem alakítják ki a törvénytisztelő életmód elfogadása iránt. Ezért a feltételes kedvezmény intézménye, lehetősége segíti a bv. szervek munkáját és fokozza annak eredményességét, illetve a fegyintézetekben elősegíti a rend fenntartását, míg hosszú távú kedvező hatása, hogy kialakíthatja az elítéltben az önfegyelemnek, és ezzel a törvénytisztelő életmódra vonatkozó készségét.

Az ítélet integritása kontra feltételes szabadságra bocsátás

A feltételes szabadságra bocsátással kapcsolatos előterjesztés (kérelem) elbírálása esetén a fő rendező elv, hogy főszabályként kell tekinteni mindarra, ami az ítéletben szerepel. Abból kell kiindulni, hogy az ítéletet kell végrehajtani. Az ítélethez lojálisnak kell lenni, az abban előírt büntetést főszabály szerint az ítéletben szereplő tartamban, fokozaton kell végrehajtani. Az ítélettől való bárminemű eltérés csak kivételes lehet, hiszen az eltérés a főszabálytól. Ha az anyagi jogerőhatással rendelkező ítélet egészét vagy részét nem hajtják végre, vagy az ítélettől eltérően hajtják végre, úgy az ítélet integritása szükségszerűen sérül, és ezzel sérülhet az ítéletekbe vetett közbizalom is. Sommásan megállapíthatjuk, egy ítélet, illetve egy bírósági döntés annyit ér, és annyiban vehető csak komolyan, amennyire azt végre is hajtják.

A feltételes szabadságra bocsátás intézményében mindig is tetten érhető volt egy sajátos ellentét, a jogerős és végrehajtható ítéletben szereplő döntés minden további feltétel nélküli végrehajtásának igénye, illetve a büntetés végrehajtásának tartama alatt bekövetkezett lényeges változások miatti eredeti rendelkezések felülírásának szükségessége között. A jogerős döntés ítélt dolognak minősül, ahhoz a továbbiakban mindenki kötve van, annak rendelkezéseit végre kell hajtani. Ez egy ellentmondást nem tűrő kategorikus parancsként is értelmezhető. Ugyanakkor a büntetés végrehajtásának tartama alatt bekövetkezett változások indokolhatják az anyagi jogerővel rendelkező és megváltoztathatatlan döntés korrek-

cioját, a megváltozott helyzethez való igazítását, a megváltozott körülményeknek megfelelő finomhangolást, további egyéniesítést.

Ezen túl is dogmatikai ellentmondás is feszül a feltételes szabadságra bocsátás jogintézményében. Ugyanis az alkotmányos büntetőjog egyik legfontosabb tétele, a büntetés kiszabás alappillére: a tetтарыosság elve. Eszerint a bíróságnak tetтарыos büntetést kell kiszabnia, vagyis olyan büntetést, amely arányos az elkövetett cselekmény tárgyi súlyával, a cselekmény társadalomra veszélyességével. A büntetés kiszabásának ez a vezérelve, minden egyéb szempont, így az alanyi bűnösség, az elkövető társadalomra való veszélyessége, az egyéb súlyosító és enyhítő körülmények csak ezután vehetők figyelembe.

Ugyanakkor az anyagi jog szabályai szerint a büntetés kiszabása során figyelmen kívül kell hagyni azt, hogy a feltételes szabadság kedvezményének esetleges megadásával a büntetésből mennyit nem hajtának majd végre. A tetтарыos büntetést tehát az esetleges kedvezményes szabadulás figyelmen kívül hagyásával kell meghatározni. Ha viszont az elítéltet feltételes szabadságra bocsátották, abból következik, hogy nem töltötte le a tetтарыos büntetést, vagyis nem bűnhődött meg az ítéletben előírt módon az elkövetett cselekménnyel arányosan. Így hiába tetтарыos az ítéletben szereplő büntetés, ha azt nem hajtották végre a maga teljességében.

Elvi, dogmatikai kérdés, hogy mennyire hat ki a jogerős bírói döntéshez kapcsolódó anyagi jogerőre a büntetésbe való utólagos beavatkozás, a res iudicatának minősülő döntés utólagos korrekciója a feltételes szabadságra bocsátással. Komolyan lehet-e venni egy jogerős döntést, ha azt utólag még az ahhoz kapcsolódó anyagi jogerőhatás ellenére is módosítani lehet. Nem vezet-e mindez a bírósági döntésekbe vetett bizalom csökkenéséhez, és ezzel áttételesen a bírósági döntések tiszteletben tartásának erodálódásához, illetve a jogbiztonság, majd az önkéntes jogkövetés sérelméhez.

Felmerülhet a gyanú, hogy a feltételes szabadságra bocsátás intézménye inkább gyakorlatias és praktikus szempontokat szolgál, annak árán, hogy az intézmény káros lehet a tetтарыosság elvének érvényesülésére, valamint a jogbiztonság és a jogkövetés fontosságához fűződő társadalmi érdekek ellen hathat.

Kétségtelen előnye viszont az elítéltek együttműködési készségének növelése a büntetés végrehajtása alatt, ezzel a rendkívüli esetek száma, a büntetés végrehajtásának költsége és a büntetés-végrehajtási intézetek túlszűfolttsága is csökkenthető. Kérdés, hogy ezek az előnyök arányban állnak-e a jogintézményben rejlő kockázatokkal, illetve hátrányokkal.

Ha elfogadjuk azt az álláspontot, hogy a feltételes szabadságra bocsátás célja az elítélt pozitív ösztönzése, ezzel benne a törvénytisztelő életmód készségének kialakítása, a társadalomba való be-, illetve visszailleszkedésének elősegítése, úgy viszont felmerül a kérdés, hogy az intézmény jól működik-e, ha magas a visszaesés aránya. Kérdés, hogy eléggé cizellált-e a szabályozás, vagy a feltételes szabadságra bocsátás gyakorlatában van-e esetleg hibás beidegződés, automatizmus és naiv feltevés. Mint ahogy kérdés lehet az is, hogy esetleg a társadalmi környezet, a befogadás hiánya, a szabadult elítéltekkel szembeni előítéletek, a széleskörű

társadalmi elutasítás, illetve az általános gazdasági helyzet is okai-e (s ha igen, mennyiben) a gyakori bűnismétlésnek.

A statisztikai adatok alapján levonható az a következtetés, hogy a feltételes szabadságra bocsátás széles körben alkalmazott intézmény. A visszaeséssel kapcsolatos kedvezőtlen tapasztalat, annak magas száma ugyanakkor nem igazolja vissza, hogy a feltételes elbocsátás széles körű alkalmazása megalapozott lenne. Sok esetben a feltételes szabadságra bocsátott elítélt szabadulását követően újra bűnözői életvitelt folytat. Ez felveti azt a gyanút, hogy a kedvezményrel kapcsolatos sommás eljárásokban nem kerül feltárásra valamennyi, a kedvezmény szempontjából releváns adat, vagy a gyakorlat indokolatlanul széles körben megengedő, miközben a jogszabály szerint a kedvezmény nem alanyi jog, csak lehetőség, adható.⁸ Így a jogerőhatással bíró ítélet feloldása és ezzel az ítélet egységének sérelme nem váltja ki az attól remélt kedvező hatást – a visszaesés csökkentését –, miközben az ítélet integritásának megbontása szükségszerűen az ítéletekbe vetett bizalmat sérti. Ennélfogva szélsőséges esetben a feltételes szabadságra bocsátás intézménye kontraproduktív lehet. Ezt a súlyos megállapítást álláspontom szerint a statisztikai adatok egyértelműen megerősítik. A *2010-es évben* 7 533 elítéltekből 6 079-et bocsátottak feltételes szabadságra, *2011-ben* 7 598 elítéltekből 6 037 főt, *2012-ben* 7 334 főből 5 900 elítélt kapta meg a kedvezményt, *2013-ban* 7 427 elítéltekből 5 945 főt bocsátottak feltételes szabadságra. Minden évben a kedvezményben részesített elítéltek kb. 1/3-át helyezték pártfogó felügyelet alá. Így a kedvezményben az érintetteknek 4/5-e (!) részesült, ami indokolatlanul elnéző és enyhe gyakorlatnak tűnik, különösen az alábbi, az elítéltek összetételével kapcsolatos adatok ismeretében. *2010-ben* 3 383 fő volt visszaeső vagy különös visszaeső, további 2 721 fő volt többszörös visszaeső, tehát összesen 6 104 fő esett valamilyen visszaesői kategóriába az összesen 11 241 fő elítéltekből, vagyis több mint az elítéltek fele. *2011-ben* 3 708 fő volt visszaeső vagy különös visszaeső, további 2 868 fő volt többszörös visszaeső, vagyis 6 576 fő tartozott valamilyen visszaesői kategóriába az összesen 12 028 elítéltekből, ami szintén több mint az elítéltek fele. *2012-ben* 3 676 fő volt visszaeső vagy különös visszaeső, további 2 857 fő volt többszörös visszaeső, vagyis 6 533 fő tartozott valamilyen visszaesői kategóriába az összesen 11 981 elítélt közül, ami szintén több mint az elítéltek fele. Nem volt jobb a helyzet *2013-ban* sem, amikor is 4 096 fő volt visszaeső vagy különös visszaeső, további 2 964 elítélt többszörös visszaeső, vagyis összesen 7 060 elítélt tartozott valamilyen visszaesői kategóriába az összesen 12 391 elítélt közül, mely szintén meghaladja az 50 százalékot. Az ilyen kedvezőtlen adatokból az a következtetés vonható le, hogy a kedvezményben az elítéltek indokolatlanul széles köre részesült.⁹

⁸ Ebben azonban korántsem teljes az egyetértés, ismertek olyan álláspontok is, melyek szerint kívánatos lenne, hogy a feltételes szabadságra bocsátás a szabadságvesztés-büntetés szerves és szinte automatikusan része legyen. „Nemzetközi tekintetben több ország ez irányú szabályozása, illetve reformelképzelése szerint a feltételes elbocsátás a szabadságvesztés végrehajtásának rendszerinti és nem kivételes, és nem csupán kedvezmény jellegű intézménye kell legyen. (...) Indokoltnak látszik továbbá a ténylegesen letöltendő büntetési idő lecsökkentése ...”. Nagy Ferenc: i. m. 370. old.

⁹ Az adatok forrása: BVOP

A kedvezmény megadásának vagy megtagadásának értékelési szempontjai

Mindenekelőtt hangsúlyozni kell, hogy a hatályos szabályozásból következően a feltételes szabadságra bocsátás nem alanyi jog, hanem egy jogszabályi lehetőség az idő előtt való szabadulásra, melynek három pozitív és egy negatív feltétele van. A három pozitív feltétel konjunktív, vagyis együttesen kell fennállniuk, melyek mellett előzetesen a negatív feltétel hiánya is vizsgálandó.

Objektív feltétel, hogy az *elítelt kitöltötte* az ítéletben, illetve a Btk.-ban a feltételes szabadságra bocsátáshoz *szükséges tartamot*, a régi Btk. alapján elítéltek esetében ez a fokozathoz igazodott, így fogház fokozatnál 2/3, börtönnél 3/4, míg fegyház fokozaton az ítéletben szereplő büntetés 4/5 részének kitöltését írta elő határozott időre ítétek esetén. A régi Btk. alapján az ítéldbíróóság kivételesen az ítéletben úgy rendelkezhetett, hogy a terhelt a büntetés fele részének kitöltése után feltételes szabadságra bocsátható, feltéve, hogy a büntetés tartama a 3 évet nem haladta meg, és kivételes méltányosságokra okot adó körülmény indokolta az általános szabályoktól való eltérést.

A jelenleg hatályos Btk. nem a szabadságvesztés végrehajtási fokozatához, hanem az elkövető személyéhez, a benne rejlő társadalomra veszélyesség fokához köti a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi lehetséges idejét a határozott időre ítétek-nél. Így általános szabállyá teszi, hogy a büntetés 2/3-ának, de legalább három hónap szabadságvesztés, visszaeső esetében a büntetés 3/4 részének, de legalább három hónap szabadságvesztés kitöltése után bocsátható legkorábban feltételes szabadságra.¹⁰ A 4/5 kedvezmény szabályát az új Btk. nem tartotta fenn. A törvény kivételes méltányosságból lehetővé teszi, hogy az elkövető a büntetésének fele része után feltételes szabadságra bocsátható legyen, feltéve, hogy büntetése az öt év szabadságvesztést nem haladja meg. Egyetlen körben szigorúbb csak a régi Btk.-nál: kizárja a feltételes szabadságra bocsátás kedvezményéből a többszörös visszaesőket, ha a többszörös visszaeső büntetését fegyház fokozaton kell végrehajtani, míg a régi Btk. a visszaesők közül csak az erőszakos többszörös visszaesőkre tartalmazott ilyen előírást.

Az objektív feltételnek, vagyis a meghatározott tartam kitöltésének értelem-szerűen a feltételes szabadságra bocsátás esedékességi idejére kell teljesülnie. A bv. bíró nyilvánvalóan ennek határnapja előtt kell, hogy döntsön a feltételes szabadságra bocsátásról, főszabály szerint a bv. intézet előterjesztése alapján. Erre adott esetben több hónappal a feltételes szabadságra bocsátás esedékessége előtt is sor kerülhet. Ezért ezt a feltételt annyiban vizsgálja, hogy az előterjesztésben megjelölt időpontra a fenti tartam kitöltése megtörténik-e. Kivételt képez az az eset, ha az előzetes fogvatartással már hosszabb időt töltött ki az elítelt, mint a kedvezményhez szükséges tartam, így az ítélet jogerőre emelkedésekor a kedvezményről való döntés is aktuális, sőt késeivé válik.

¹⁰ Büntetőjogunk általában a feltételes szabadságra bocsátásra legkorábban a büntetés 3/4-nek kitöltése után adott lehetőséget. Ld. Csemegi-kódex, vagy az 1950. évi 39. tvr., az 1954. évi 17. tvr., illetve az 1978. évi IV. törvény. Az 1978. évi IV. törvény esetében ennek oka, hogy a bíróságok a leggyakrabban a börtön fokozatot alkalmazták, míg kivételt képezett a 3/4-es szabály alól az 1961. évi Btk., mely a 2/3-ad szabályt tette általánossá, a 3/4-es kedvezményt pedig kivételessé.

Amit a *kifogástalan magatartásnál* vizsgálni kell: milyen a jutalmazások-fenyítések mérlege, melyik mutat többletet. Miért jutalmazták és miért fenytették az elítéltet. Ennek keretében a bíróságnak ki kell szűrnie a jelentéktelen jutalmazás és fenytés kategóriájába tartozó, a kedvezmény megadásának szempontjából irreleváns adatokat. Nem nehéz belátni: a feltételes szabadságra bocsátás szempontjából nincs jelentősége egy olyan jutalomnak, melyet az elítélt például egy karácsonyi műsorban, énekkari munkában való egyszeri részvételért kapott, ez az érdem ugyanis a döntés szempontjából jelentéktelen. De ugyanígy nem érdekes az sem, ha az elítélt feddést kapott, mert engedély nélkül vágatta le a haját. Az ilyen jellegű, teljesen a hétköznapi élet körébe tartozó súlytalan érdemek, illetve a diákcsíny kategóriájához hasonlító szabályszegések olyan horderejű kérdésnél, mint a feltételes kedvezmény, egyszerűen nem relevánsak. Teljesen más megítélés alá esik azonban, ha az elítélt a büntetése alatt befejezte az általános iskolát, szakmát tanult, általános jelleggel példás a magatartása, teljesen együttműködő, dolgozik, munkájában igényes, megbízható és szorgalmas. Vagy: ha sorozatosan és általános jelleggel szembehelyezkedik az intézet rendjével és elvárásaival, a kapott utasítások teljesítését megtagadja, fogvatartott társait terrorizálja, a felügyelettel szemben tiszteletlen, idejét nem igyekszik hasznosan (munkával, tanulmányokkal, értelmes hobbival) tölteni. A mérlegelés során külön vizsgálni kell, hogy az elítélt a bv. intézetben dolgozik-e, illetve tanulmányokat folytat-e. Amennyiben igen, azt mindenféleképpen pozitívumként kell értékelni, akkor is, ha emiatt az elítélt jutalmazásban még nem részesült. Ezért a kifogástalan magatartás nemcsak a jutalmak-fenyítések számbavételét, súlyának és számának az összevetését jelenti, hanem az elítélt intézetbeli életvezetésének, magatartásának teljes spektrumát kell, hogy értékelje. Ezek körében persze a jutalmazásoknak és a fenytéseknek van a legnagyobb súlyuk, ugyanakkor nem kizárólagos értékelési szempontok.¹¹

A harmadik feltétel, hogy megállapítható legyen, hogy az *elítélt kész a törvénytisztelő életmód folytatására*, az elítéltben az ilyen irányú készség kialakult, azt nemcsak, hogy kifejezésre juttatta, hanem konkrétan mérhető, annak egyértelmű, mások számára is észlelhető jelei vannak. Amit külön ellenőrizni kell a készség vizsgálatánál: az elítélt milyen bűncselekmény miatt tölti a büntetését, továbbá, hogy korábban hányszor és milyen jellegű bűncselekmények miatt ítélték el, büntetéseiből feltételes kedvezménnyel szabadult-e. Igenlő válasz esetében mennyi idő után lett bűnismétlő. Amennyiben korábban nem szabadulhatott feltételes kedvezménnyel, akkor annak mi volt az oka. E körben nem mellékes, hogy a törvény erejénél fogva kizárt volt a kedvezményből, vagy a bv. bíró tagadta meg a kedvezmény megadását. Emellett fontos szempont, hogy az elítéltet hányszor ítélték el, milyen időközökkel, a bűnözési irány mit mutat, milyen irányban fejlődik, egyre több és súlyosabb bűncselekményt követ el, vagy enyhébb megítélésű cselekményeket. Ennek keretében visszaesőnek minősül-e az elítélésai alapján, vagy annak

¹¹ Megjegyzem, a bv. bíró munkáját egyes esetekben megnehezítheti, hogy a Bv. tvr. 41. § (1) bekezdésének h) pontja lehetőséget ad speciális jutalomként a már végrehajtott fenytés nyilvántartásának törlésére. Ezt a szabályt a Bv. tvr.-ből, álláspontom szerint, mellőzni kellene.

nem minősülő bűnismétlő. Van-e ellene folyamatban lévő büntetőeljárás. Van-e további végrehajtásra váró ítélete. Hogy milyen bűncselekmények miatt ítélték el, különösen fontos, mert egyes bűncselekmények jellege, a motívum még jelenleg is fennállhat, és generálhatja a további bűnözői életvitel folytatását, illetve elősegítheti a bűnismétlést; pl. megélhetési bűnözők vagy gyermekkorúak sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmény miatt elítéltek esetében, de tipikus bűncselekmény lehet ebből a szempontból a zaklatás vétsége, illetve különösen a büntetti alakzata is. Ide sorolható, ha az elítélt cselekménye összefüggött valamilyen szenvedélybetegséggel, különösen kábítószer- vagy alkoholfüggőséggel, játékszenvedéllyel. Pozitívként értékelhető, ha az elítélt olyan kezelésnek vetette alá magát, vagy olyan személyiségfejlesztő kurzuson vett részt, vagy egyéb ellátásban részesült, amely a bűnözéssel kapcsolatba hozható szenvedélybetegségét gyógyítja, veszélyes hajlamait kedvező irányban változtatja meg. Ezen túlmenően is figyelembe kell venni a visszaesés kockázatának megítélésénél, ha az elítélt egészségi állapotában olyan változás következett be, mely a bűnismétlés veszélyét csökkenti, pl. betegsége, fogyatékosága, esetleg idős kora miatt magatehetetlen, önellátásra egyáltalán nem, vagy csak segítséggel képes, stb. A készség szempontjából az elszántságot vagy annak hiányát mutatja, hogy milyen szabadon vállalható tevékenységekkel töltötte a büntetését, így például, hogy befejezte-e a tanulmányait, szerzett-e az elhelyezkedéshez, a társadalomba való beilleszkedéshez különösen fontos iskolai végzettséget, szakmát, vagy azt elősegítő tanfolyamokon részt vett-e.

Szempont lehet, hogy a sértettnek okozott kárt megtérítette-e, vagy azt legalább mérsékelte-e. A társadalomnak okozott kárt igyekezett-e enyhíteni különféle hasznos tevékenységekben való részvétellel, illetve személyiségének kedvező irányú változását, fejlődését milyen módon nyilvánította ki. (Ennek számtalan módja lehet, pl. részvétel véradáson, valamilyen katasztrófa-elhárításban, közhasznú, vagy közérdekű tevékenységekben, külső munkában stb.).

A fenti, pozitív irányú feltételekből pedig levonható kell, hogy legyen az a következtetés, miszerint a büntetés célja annak további végrehajtása nélkül is elérhető.

A *negatív feltétel*, hogy az elítélt már eleve, a bíróság ítélete szerint nem bocsátható feltételes szabadságra.

Álláspontom szerint a feltételes szabadságra bocsátás eldöntése szempontjából jelentősége van az elítélt biztonsági csoportba való besorolásának is. Fokozott gondossággal kell vizsgálni, hogy feltételes szabadságra bocsátható-e a III. és IV. biztonsági besorolású, vagyis veszélyes elítélt. Ebből a szempontból ugyanakkor hiányosságként is értékelhető, hogy az elítélt biztonsági fokozatára vonatkozó adat általában nem szerepel a bv. intézet előterjesztésében. Informatív lenne, ha a bv. bírót az előterjesztésben az intézet tájékoztatná az elítélt biztonsági csoportba sorolásáról, annak okairól, az esetleges biztonsági kockázatokról. Ez alól értelemszerűen kivételt képezne, ha az okok feltüntetése sértené, vagy veszélyeztetné az intézet rendjét, biztonságát vagy a minősített adatok megóvásához fűződő érdekét. Ebben az esetben elég lenne csak erre általánosan utalni az előterjesztésben azzal, hogy az intézet megjelölné az elítélt biztonsági csoportját.

Nem nehéz belátni, hogy az új Btk. feltételes szabadságra bocsátási szabályai lényegesen kedvezőbbek, mint a régi Btk. rendelkezései. Egyetlen körben tapasztalható jelentős szigorítás, a visszaesők egyik legsúlyosabb alakzatánál, a többszörös visszaesőknél; az e körbe tartozók az új törvény alapján már nem bocsáthatók feltételes szabadságra abban az esetben, ha a büntetésüket fegyház fokozaton kell végrehajtani.¹² A szabadságvesztést töltők jelentős része azonban visszaesőnek nem minősülő bűnismétlő. Ennek oka, hogy a büntető anyagi jog szabályai a visszaesői minőség megállapítását is több konjunktív feltételhez kötik. Így a bűnismétlők széles táborának csak egy részét minősítik visszaesőnek, a visszaesők speciális és súlyosabb megítélés alá eső kategóriái (különös, többszörös, erőszakos többszörös visszaeső) pedig további jelentős szűkítéseknek megfelelő elkövetői körbe tartozó egyéneknél állapíthatók meg. Ezen túl is irányadó az a szempont, hogy a visszaesői minőséget a bíróságnak már az ítélet rendelkező részében meg kell állapítania. Ha az ítélet rendelkező részében ez – bírói hiba folytán – nem szerepel, úgy az egyébként valamelyik visszaesői kategóriába tartozó elkövető nem tekinthető visszaesőnek, és nem alkalmazhatók rá a visszaesés jogkövetkezményei, pl. a bv. bírói döntéseknél.

Az új Btk.-nak sajátos hozadéka, hogy általános a kétharmados szabály, ebből következően elvileg rövidebb idő áll majd rendelkezésre az elítéltek megismerésére, nevelésükre, a szabadításukra való felkészítésre.

A fentiek alapján a feltételes szabadságra bocsátásra az elítéltnak nincs alanyi joga, a kedvezmény nem jár, hanem adható. A feltételrendszere pedig szigorú, a jogintézmény jellegéből következik, hogy alkalmazása kivételes kedvezmény kell, hogy legyen. Ennek alapján nem fogadható el, társadalmilag káros, ha a gyakorlata szerint szinte automatikus, ennek alapján pedig az elítéltek széles körében kialakul az a jogintézmény céljával ellentétes szemlélet, mely szerint a feltételes szabadságra bocsátás olyan őket megillető kedvezmény, melynek segítségével az ítélet rendelkezéseit részben derogálni lehet. Így az elítélt eleve bekalkulálja a feltételes szabadságra bocsátással adható kedvezmény mértékét, mintha az alanyi jogosultság lenne.

Nehézségek a mérlegelésben

A feltételes szabadságra bocsátásról való döntéshozatal egyik nehézsége, hogy míg a kifogástalan magatartással kapcsolatos adatok általában a közelmúlt eseményein alapulnak, így mindenekelőtt az elítélt jutalmazásain, illetve az intézetbeli általános magatartásán, életvitelén, addig a törvénytisztelő életmód folytatására vonatkozó készség megítéléséhez általában nem állnak rendelkezésre friss adatok. Az elítélt intézetbeli magatartásával kapcsolatos információk ugyan újabbak, azonban ezekből még nem lehet az elítélt törvénytisztelő életmódra vonatkozó készségét megítélni. A készség vizsgálata ezért elsődlegesen régebbi ada-

¹² A többszörös visszaeső szabadságvesztés-büntetésének végrehajtási fokozata fegyház, ha annak tartama eléri vagy meghaladja a két évet.

tokon nyugszik, így mindenekelőtt vizsgálnia kell a bíróságnak, hogy az elítéltet milyen minőségben, milyen bűncselekmény miatt, milyen tartamú büntetésre ítélték, sorozat-bűncselekmény miatt került-e sor az elítélésére vagy sem. Első bűntényesként, visszaesőnek nem minősülő bűnismétlőként vagy visszaesőként (különös visszaesőként, esetleg nem fegyház fokozatú többszörös visszaesőként) ítélték-e el. A bűncselekményben vezető-kezdeményező szerepet töltött-e be. Milyen jellegű bűncselekményt követett el, az szándékos vagy gondatlan volt-e, a bűncselekmény jellege eleve magában hordozza-e a visszaesés kockázatát – különösen a szexuális és a(z egyéb) személy elleni erőszakos bűncselekményeknél, valamint a vagyon elleni cselekményeknél. Ha van rá adat, vizsgálni kell az elítélt bv. intézetbe kerülése előtti életvitelét, továbbá a személyisége és előélete alapján a bűnismétlés veszélyét, elsősorban az ítélet és az előéletére vonatkozó adatok, mindenekelőtt a bűnügyi nyilvántartásban rögzítettek alapján. Indokolt esetben be lehet szerezni a korábbi, az előterjesztés tárgyát nem képező elítéléseket tartalmazó ítéleteket is.

Vagyis míg a kifogástalan életvitel megítéléséhez alapvetően az intézet előterjesztése nyújt segítséget, mely elsősorban a közelmúlt eseményeiből nyeri az adatait, addig a törvénytisztelő életmódra vonatkozó készség vizsgálata ennél szélesebb spektrumú, az intézeti előterjesztésen kívül a régmúlt adatain, elsősorban a végrehajtás alatt álló ítélet, az esetlegesen még végrehajtásra váró ítélet(ek), a bűnügyi nyilvántartás adatain, kivételes esetben a korábbi ügyek ítéleteinek vizsgálatán alapul.

Felmerül az a kérdés, hogy az intézetbeli kifogástalan magatartás (életvitel) mennyire függ össze a törvénytisztelő életmódra vonatkozó készséggel, mennyire következik az intézetben tanúsított magatartásból az, hogy az elítélt elkötelezte magát a szabadulását követő időre a törvénytisztelő életmód folytatására is. Ha a jutalmazás-fenyítés egyenlege a jutalmazás irányába túlsúlyt mutat, abból mennyire következik a tartós és pozitív irányú személyiségváltozás? A legfontosabb kérdés, hogy felülírja-e a kedvezőtlen előéleti adatokat a kifogástalan intézetbeli magatartás, vagyis következik-e ebből az, hogy az elítélt szakított a korábbi életvitelével és a jövőben törvénytisztelő életmódot kíván folytatni. A fegyintézetbeli kedvező életvezetéssel felülírható-e a kirívóan súlyos megítélésű előélet? Álláspontom szerint a válasz nemleges.

Nyilvánvaló, hogy a kifogástalan magatartás tanúsítása és a törvénytisztelő életmód folytatására vonatkozó készség vizsgálata nem függetleníthető egymástól teljesen, mert az elkülönítés erőltetett, mesterkéltné. Ugyanakkor azt is el kell kerülni, hogy a bv. bíróságnak össze kelljen hoznia a két feltételt, és az egyik meglétéből következtetést vonjon le a másik fennállására is, mintha a két feltétel között ok-okozati összefüggés állna fenn. A jogalkotó egyértelművé tette, hogy két, önálló feltételről van szó, melyeknek együttesen kell fennállniuk a kedvező döntés meghozatalához, ezeket pedig értelemszerűen ki kell, hogy egészítse a meghatározott tartam kitöltése a szabadulás idejére, illetve az, hogy az elítélt ne essen eleve a kedvezményből kizárás alá. Mindebből pedig következzen, hogy a büntetés célja további szabadságelvonás nélkül is elérhető legyen.

Mindkét feltétel ezért önálló feltételként vizsgálandó a bírói eljárásban, mindkét feltételnek pedig önálló szempontjai vannak. A két feltétel részben összefügg egymással, de nem mosható össze, egyikből a másik nem következik szükségszerűen. Ezért, álláspontom szerint, az egyik feltétel kedvező megítélés alá eső volta önmagában még nem ellensúlyozza a másik feltétel hiányát. Konkrét példa: az ötvenéves elítélt, aki számos esetben volt elítélve, életéből eddig mintegy húsz évet töltött bv. intézetben, végrehajtás alatt lévő ítélete szerint visszaesőként sorozatos vagyron elleni bűncselekményekért ítélték több éves szabadságvesztésre, melyet börtön fokozaton kell vele szemben végrehajtani, korábbi elítélései között vagyron elleni és köznyugalom elleni bűncselekmények szerepelnek, bűncselekményei összefüggésben álltak italozó életmódjával is, további végrehajtásra váró ítélete nincs, szabadlábbon alkalmi munkákat végzett. Ugyanakkor intézetbeli magatartására jellemző, hogy a felügyelettel rendkívül együttműködő, készséges, tisztelettudó, az utasításokat maradéktalanul végrehajtja, számos esetben volt jutalmazva, fenyítésére nem került sor, az intézet álláspontja szerint magatartása példaértékű, az intézetben a vallását gyakorolja, személyiségfejlesztő intézeti kurzuson is részt vesz.

Álláspontom szerint – figyelemmel a kifogástalan magatartás megállapításával kapcsolatos következetes bírói gyakorlatra is – fenti esetben egyértelműen megállapítható, hogy az elítélt intézetbeli magatartása kifogástalan. A törvénytisztelő életmód folytatására vonatkozó készség megítélésénél mindenekelőtt azt lehet megállapítani, hogy az elítélt szabadlábbon bűnözői életvitelt folytatott, törvénytisztelő életmód folytatására tartósan nem volt képes, életvezetésével kapcsolatban az állapítható meg, hogy hiányzott a törvénytisztelő életmód fenntartásához nélkülözhetetlen kitartás, akaraterő és meggyőződés. Az elítélt, álláspontom szerint, gyenge jellemű, csapongó életvitelt folytatott, olykor törvénytisztelő életmódot élt, erre enged következtetni, hogy általában volt alkalmi munkája, az egyes cselekményei között hosszabb-rövidebb idő is eltelt. Ugyanakkor a törvénytisztelő életmód folytatására tartósan nem volt képes, hiszen visszatérően szándékos bűncselekményeket vitt véghez. Amikor nehezebb anyagi helyzetbe jutott, kellő önkontroll hiányában, és az igények azonnali kielégítése végett, illetve nehéz helyzete vagyron elleni bűncselekmények elkövetésére ösztönözte. Nem ismert mértéket az italozásban sem, ezzel összefüggésben többször erőszakosá, indulatossá vált, mindez köznyugalom elleni bűncselekményekhez vezetett. Szabadlábbon a magatartása tipikusan az aktuális érzelmi, lelkiállapotának volt megfelelő, mindig azt csinálta, amit éppen akart, amihez kedve volt. Folyamatos kontroll, ellenőrzés, felügyelet hiányában tartósan képtelen a jogkövetésre.

Mindezekből megalapozottan lehet arra következtetni, hogy az elítélt esetében a törvénytisztelő életmód folytatására vonatkozó készség hiányzik. Aki ugyanis csak átmenetileg, időszakosan képes a jogkövetésre, akkor, amikor éppen kiegyensúlyozott lelkiállapotban van, amikor egy ideig jól mennek a dolgai, van munkája, éppen rendezett a magánélete, de egyébként kedvezőtlen fordulat, vagy egy-egy görbe este, egy leittasodás hatására már elveszíti az önkontrollt, annál hiányzik a készség a törvénytisztelő életmód folytatására. A készség pedig

fogalmilag tartósságot feltételez, arra utal, hogy az illető általában milyen, rendszerint mi várható tőle. A tartósság eleme nélkül a készség hiányzik.

A törvénytisztelő életmód folytatására vonatkozó készség vizsgálatánál tehát azt kell mérlegelni, hogy az elítélt személyisége, az általa elkövetett bűncselekmény, az előélete, a korábbi életvezetése alapján feltehetően alkalmas-e arra, hogy tartósan – talán nem naivitás megjegyezni, ideális esetben: véglegesen – jogkövető magatartást tanúsítson, törvénytisztelővé váljon. Ezért az intézetbeli kifogástalan magatartás nem írja felül a törvénytisztelő életmód készségével kapcsolatos feltételt, azt nem pótolja, akkor sem, ha a kifogástalan magatartás egyértelműen, aggálytalanul megállapítható, a jutalmazások, a pozitívumok túlsúlya feltűnő.

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a bv. intézet mesterséges, ingerszegény, folyamatos kontroll alatt álló zárt világ, totális intézmény. Az életvezetési hiányosságokkal, esetleg jellembeli fogyatékosággal küzdő, sokszor akarategyen emberek számára egyben egyfajta inkubátor is, mely megóvja őket az önálló életvezetés felelősségétől, kihívásaitól, egyben az ingerekben gazdag szabad világ kísértéseitől. Éppen ezért az ilyen konstruált körülmények között való kifogástalan életvitelből messzemenő következtetéseket levonni súlyos szakmai hiba, egyoldalú és megalapozatlan döntéshez vezet.¹³ Egy szigorú életrendet megkövetelő, kikényszerítő rendben nem szükséges alapvető és pozitív irányú személyiségváltozás az intézeti szabályok és rend betartásához, különösen nem szükséges pedig a szabályokkal való lelki és érzelmi azonosulás. Éppen ezért az intézeti rendhez jól igazodó, hamar beilleszkedő, kifogástalan életvitelt tanúsító elítélt intézetbeli magas jutalmazási számából, különféle személyiségfejlesztő kurzusokon és egyházi rendezvényeken való részvételéből nem lehet a törvénytisztelő életmód folytatására vonatkozó készség meglétére következtetni, ha egyébként az előélete és az intézeten kívüli életvezetése súlyos negatívumokat tartalmazott. Az intézeti életbe való gyors és eredményes beilleszkedés sokszor sokkal inkább függ össze az elítélt börtönrutinjával és utilitarizmusával, mint a törvénytisztelő életmódra vonatkozó készség kialakulásával.

Az intézetbeli kifogástalan magatartás, álláspontom szerint, sok esetben szoros összefügg a túlélési ösztönnel, a fogvatartott deprimáltságával, illetve a fegyintézet rendjéhez való hozzászokással.¹⁴ A reményvesztett, általánosan rossz hangulatú fogvatartott passzivitásba menekülhet, nincs energiája szembeszállni és küzdeni az intézet rendjével, ezért nem lázad, szabálykövetővé válik.¹⁵ Ez maga után vonhatja, hogy fenytetésére egyáltalán nem kerül sor, viszont az együttműködése, illetve az, hogy fogvatartása eseménytelen, idővel jutalmazásához vezethet.

¹³ Vö. „Kérdés, hogy a börtön tekintélyelvű, merev és természetellenes korlátozó rezsimjéhez való konform magatartás kialakulása mennyiben tekinthető pozitív változásnak...” Huszár László: Alkalmazkodás - hosszúidős elítéltek börtön-adaptációja. Börtönügyi Szemle, 1995/2. szám, 25. old.

¹⁴ Vö. „...a fegyelmi statisztikák is jelentős csökkenést mutattak, tehát a szabadságvesztés töltésének előrehaladtával csökkent a fegyelmezetlenségek száma.” Boros János: A hosszú tartamú szabadságvesztés hatása a fogvatartottak személyiségére. Börtönügyi Szemle, 2005/2. szám, 20. old.

¹⁵ „Donald Clemmer e folyamatot »börtönösödés«-nek, prizonizációnak nevezi, amikor a bekerülő fokozatosan magáévá teszi a börtön formális, de főképpen informális szokásait... E folyamatot a bevándorlók asszimilációjához hasonlítja.” Huszár László: i. m. 21. old.

A túlélési ösztön pedig – különösen igaz ez a hosszú időre ítélték esetében – az együttműködés irányába mozdítja el az elítéltet, aki felismeri, hogy a saját helyzetét teszi könnyebbé és elviselhetőbbé, ha az aktuális állapotát elfogadja, vagy legalább belenyugszik, és igyekszik a körülményekhez képest a legjobb életfeltételeket kialakítani magának.¹⁶ A rendszert megváltoztatni nem tudja, ezért a konfrontáció vállalásának nincs értelme, inkább minél több kedvezményt, előnyt próbál megszerezni. Magatartása konvencionálissá válik, konformista törekvések jellemzik majd a viselkedését, ezzel azonban korántsem jár szükségszerűen együtt a törvénytisztelő életmód készségének kialakulása, az legfeljebb csak pozitív hozadék lehet egyes elítélteknél. Fennáll tehát a veszélye annak, hogy az együttműködés addig tart, amíg a felügyelet keze elér, vagyis ameddig a kontroll tart.¹⁷ Ilyen helyzetben ugyanis az együttműködést nem a belső meggyőződés váltja ki, hanem a haszonelvű szemlélet, annak vágya, hogy a körülményekből az illető a lehető legjobbat hozza ki. Ilyen életvezetésű elítélt esetében a feltételes szabadságra bocsátás megszünteti a szoros hatósági kontrollt, még akkor is, ha elrendelik a pártfogó felügyeletét. Szabaddal már nem kényszeríti rá senki a szigorú napirendet, a rend megtartását. A továbbiakban ez már a saját szabad belátásától, akaratától függ majd. A kevés önuralommal rendelkező elítélt számára pedig visszatérve a szigorú felügyelet nélküli, ugyanakkor ingergazdag és szabad világba, a megszo- kott szubkultúrájába, minden feltétel adott lesz ahhoz, hogy visszaessen.

Emiatt tette a jogalkotó önálló feltétellé a kedvezményre való alkalmasság vizsgálatánál a törvénytisztelő életmód folytatására vonatkozó készség ellenőrzését is.

Ennek alapján, álláspontom szerint, a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből ki nem zárt visszaesők és a többszörös bűnismétlők feltételes szabadságra bocsátása tárgyában fokozott gondossággal kell eljárni, az intézetbeli kifogástalan magatartásnak kiemelkedő jelentőséget nem lehet tulajdonítani, mert az csak az egyik szükséges, de nem elégséges feltétele a kedvező döntéshozatalnak. A kifogástalan magatartás mint közelmúltbeli esemény nem írja felül a szükségszerűen – legalább részben – korábbi adatokon nyugvó törvénytisztelő életmód folytatására vonatkozó készséggel kapcsolatba hozható tényezőket. Kategorikusan nem jelenthető ki, hogy a visszaesőket és az annak nem minősülő bűnismétlőket nem lehet feltételes szabadságra bocsátani, ettől őket a jogszabály sem zárja el, de esetükben a különös gondosság és velük szemben a nagyobb szigorú érvényesítése feltétlenül indokoltnak mutatkozik.

¹⁶ „A kutatások azt mutatják, hogy a hosszúidősek kevesebb fegyelmi vétséget követnek el. Különösen akkor igaz ez, ha a hosszúidősek vizsgálati csoportjában életfogytos rabok is szerepelnek. A hosszúidősek konform alkalmazkodásának az egyik legvalószínűbb magyarázata éppen az ítélet hosszában rejlik. Amíg ugyanis viszonylag rövid ideig a folytonos konfrontáció, a »balhé« követhető stratégia, hosszú éveken vagy évtizedeken keresztül olyan pszichés energiákat, én-erőt kíván, amely csak keveseknek adatik meg. Más szóval a rabok előbb-utóbb betörnek.” Huszár László: i. m. 25. old.

¹⁷ „King és Elliot egy olyan »opportunistá« csoportot is azonosított, amely egyszerre élt a szorgoskodás és a jailing adaptációs stratégiájával, tehát egyszerre vett részt – mint mintarab – a formális rezsim által felkínált programokban és a rabok titkos üzelmeiben.” Huszár László: i. m. 24. old.

A feltételes szabadságra bocsátott visszaeső pártfogó felügyelet alatt áll. Ezt a bv. bíró a feltételes szabadságra bocsátást kimondó végzésében megállapítani köteles. Tekintettel arra azonban, hogy a pártfogó felügyeletnek nem célja az állandó kontroll megteremtése, a pártfogó feladata csak az időnként visszatérő ellenőrzés és a segítségnyújtás, ezért a visszaesés megelőzése szempontjából szerepe fontos, de nem perdöntő. Ezért a pártfogó felügyelet jelentőségét sem szabad túlértékelni, reálisan ettől az intézkedéstől sokat várni nem lehet. Ennélfogva nyilvánvaló, hogy a feltételes szabadságra bocsátás feltételeit nem teljesítő elítélt pártfogó felügyelet mellett sem részesíthető a kedvezményben, a pártfogó felügyelet a kedvezmény feltételeit nem pótolja. A jogintézmény céljainak elérését azonban elősegítheti. Különösen fontos azonban pártfogó felügyelet elrendelése esetén az egyéniesítés és a pártfogó felügyelet intézménye által kínált lehetőségek kiaknázása. Ezért nagy jelentősége van az egyénre szabott magatartási szabályok előírásának, ezzel lehetőleg élni kell.

Végül, de nem utolsósorban meg kell említeni, hogy a feltételes szabadságra bocsátás jogintézménye semmilyen körülmények között, hallgatólagosan sem szolgálhat a fegyintézetek túlszűfoltóságának enyhítésére.

Akik nem részesülhetnek a kedvezményben

Egyes elítélt-csoportok tagjai ki vannak zárva a feltételes szabadságra bocsátás kedvezményéből. Ilyen esetben kizárható, hogy a szabadságvesztés célja annak teljes végrehajtása nélkül is elérhető lenne. Ebben az esetben nem sérül az ítélet integritásának az elve, tekintettel arra, hogy az ítéletben foglalt büntetést, az ítéletben foglalt tartamban feltétlenül végrehajtják. Ez hasznos lehet a jogbiztonság, a jogtudat és a jogkövetés, sőt, álláspontom szerint, különösen a generális prevenció célok elérésére is. A társadalom számára az ítélet rendelkezéseinek az oldása általában nem elfogadható. Szélsőséges esetben azt a meggyőződést válthatja ki ugyanis, hogy az elítélt az ítéletben foglaltak ellenére végül elkerülte a szigorú felelősségre vonást, mert idő előtt elbocsátották a bv. intézetből. Az effajta társadalmi reakcióknak – ha széles körben alakul ki az ilyen irányú meggyőződés – káros hatásai lehetnek a törvénytisztelő életmódra nevelésben, a jogtudat, a jogkövetés kialakításában.

Ugyanakkor nyilvánvaló hátránya is van annak, hogy egyes esetekben a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége kizárt. Ez leginkább abban nyilvánul meg, hogy a kedvezményből kizárt elítéltek esetében elvész az egyik legkomolyabb nevelési eszköz, pozitív motiváló tényező, a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége, vagyis a büntetés megrövidítésének elvi lehetősége. Éppen ezért az elítélt várhatóan nehezebben lesz motiválható, esetében a kedvező irányba befolyásoló eszközök köre korlátozottá válik, miután a legfontosabb előny, a kedvezményes szabadulás lehetősége hiányzik; míg a szankciókat, a felelősségre vonást kilátásba helyező negatív tényezők eredményessége csak időszakos lehet. A hátrányok kilátásba helyezése ugyanis általában nem alkalmas a belső meggyőződés kialakítására és a személyiség pozitív irányú megváltoztatására. Ez növelheti a fegyelmi ügyek számát, kockázatosabbá és költségesebbé teheti az őrzésüket, felügyeletü-

ket, megnőhet a rendkívüli esetek száma. A kitöltve szabadulást követően pedig a feltételes szabadság feltételes jellegéből következő fegyelmező erő, annak tudata, hogy a feltételes szabadság megszüntethető, hiányzik, így megerősödhet a visszaesés kockázata is.

Persze a feltételes szabadságra bocsátásból való kizárás hátrányait – mindegyelőtt a visszaesés kockázatát – valamelyest ellensúlyozza az a tény, hogy a jogalkotó (illetve felhatalmazása alapján a jogalkalmazó) olyan esetekben zárja ki a kedvezmény lehetőségét, ahol megállapítható, hogy az elkövető kezelhetetlen, a szocializációjára való törekvések eleve kudarcra vannak ítélve, vagyis azon elítéltek tartoznak ide, akikkel a büntetés-végrehajtási szervezet sem tud mit kezdeni, megjavításukra eszköztelen. Ezért a társadalom védelme érdekében a lehető leghosszabb és legmagasabb szintű izolációjuk indokolt.

Ki van zárva a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből az erőszakos többszörös visszaeső; a többszörös visszaeső, ha a büntetését fegyházban kell végrehajtani, továbbá aki a bűncselekményt bünszervezetben követte el, aki a büntetéséből három hónapot még nem töltött le, aki a szándékos bűncselekményt a határozott idejű végrehajtandó szabadságvesztés-büntetése végrehajtásának befejezése (vagy végrehajthatóságának megszűnése) előtt követte el, illetve az is, aki a szabadságvesztésének letöltésére önhibából nem vonult be. Ki van zárva a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt (TÉSZ), továbbá az az életfogytiglanra ítélt, akit ismételt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték.¹⁸

Az erőszakos többszörös visszaeső legalább harmadik alkalommal követ el személy elleni erőszakos bűncselekményt, értelemszerűen valamennyi bűncselekménye szándékos volt, és végrehajtandó szabadságvesztést szabtak ki vele szemben mindegyik esetben, a büntetéseinek végrehajtása és az újabb bűncselekmény elkövetése között pedig egyik alkalommal sem telt el több, mint három év. A kedvezményből való kizárás oka, hogy a terhelt személyisége, előélete alapján kezelhetetlennek minősül, akivel szemben a törvény teljes szigorának alkalmazása indokolt. A büntetés célja ideális esetben pedig csak a büntetés teljes végrehajtásával érhető el.

Hasonló oka van annak, hogy a jogalkotó eleve kizárja a többszörös visszaesőt is a kedvezményből, ha a büntetését fegyház fokozaton kell végrehajtani. Ebben az esetben tehát csak a súlyos bűncselekményt elkövető többszörös visszaesőt zárja ki a kedvezményből, mert a terhelt életvitele, személyisége, előélete és a bűncselekménye kizárja azt, hogy a kedvezmény meghozhatná a kívánt eredményt.

A bűncselekményt bünszervezetben elkövető a szervezett bűnözés legmaga-

¹⁸ Az persze időnként változhat, hogy a jogalkotó kiket zár ki a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből, egyes kizáró okok ma már megszilárdultak [pl. új Btk. 38. § (4) bek. d) pont], és állandó jelleggel a szabályozás részei, egyes okok hol benne vannak, hol kikerülnek [pl. új Btk. 38. § (4) bek. a) pont], és vannak a jogfejlődés során keletkezett viszonylag új kizáró tényezők is [pl. új Btk. 38. § (4) bek. b) és c) pontjai]. Egyes esetek pedig, úgy tűnik, véglegesen kikerültek a kizáró okok közül (pl. a külföldi elítéltek). Így a Csemegi-kódex (1878. évi V. tc.) 49. §-a szerint „nem bocsátatnak föltételes szabadságra: 1. Külföldiek. 2. Visszaesők a 333. (lopás), 344. (rablás), 350. (zsarolás), 355. (sikkasztás), 370. (orgazdaság), 379. (csalás), 422–424. (gyűjtogatás) §-ban meghatározott bűntettek vagy vétségek eseteiben”.

sabb, a társadalomra legveszélyesebb kötelékében követte el a cselekményét, így személyisége, bűnkapcsolatai és a jelentős tárgyi súlyú bűncselekmény elkövetése feltétlenül indokoltta teszi büntetésének teljes végrehajtását.

Nem részesülhet a kedvezményben, aki három hónapot még nem töltött ki a büntetéséből, ebben az esetben ugyanis értelmetlen lenne a kedvezmény megadása, ennyi idő alatt nem lehet kellően rászorgálni arra. Az elítélt rövid idő alatt nem tud kellően megváltozni, és nem is ismerhető meg eléggé ahhoz, hogy a kedvezményről dönten lehessen. Egyébként pedig a három hónapot el nem érő fogvatartás annak rövidege folytán értelmetlen lenne.

Semmilyen reális alap nincs annak feltételezésére, hogy a büntetés célja elérhető annak teljes végrehajtása nélkül olyan elkövető esetében, aki szándékos bűncselekményt követett el még a korábbi, határozott ideig tartó végrehajtandó szabadságvesztés-büntetésének végrehajtásának befejezése, vagy végrehajthatósága megszűnése előtt. Így ha az elkövető a jogerős határozott idejű szabadságvesztés-büntetésének foganatba vétele előtt, vagy a végrehajtása alatt, illetve ebből szabadulva, de még a feltételes szabadság hatálya alatt követ el szándékos bűncselekményt, úgy az újabb szabadságvesztésből nem bocsátható feltételes szabadságra. A Kúria 6/2013. büntető jogegységi határozata (BJE) értelmében pedig „a szándékos bűncselekmény miatt szabadságvesztésre ítélt e büntetéséből nem bocsátható feltételes szabadságra, amennyiben az újabb bűncselekményét a korábbi, határozott ideig tartó végrehajtandó szabadságvesztésre ítéletét követően, e büntetés végrehajtása során engedélyezett feltételes szabadság letelte után követte el, azonban a feltételes szabadságot utóbb más ügyben megszüntették.”

Kizárt a feltételes szabadságra bocsátása annak az elítéltnak is, aki a szabadságvesztés-büntetését önként, vagyis önhibából nem kezdi meg. Ebben az esetben a bv. bíró az intézet előterjesztése alapján állapítja meg, hogy az elítélt nem bocsátható feltételes szabadságra. Az elítéltek jelentős része szabadlábon várja a törvényszék büntetés-végrehajtási csoportjától a felhívást, melynek alapján az elítélt önként köteles a bv. intézetben megjelenni a szabadságvesztés letöltésére.¹⁹ A jogerős szabadságvesztés-büntetés megkezdésére való bevonulási kötelezettség megszegése széles körben vált elterjedtté, ezért a jogszabály kizárta a kedvezményből a bevonulási kötelezettségüket nem teljesítőket, az eljárás lefolytatására a bv. bíró kapott hatáskört, azzal, hogy az önhiba meglétét vizsgálnia kell, ennek fennállása esetén állapítja meg a kedvezményből való kizártságot. A jogszabálymódosítás még nem hozta meg a kívánt hatást, ugyanis jelenleg is rendkívül magas a bevonulási kötelezettségüket nem teljesítők aránya, feltehetően még nem ment át kellően a köztudatba a szigorítás, annak ellenére sem, hogy a bíróság által küldött felhívás tartalmazza az ezzel kapcsolatos tájékoztatást.

A fentiek alapján megállapítható, hogy a feltételes szabadságra bocsátásból

¹⁹ A bv. bírói felhívás a 9/2002. (IV. 9.) IM rendelet 33. számú mellékletében található formanyomtatvány, melynek 5. pontja tartalmazza a figyelmeztetést, hogy nem bocsátható az elítélt feltételes szabadságra, ha önhibából nem kezdi meg a büntetésének a letöltését. Gyakori, hogy a felhívás erre vonatkozó figyelmeztetését figyelemfelkeltő jelleggel kiemelve (vastagon szedve, aláhúzva stb.) küldi meg az elítéltnak a bv. csoport.

kizárás alá esők jelentős része a jogszabály kötelező, bírói mérlegelési lehetőséget kizáró, eltérést nem engedő rendelkezései alá tartozik. Jelentős részüknél már az ítélet megállapítja, hogy feltételes szabadságra nem bocsáthatók.

Akit ismételten életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélnék, nem bocsátható feltételes szabadságra, így ebben az esetben az ítélőbíróságnak ismét nincs mérlegelési lehetősége. Ennek az előírásnak az oka az, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés elnevezése alapján is, főszabály szerint is halálig tart(hat), aki pedig ismételten ilyen büntetésben részesül, ne kerülhessen szabadlábra, ellenkező esetben a büntetése súlytalanná, komolytalanná válna, ami sértené az ítéletekbe vetett közbizalmat, hátrányos lenne a prevencióra és a jogkövetésre is.

Külön kategóriába tartozik az imént említett elítélt, aki a Btk. és az ítélete alapján feltételes szabadságra lenne bocsátható, azonban önhibájából nem kezdi meg büntetésének letöltését, emiatt a Bv. tvr. alapján a bv. bíró megállapítja, hogy nem bocsátható feltételes szabadságra. Ebben az esetben sincs helye bírói mérlegelésnek. Nem részesülhet a kedvezményben továbbá az, aki a büntetéséből három hónapot még nem töltött ki, ezt a kizáró feltételt a bv. bírónak az eljárásában külön vizsgálnia kell.

Ki van zárva a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből, akit pénzbüntetésre vagy közérdekű munkára ítélték, majd büntetését szabadságvesztésre változtatták át. A feltételes szabadságra bocsátást a jogszabály ugyanis csak azoknak az elítéltnak tartja fenn, akiket a bíróság eredetileg is szabadságvesztésre ítélt. Nem bocsátható feltételes szabadságra az sem, aki kvázi szabadságvesztést tölt, vagyis a szabadságvesztésre hasonlító szabadságelvonással járó szankciót (pl. az új Btk. alapján kiszabott elzárást, vagy szabálysértési elzárást, illetve büntetőeljárási rendelkezés megsértése miatt kiszabott rendbírság elzárásra átváltoztatását).

Egyetlen eset van, ahol kizárólag az ítélőbíróság mérlegelési tevékenységének a következménye a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből való kizárás. Ebbe a körbe tartoznak azok az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték, akik feltételes szabadságra bocsátását az ítélőbíróság a cselekmény tárgyi súlya, az elkövető társadalomra veszélyessége és az egyéb súlyosító és enyhítő körülmények alapján zárta ki.²⁰

A jogalkotó nagyrészt kellően cizellálatlan határozta meg, hogy melyek azok az elítélti csoportok, ahol a kedvezmény lehetőségét ki kell zárni, illetve, ahol a jogalkalmazó belátására kell bízni, hogy a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét kizárja-e vagy sem. Ebből következően továbbra is szükséges az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén megadni a lehetőséget arra, hogy a bíróság a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét az ítéletben mérlegelési tevékenysége alapján kizárja. A tettarányosság elvének érvényesítése és a társadalom magas szintű védelme érdekében szerencsére ennek lehetőségét az Alaptörvény és az új Btk. is megadja.

²⁰ Közvetlenül meg kell állapítanunk, hogy a TÉSZ megítélése, elfogadottsága a jogirodalomban erősen vitatott. A szankciót a bírói gyakorlat már egyértelműen elfogadta, azt egyes esetekben szükséges büntetésnek tekinti, és alkalmazza. A jogvédő szervezetek és a tudomány egyes képviselői részéről azonban erősen támadott a jogintézmény. Ennek persze oka, hogy a büntetés megítélése részben alkotmányossági és jogpolitikai, sőt érzelmi kérdés is.

Felhasznált irodalom

- Bedő Iván: Megáll a TÉSZ – mi történik az életfogytiglanosokkal? HVG, 2013. 16. szám (április 20.), 46–48. old.
- Békés Imre et al.: Büntetőjog. Általános rész. Budapest, 2006, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.
- Belovics Ervin et al.: Büntetőjog I. Általános rész. Budapest, 2012, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.
- Boros János: A hosszú tartamú szabadságvesztés hatása a fogvatartottak személyiségére. Börtönügyi Szemle, 2005/2. szám, 19–24. old.
- A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának fogvatartotti létszámjelentései, 2010–2013-as évek. Forrás: BVOP
- Huszár László: Alkalmazkodás – hosszúidős elítéltek börtön-adaptációja. Börtönügyi Szemle, 1995/2. szám. 21–34. old.
- Kónya István (szerk.): Magyar büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára. Budapest, 2013, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.
- A kormány társadalmi egyeztetésre bocsátotta az új büntetés-végrehajtási kódexet. [2013. 08. 06.] – <http://www.kormany.hu/hu/kozigazgatasi-es-igazsagugyi-miniszterium/hirek/a-kormany-tarsadalmi-egyeztetesre-bocsatotta-az-uj-buntetes-vegrehajitasi-kodexet>
- A Magyar Helsinki Bizottság véleménye a büntetések, az intézkedések, az egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló törvénytervezetéről. [2013. 08. 27.] – http://helsinki.hu/wp-content/uploads/Bv_kodex_MHB_velemen_y_2013_09_27.pdf
- Mezey Barna: A magyar polgári börtönügy kezdetei. Budapest, 1995, Osiris – Századvég Kiadó.
- Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Budapest, 2001, Korona Kiadó.
- Önellátó börtönök, egyéniesítés, reintegrációs programok – Az Országgyűlés elfogadta az új büntetés-végrehajtási kódexet. [2013. 12. 18.] – <http://www.jogiforum.hu/hirek/30947>
- Schmehl János: Az új szabályozás főbb szakmai elemei és üzenetei. Börtönügyi Szemle, 2013/4. szám, 18–21. old.

A holnap bűnelkövetői lennének?

Speciálprevenatív beavatkozások a fiatalkorú elkövetők reszocializációs gyakorlatában¹

„Falak és rácsok mögé tenni az embereket és keveset vagy semmit sem tenni a megváltoztatásuk érdekében olyan, mint megnyerni a csatát, de elveszteni a háborút. Rossz, drága, értelmetlen” – mondta Warren Burger, az amerikai legfelsőbb bíróság elnöke 1984-ben. Kijelentése óta 30 év telt el, szavai mégis időtállóak és fontosabbak, mint valaha.

A mindenkori *kriminálpolitika* egyik legfontosabb célkitűzése a *bűnözés csökkentése, a bűnmegelőzés*. Az azonban mindig változik, hogy az aktuális kriminálpolitika mikor, milyen *eszközökkel* tud és kíván megfelelni a bűnözéskontroll követelményének. A bűnelkövetési és bűnismétlési ráta a leghatékonyabban úgy csökkenthető, hogy az elkövetők társadalomba való visszaillesztését sikerre viszi a reszocializációs gyakorlat.

A *fiatalkorú elkövetők* több mint egy évszázada különleges kategóriáját alkotják a büntető igazságszolgáltatás rendszerének, és kiemelt alanyi körét képezik a reszocializációt és a harmadlagos megelőzést célzó kriminálpolitikai törekvéseknek. A velük való bánásmód azért specifikus, mert személyiségük még kiforratlan, a viselkedésüket meghatározó struktúrák még nem rögzültek korrigálhatatlanul, és éppen e nevelhetőség okán a bűnözői életpályáról nagy eséllyel eltéríthetők.²

Az 1970-es években súlyos válságba került a klinikai nevelés ideológiája,³ megbukott a korrekció medikális modellje, és Martinson „*nothing works*” korszakhatároló jelmondatával új fejezet nyílt a kriminálpolitika területén. Ezzel a kijelentéssel hosszú időre háttérbe kényszerültek a reszocializációs célkitűzések, és azok helyett a semlegesítő, izoláló vagy tisztán punitív⁴ jellegű beavatkozások alapján épült fel a bűnözés elleni harc stratégiája.⁵ De éppen a *treatment bukása* és Martinson pesszimista kijelentése volt az, amely megkérdőjelezte az eddig magunkénak vélt tudás pontosságát, és erőteljesen inspirálta a tudományt a „mi

¹ A 2013-ben Szegeden megrendezett XXXI. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Büntetés-végrehajtási Tagozatán első helyezést elért pályamunka külföldi jó gyakorlatokra koncentráló összefoglalása. (A pályamunka eredeti címe: *Fiatalkorú bűnelkövetők reszocializációs nevelése. Speciálprevenatív beavatkozások a szabadságvesztés alatt és azt követően*)

² RUZSONYI Péter: *Bűn – büntetés – reszocializáció*, Belügyi Szemle, 2001/6. szám, 39. o.

³ A *treatment* néven ismertté vált nevelési ideológia a rehabilitáció medikális modelljét jelentette, amely azon az elképzelésen nyugodott, hogy a bűnözési hajlam kikezelhető az emberekből. Bukását több tényező együtthatása eredményezte, az elmélet az 1970–1980-as években ideológiai, alapjogi, hatékonysági, pénzügyi válságba került, és elvesztette a közvélemény bizalmát is.

⁴ Például az angliai short, sharpe, shock és az amerikai boot camp gyakorlata.

⁵ BORBÍRÓ Andrea: *Prevenció és büntető igazságszolgáltatás*, Kriminológiai Tanulmányok 46., OKRI, Budapest, 2009, 30. o.

működik?” kérdés megválaszolására. Az 1990-es évektől mind több *hatásvizsgálat, szisztematikusan áttekintés, metaanalízis* készült,⁶ melyek konzisztensen arra a következtetésre jutottak, hogy a kényszer, az elrettentés és felügyelet alapú beavatkozások semlegesek, vagy éppen kontraproduktívak a bűnözés csökkentése terén.⁷ Ezekből a kutatásokból tudjuk azt is, hogy a kognitív viselkedésterápián és az önkéntes részvételen alapuló programok érik el a legmagasabb arányt a visszaesés kockázatának csökkenésében, és jóval erősebben hatnak az elkövetőkre más programoknál. A Cambridge-i Egyetem Kriminológiai Intézete *„A nemzeti együttműködés megerősítése a bűnisméltés érdekében”* című projekt kapcsán vizsgálta és összehasonlította azokat a különböző gyakorlatokat, amelyek a fiatalok elkövetők bűnisméltési rátájának csökkentésére irányulnak.⁸ Következésképpen érvényesülő tendenciaként állapította meg, hogy azok a programok voltak igazán hatásosak, amelyek:

- a magatartás megváltoztatására és a személyiség fejlesztésére irányultak;
- egyszerre több kriminogén tényezőt céloztak;
- magas kockázati kategóriába sorolt elkövetőkkel foglalkoztak;
- önkéntes részvételen alapultak;
- nem hagyták figyelmen kívül a specifikus reagálóképesség elvét;
- megteremtették a magas szintű szakmai együttműködés és felkészültség feltételeit;
- illetve a közösségben vagy azzal együttműködve valósultak meg.

Összességében: tiszteletben tartották az 1990-ben⁹ megalkotott, ún. *risk-need-responsivity modelljét (RNR)*.

2010-ben dr. Both Emőke - maroknyi lelkes önkéntes támogatásával - megalapította a *BAGászs Közhasznú Egyesületet* azzal a céllal, hogy a bagi romatelepen mélyszegénységben élőket reintegrálják a többségi társadalomba. A bagi térség szocioökonómiai mutatói a szegénység, az iskolázatlanság és munkanélküliség magas arányáról árulkodtak, és kérelhetetlenül rányomták bélyegüket a térség hangulatára. A kilátástalanság, a reményvesztettség és a céltalanság ördögi körében egyre több telepi, egyre fiatalabb korban nyúlt különböző drogokhoz vagy keresett más illegális eszközt az élet megkönnyítésére. Ezért a bagi romatelep a többségi társadalom számára - mint egy rendkívül fertőző beteg környezete számára - megszűnt létezni, a telepi problémák pedig a telepen belül maradtak.

⁶ Jörg Kinzig (2008), David Thornton et al. (1984), David P. Farrington et al. (2002), Anthony N. Doob - Carla Cesaroni (2004), Vicente Garrido - Luz A. Morales (2007), STARR Project hatásvizsgálat (Strengthening Transnational Approaches to Reducing Re-offending - A nemzeti együttműködés megerősítése a bűnisméltés érdekében, 2012)

⁷ BORBÍRÓ, 2009, i. m. 29-33. o.

⁸ A hatásvizsgálat az Európában végrehajtott javító-nevelő beavatkozások értékelésére irányult. Ennek során a kutatók összehasonlították a kezelt csoportban alkalmazott beavatkozások hatását a bűnisméltésnek a kontrollcsoportban tapasztalt mértékével. Fontos szempont volt továbbá, hogy a kontrollcsoport mindenben egyenértékű legyen a kezelésnek alávetett csoporttal. (in: http://www.cepprobation.org/uploaded_files/Rep%20STARR%20HUN.pdf, Letöltve: 2012.10.23., A továbbiakban: Cambridge-i hatásvizsgálat)

⁹ Az RNR-modell első változata Andrews, Bonta és Hoge jóvoltából született meg, de a megalkotása óta eltelt évek során számos új elemmel bővült.

2013-tól a BAGázs Közhasznú Egyesület önkénteseként gyerekprogramokat és Jogklinika programot vezetnek, valamint támogatóként IKSZ (Iskolai Közösségi Szolgálat) foglalkozásokat is tartok. *Miért fontos ez?* Mert a következőkben az elméleti-tudományos eredményeket a BAGázs jól működő programjaival is próbálom bizonyítani, talán elősegítve a jó gyakorlatok adaptációját a reszocializációt megvalósító szakemberek mindennapi munkájának megkönnyítése érdekében.

A bűnismétlést meghatározó tényezők

Tehátakriminálpolitika a zezredfordulóra visszatalál nilátszika reszocializációhoz, és újra magáénak vallja a nevelés elveit. De a *nevelés új, kognitív-behaviorista* jellege tisztán elhatárolja napjaink reszocializációs programjait a treatment ideológia medikális modelljétől, és úgy tűnik, hogy az új elem, a kezelés önkéntes, aktív problémamegoldó jellege lesz a siker záloga.¹⁰

A bűnismétléssel foglalkozó kutatások általánosan három irányt jelölnek ki a bűnözés kezelése kapcsán.

1. Kockázati tényezők beazonosítására irányuló kutatások: mely tényezők növelik a bűnelkövetővé válás esélyét?

A *statikus kockázati tényezők* nem változnak az idő múlásával, állandó jellegükből adódóan a harmadlagos prevenció sem hathat rájuk. Amíg az effajta rizikófaktorok – mint például a demográfiai tényezők (nem, életkor, rassz), a bűnözői előélet (belépési életkor, korábbi büntetések, stb.)¹¹ megváltoztathatatlanok vagy generális prevenciók beavatkozást kívántak a bűnmegelőzés elsődleges és másodlagos színterén, addig a társadalmi érvényesülést hátráltató *dinamikus tényezőket* – az úgynevezett *kriminogén szükségleteket* – a harmadlagos prevenciót célzó programok nagyon is képesek befolyásolni.¹² A dinamikus rizikótényezők – ahogy a nevükben is benne van – változnak az idő múlásával, és ezek a változások egyben a bűnismétlés kockázatának fluktuációját is eredményezik.¹³ Körükbe tartozónak tekinthetünk olyan kockázati faktorokat, mint például a konfliktuskereső, antiszociális személyiség, a kriminális kapcsolatok, a szocioökonómiai státusz, az alacsony iskolai végzettség vagy a szerhasználat.

2. Rezilienciakutatások: mely tényezők védenek meg a bűnelkövetővé válástól?

A rizikófaktorok mellett a *protektív*, azaz a *védő tényezők* is befolyásolhatják a kriminális életpálya alakulását. Masten és kutatócsoportja a rizikós gyer-

¹⁰ BORBÍRÓ, 2009, i. m. 31. o.

¹¹ BORBÍRÓ Andrea – SZABÓ Judit: *Harmadlagos megelőzés a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben a nemzetközi kutatások fényében*, Kriminológiai Tanulmányok 49. kötet (szerk. Vókó György), OKRI, Budapest, 2012, 161. o.

¹² Borbíró Andrea és Szabó Judit a már hivatkozott kutatásukban említést tesznek olyan változókról is, melyeknek kockázati tényező jellege vitatott a szakirodalomban, mint például az intelligencia vagy a szorongás, az alacsony önértékelés, a depresszió stb.

¹³ BORBÍRÓ – SZABÓ, 2012, i. m. 161. o.

mekcsoportok pszichopatológiás vizsgálatától jutott el a reziliencia kutatásáig. Meghatározásuk szerint a reziliencia azt jelenti, hogy a társadalmi beilleszkedés a kockázatok és a megpróbáltatások ellenére is sikeresen lejátsszódik. Tehát a rezilienciakutatások arra a kérdésre keresik a választ, hogy egyes emberek a bűnelkövetést előre jelző kriminogén tényezők megléte és a szocializációs folyamat esetleges defektusai ellenére miért nem lépnek bűnözői életpályára. Rávilágítanak továbbá arra az összefüggésre is, hogy a szocializáció folyamata akkor kerül leginkább veszélybe, ha az alapvető emberi alkalmazkodás (kötődés, az egyén tanulási és problémamegoldási képessége, önszabályozó rendszereinek működése, én-hatékonyasága, a család rendszerének működése, a tágabb közösség szerveződése, vallási és kulturális hagyományok) sikere válik rizikóssá.¹⁴

3. *Dezisztanciakutatások*: mely tényezők segítik a bűnözői életpályáról való kilépést? A bűnelkövetési mintákkal kapcsolatos kutatások¹⁵ azt igazolják, hogy a kriminalitás az elkövetők többségénél nem élethosszig tartó tevékenység. A bűnismétlők nagyobb százalékánál is befejeződik a karrier fiatal felnőttkorban (általában 26–30. életév táján), de azoknál az elkövetőknél is csillapul a bűnözés intenzitása, akik még 40 éves koruk körül sem lépnek ki a kriminális életpályáról.¹⁶ A dezisztancia kutatások eredményei megmutatják azt, hogy a kilépés, mint a bűnözői életpálya egyik szakasza „nem egyik napról a másikra történő változás, nem egyetlen döntés eredménye, hanem egy hosszú és rögzös, visszalépésekkel tarkított folyamat”, amely nem írható le pusztán az életkor és érés magyarázó erejével.¹⁷

Él egy roma család Bagon, sokan vannak testvérek, az anyuka a gyerekek kicsi korában elhunyt, az apuka börtönbe került, így a kisebb testvéreket a legnagyobb (éppen nagykorúvá vált) lány gyámsága alá kellett helyezni. Miután a lánynak saját családja is volt és saját testvéreit is nevelni kellett, egyre kilátástalabb helyzetbe került. Drogokhoz nyúlt, minden este kimaradt, sokszor váltogatta partnereit, egyre inkább elhanyagolva a gondjaira bízottakat. Testvérei közül többen fiatalkorú bűnözőként kriminális karriert kezdtek, volt aki „bebukott” és börtönbe került, és volt, akit nem kaptak el. Viszont ennek a családnak a tagja az a fiú is, aki most, a telepen élők közül elsőként fog érettségit szerezni.

A kriminológiai kutatások új irányai és eredményei rámutatnak arra, hogy a treatment bukását követő végtelen pesszimizmus elhamarkodott volt, mert igenis vannak olyan nevelő jellegű programok, melyek hatékonyak a bűnözéskontroll területén. Egyre több tudományos bizonyíték áll rendelkezésünkre a bűnismétlés

¹⁴ MASTEN, Ann A. – POWER, Jennifer L.: *A Resilience Framework for Research, Policy, and Practice*. In: *Resilience and Vulnerability, Adaptation in the Context of Childhood Adversities*, Cambridge University, 2003

¹⁵ Horney et al., 1996

¹⁶ KEREZSI Klára: *A karrierbűnözés, karrierbűnözők, bűnözői karrier*, in: *Kriminológia-Szakkriminológia* (Szerk. Gönczöl, Korinek, Kerezi, Lévy), CompLex, Budapest, 2006, 571. o.

¹⁷ BORBÍRÓ – SZABÓ, 2012, i. m. 162. o.

megelőzése kapcsán is, amelyek arra biztatnak, hogy sokkal inkább megéri foglalkozni az elkövetővel, mint lemondani róla.

Végeredményben egy kérdést kell feltenni a harmadlagos prevenció sikere érdekében: azt hogy, *mire irányuljon a beavatkozás?*

Reszocializáció

A harmadlagos prevenció beavatkozások hatékonyságának vizsgálatához a reszocializáció fogalmának meghatározása nyújt megfelelő értelmezési keretet. A bevett reszocializáció-fogalmak elméleti alapját az a nézet képezi, miszerint „a társadalomba való beilleszkedés során az általánosan elfogadott kognitív, attitűd jellegű, érzelmi és szereprendszerbeli struktúrák beépülnek az egyén személyiségébe”, így téve képessé őt a másokkal való együttélésre.¹⁸ Ez az ún. *szocializációs folyamat*, amelynek Szegál Borisz meghatározása alapján három szintje különböztethető meg: az elsődleges, a másodlagos és a korrekciós szocializáció. Az *elsődleges és másodlagos szocializáció* sokrétű és többirányú folyamatát a fejlődő gyerek és környezete közötti bonyolult interakciók határozzák meg, ahol – ha gyakoriak is a magatartászavarok – a gyerek környezete tudja biztosítani a társadalomba való sikeres beilleszkedést. Ha azonban képtelen kezelni, vagy éppen generálja a magatartási zavarokat, akkor a gyerek „nem sajátítja el a társadalom által elvárt értékrend kialakításának alapjait: a szociális érettséget és a szociális kompetenciát.”¹⁹ Ekkor szükséges a *korrekciós szocializáció*, amely a személyiségvonások átalakítását, azaz a reszocializációt jelenti.²⁰ Tehát a reszocializáció folyamatának célja, hogy a tanulási szakasz újrakezdésével és a hibásan rögzült struktúrák megbonthatásával a személyiség újjáépülhessen és a szocializációs hibák korrigálódjanak.

Különös közege mindennek a büntetés-végrehajtási intézet, ahol a joghátrány érvényesítése következtében a reszocializációs cél megvalósításának eszköze nem más, mint a biztonsági szempontoknak sok esetben alárendelt zárt intézeti nevelés. Fiatalkorú elkövetők esetében kiemelt felelősség terheli a büntetés-végrehajtási intézetet, mert az ő esetükben az életkori-pszichikus tulajdonságok még inkább megnehezítik a totális intézmény elviselését, mert ilyenkor igényli leginkább a fiatal az autonómiát, a szabadságot, ekkor a legsérülékenyebb a személyisége és a prizonizációval járó romboló hatások ilyenkor a legerőteljesebbek. Mindemellett figyelembe kell venni, hogy a reszocializáció nem érhet véget a szabadságvesztés-büntetés letöltésével, hanem folytatódnia kell a szabadulást követően mindaddig, amíg szükséges. Erre alapozva – Popper Péter nyomán – széles körben ismert, hogy a reszocializáció a *rehabilitáció*²¹ és a *reintegráció* folyamataiból áll.

¹⁸ KAPA-CZENCZER Orsolya: *Fiatalkorúak reszocializációs nevelése a szabadságvesztés büntetés alatt*, Doktori értekezés, Budapest, 2008

¹⁹ SZEGÁL Borisz: *A szocializáció és reszocializáció a börtönben*, Börtönügyi Szemle, 2007/3. szám, 28. o.

²⁰ SZEGÁL, 2007, i. m. 28. o.

²¹ A rehabilitáció most használt fogalmát élesen el kell határolnunk a treatment idején használt fogalomtól. Még a kezelés medikális modellje orvosi beavatkozásokat is a rehabilitáció részének tekintett, addig napjaink preventív modelljei pszichológiai kezelést, személyiségfejlesztő tréningeket

Előbbi azt jelenti, hogy a zárt intézeti keretek között arra kell törekedni, hogy az elkövető mind testi, mind lelki és szellemi állapota javuljon, illetve ne romoljon. Ezáltal csökken, legalábbis nem nő a bűnismétlés esélye. A reintegráció viszont már egy komplex, többfunkciós és több-szakértős munka, amely túlmutat a totális intézeten, és az elkövető társadalomba való visszaillesztését célozza.²² A totális intézményen belüli személyiségformálás, kezelés, azaz a börtönpszichológia szempontjából még inkább összetettebb a fogalom. A reszocializáció előbb kell kezdődjön, mint a börtönben tartózkodás (mert az esetek többségében a személyi szabadságtól való megfosztás is korábban tehető, mint a jogerős ítélet), és tovább is kell tartania azért, mert a legtöbb esetben a szabadulás után még tart a joghátrány.²³

Az RNR-modell

Tehát a reszocializáció egyik lehetősége az, hogy azokat a *szociális természetű kockázati tényezőket célozza meg, amelyek a reintegrációt segítik*. Ilyenek lehetnek az oktatási rendszerbe való visszailleszkedést segítő általános vagy középiskolai felzárkóztatás, a munkaerő-piaci érvényesülést segítő szakképzések, álláskereső tréningek vagy a szabadulás utáni lakhatást támogató programok. A reszocializáció előtt nyitva álló másik lehetséges irány pedig az, hogy *az elkövető személyiségére is koncentrálna „kognitív-fejlesztő” rehabilitációs eszközöket alkalmaz*. „MacKenzie (2006) 280 harmadlagos bűnmegelőzési forma átfogó áttekintése alapján egyenesen az individualizáció mértékében látja a hatékonyság legfontosabb feltételét. Szerinte ugyanis a visszaesés esélyét erőteljesen csökkentő programok lényegi közös vonása, hogy képesek az elkövető gondolkodásmódjának, probléma-felismerési képességének és problémamegoldó stratégiáinak megváltoztatására. Ezzel szemben az eredménytelen vagy gyengébb [...] programok gyakori közös eleme, hogy a kognitív képességek érintése nélkül az általánosabb strukturális viszonyok alakítására törekednek. Pontosabban megfogalmazva az utóbbiak eredményességéhez szükséges lehet az előbbiek megvalósítása.”²⁴

A hatékonyságvizsgálatok mind azt mutatják, hogy be kell építeni a reszocializációs gyakorlatokba az egyéni viselkedéshez, gondolkodásmódhoz kapcsolódó kriminogén szükségletek kezelését, és a programok kidolgozása során figyelembe kell venni az elkövető tanulási készségeit, motivációját, rezponzivitását. Ezek az eredmények hívták életre a *risk-need-responsivity modelljét (RNR-modell)*, amely egyszerre érvényesíti a kockázatok, a szükségletek és a reagálóképesség szempontjait.

A *kockázat* a bűnismétlés, illetve a visszaesés rizikóját jelenti, amelynek va-

társadalmi visszailleszkedést elősegítő zárt intézeti (bv.) programokat értenek alatta.

²² POPPER Péter: *A kriminális személyiségzavar kialakulása*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970

²³ FLIEGAUF Gergely: *A börtönpszichológia elhatárolása a kriminálpszichológiától*, Börtönügyi Szemle, 2012/1. szám, 51. o.

²⁴ BORBÍRÓ Andrea: *Kriminálpolitika és bűnmegelőzés a késő-modernitásban*, Doktori értekezés, Budapest, 2011, 137-138. o.

lószerűsége mérhető, és így a beavatkozás az elkövető egyéni veszélyességéhez igazítható. A harmadlagos prevenciók szolgáltatás szintjének a bűnismétlés kockázatához igazítása azt jelenti, hogy „különböző intenzitással kell foglalkozni a magas, illetve alacsony kockázatúnak minősített elkövetőkkel.”²⁵ Az intenzív beavatkozás a visszaesés szempontjából leginkább veszélyeztetett elkövetői körnél szükséges, míg az alacsony rizikójú eseteknél nem, mert náluk a túlzott intervenció nem pusztán felesleges, hanem akár káros is lehet.²⁶

„A *szükséglet* elve a bűnelkövetői viselkedéssel összefüggő dinamikus faktorok, mint kriminogén szükségletek számbavételének, illetve az ezek befolyásolására irányuló beavatkozásoknak a követelményét fejezi ki.”²⁷ A kriminogén szükségletek, mint bűnelkövetéshez vezető tényezők, közvetítenek a konkrét kezelés során bekövetkező változások és a bűnismétlés valószínűségének módosulása között, ekképp irányítva a kezelési tervet készítőket. A rosszul megválasztott rizikófaktorokra irányuló beavatkozás akár további súlyos torzulásokat is eredményezhet, és ahelyett, hogy csökkentené, éppen hogy növeli a visszaesés valószínűségét.

Végül a *reszponzivitás* elve az, amely a beavatkozást az egyéni lehetőségekhez és képességekhez igazítja, élesen elhatárolva ezzel az RNR-modellre épülő gyakorlatokat a kényszer alapúaktól. Az *általános reszponzivitás* elve szerint a leghatékonyabb rehabilitációs stratégiák a kognitív társas tanulásméleti perspektívába ágyazott viselkedéses és kognitív viselkedéses terápiás módszerek.²⁸ A *specifikus reszponzivitás* elve pedig azt követeli meg, hogy a kezelés igazodjon az elkövető tanulási képességeihez, körülményeihez, motivációjához.²⁹ A reszponzivitás elve összességében tehát azt jelenti, hogy az „általános” és a személyhez jobban kötődő „specifikus reagálóképességre” figyelemmel az intervenciónak olyannak kell lennie, amely hangsúlyt helyez az egyéni szükségletekre, és bevonja a fiatalok-rút a programba, ezáltal tanítva neki a lehető legtöbbet. Az RNR-modell elveit használják a reszocializációs programok akkreditálására Angliában és Walesben, Hollandiában, Norvégiában, Skóciában, Svédországban és – a mind több hatékonyságvizsgálat pozitív megerősítésének köszönhetően – egyre több európai országban és régióban.³⁰

A BAGázs prevenciók módszerei abban különböznek igazán más, ilyen jellegű tevékenységet folytató szervezetekétől, hogy azokat a bagi fiatalokat, akik korábbi bűnelkövetés miatt pártfogó felügyelet alatt álltak, sorstárs mentorként aktívan bevonják a programokba. Hibáikból minden telepen élő tanulhat, ugyanúgy sikereikből láthatják, hogy egyikük sorsa sem eleve determinált, a változtatás lehetősége valós opció számukra is.

²⁵ BORBÍRÓ, 2009, 33. o.

²⁶ BORBÍRÓ – SZABÓ, 2012, i. m. 164. o.

²⁷ BORBÍRÓ, 2009, 33. o.

²⁸ BORBÍRÓ – SZABÓ, 2012, i. m. 165. o.

²⁹ BORBÍRÓ, 2009, i. m. 33. o.

³⁰ Cambridge-i hatástanulmány

„What works”? – Mi működik?

Az 1970-es éveket követő végtelen kiábrándultság és a nevelés eszméjét körülvevő szkepszis mintha halványulna a modern kriminológiai kutatások tükrében, és helyét ismét átadni látszik a reszocializációs törekvéseknek. A hatékonyságvizsgálatok azt mutatják, hogy a bűnözői életpályát meghatározó tényezők beazonosíthatók, és individualizált kezeléssel a fiatalokú elkövetők magas arányban téríthetők el a kriminális karriertől.

Kognitív Magatartásterápia – Cognitive Behavioural Therapy (CBT)

Ahogy arról már korábban is esett szó, az jelentheti a modern reszocializáció sikerének kulcsát, hogy újfajta megközelítésében a tanuláson alapuló viselkedésterápiák összekapcsolódnak a személyiség vizsgálatával.³¹ A kognitív magatartásterápiás programok alapfeltevése, hogy az észlelést, az érvelést és az emlékezőt felölelő gondolkodási folyamatok meghatározzák a viselkedést. Az tehát, hogy egy bűnelkövető hogyan gondolkodik, milyen a világnézete, hogyan viszonyul másokhoz, milyen értékekkel rendelkezik, hogyan oldja meg a problémáit, szoros összefüggésben áll kriminális viselkedésével.³² A kezelés arra épít, hogy az *egyéni megismerés (kogníció) módosításával viselkedésváltozás érhető el*. A kognitív magatartásterápia azért lehet rendkívül hatékony, mert a személyiség szerepét felértékelve éri el, hogy a fiatal belső indítástól vezérelve, saját maga ismerje fel és változtassa meg hibás gondolkodásmódját. A speciális prevenció beavatkozások körében többféle CBT-program ismert, attól függően, hogy milyen elemeket hangsúlyoz vagy kombinál a terápia során: irányulhat a kognitív készségek fejlesztésére, a kognitív újrastrukturálásra, interperszonális problémamegoldásra, a társas készségek fejlesztésére, dühkontrollra, a morális-érvelést segítő technikák, az áldozati szemlélet elsajátítására, viselkedés-változásra, visszaesés-megelőzésre, anyaghasználati problémák kezelésére, illetve egyéni (a csoportterápiát kiegészítő) kezelésre.³³ „A kognitív magatartásterápiák más programokhoz képest kedvezőbb eredményeit számtalan hatásvizsgálat támasztja alá: „hüvelykujj-szabályként» az ilyen programok mintegy 30%-kal nagyobb csökkenést érhetnek el a visszaesési arányokban más programokhoz képest (Garrido and Morales 2007; Lösl 1995; Redondo et al. 1999; Lipsey 1995; Lipsey et al. 2001). [...] A CBT része lehet komplex terápiáknak és lehet önálló beavatkozási forma is, a kutatások azonban egyetértenek abban, hogy mindkét esetben jelentősen hozzájárulhat a visszaesés csökkentéséhez.”³⁴

A BAGázs alapítói közül sokan mondják, hogy a 4 év alatt a legnagyobb változás a sorstárs mentorok személyiségében történt, a legtöbb eredményt náluk érték el. Ők megtanulták, hogy nem mindig az erőszak a legjobb módszer a problémák kezelésére, megtanulták, hogy felelősséggel tartoznak másokért, mert példaké-

³¹ BORBÍRÓ, 2011, i. m. 141. o.

³² BORBÍRÓ – SZABÓ, 2012, i. m. 166. o.

³³ BORBÍRÓ, 2011, i. m. 142. o. [Landenberg és Lipsey (2005) csoportosításának összefoglalása.]

³⁴ BORBÍRÓ, 2011, i. m. 142. o.

pek, és végül megtanulták, hogy nyitottnak kell lenniük az ismeretlen felé. Négy év után több telepen élő fiatal vesz részt az IKSZ-programban (56 gyerek, 4 telep-i koordinátor), angolul tanulnak és tanítanak, és az egész telep egy emberként szurkol a BAGázs FC-nek.

Multiszisztémás Terápia – Multisystemic Therapy (MST)

Az MST egy *családi és közösségi alapú, intenzív kezelés* az USA-ban, melynek középpontjában a fiatalok súlyosan antiszociális magatartását meghatározó tényezők állnak. Elméleti hátterét a viselkedés társadalmi-környezeti modelljei, valamint a bűnözés és szerhasználat közötti összefüggéseket kutató tanulmányok adják, alátámasztva azt az értelmezést, hogy az *antiszociális viselkedés több oldalról determinált, az egyes tényezők összefüggnek*, tehát a fiatalok személyiségfejlődése egyaránt meghatározott a családjához, az iskolájához, a munkahelyéhez és a társaihoz fűződő viszonya alapján. Mindez azt jelenti, hogy az *egyén nem önmagában, hanem egy olyan komplex hálózatban létezik, amelynek minden egyes eleme viselkedést meghatározó faktor*, így ennek megfelelően a *beavatkozás sem csak az egyén szintjén szükséges, hanem akár több szinten is, vagy a különböző rendszerek kombinációjával*.

Az MST a bűnelkövetővé válás ismert kulcstényezőivel, illetve a multiszisztémás rendszerekkel egyszerre foglalkozik, és arra törekszik, hogy az egyes rendszerek erősségeinek kihasználásával anélkül segítse elő a fiatalok magatartásváltozását, hogy kiemelné saját környezetéből. Ezért a kezelésnek a rizikófaktorok mérséklésével erősítenie kell a protektív tényezőket, figyelemmel az egyéni és a környezeti szükségletekre is. A programban a tartósan bűnelkövető, erőszakos, szerfüggő fiatalok (fiúk, lányok is) 12–17 éves koruk között vehetnek részt. A kezelés stratégiája, hogy megtanulják leküzdeni a családdal, iskolával, kortársakkal kapcsolatos problémáikat. Kiemelt célja ugyanakkor a programnak, hogy a szülőket is képessé tegye a felmerülő problémák felismerésére és megfelelő kezelésére. A társadalomba integrálás stratégiái bizonyítottan jó gyakorlatok, mint például a *családterápia, a strukturált családterápia, a szülői viselkedés tréning* és a *kognitív magatartásterápia*. Mivel az MST „otthon alapú” szolgáltatás, pozitív hatása több generáción keresztül érezhető, és nemcsak a fiatalok, hanem a körülötte élők körében is, ezáltal segítve a családokat olyan környezet kialakításában és fenntartásában, ahol az egészséges fejlődés mindenki számára biztosított. 1986-ban végezték a program első hatékonyságvizsgálatát, és azóta három klinikai elemzés is készült visszaeső és erőszakos bűnelkövető fiatalok körében. Ezek azt bizonyították, hogy az MST-programban résztvevők között hosszú távon csökkent a bebörtönzés, a bűncselekmények elkövetése és a kábítószerhasználat, valamint a program során széles körben fejlődnek a családi funkciók, és csökkennek a fiatalok pszichológiai problémái. A program sikere arra buzdította az amerikai kormányt, hogy kiterjessze az MST programját más problémás (de nem bűnelkövető) fiatalokra is.³⁵

³⁵ <http://www.colorado.edu/cspv/blueprints/modelprograms/MST.html> (Letöltve: 2012.10.22.)

Mire a BAGázs Egyesület kinőtte a kezdetekkor indult mentorprogramokat, már igen nagy népszerűségnek örvendett a telepiek körében, volt tehát igény és akarat is más jellegű programok kidolgozására. Elindultak az önkéntes részvételre alapuló közösség- és településfejlesztő programok, mint például a közösségi tér kiépítése, a WIFI-falu, a kiskert- és kerítés-programok. Ezek mindegyike úgy épül fel, hogy a BAGázs munkájában való részvételért pontok gyűjthetők, egy-egy sikeres programelem megvalósítása (például: megteremnek a kiskertben a zöldségek) maga után vonja a részvétel jogát egy másik programelembe (például: házfelújítás). Életkörülményeik javítása érdekében maguk vállalnak felelősséget a program sikeréért, és saját munkájuk révén megtanulják megbecsülni a másikat is.

EQUIP - Education Quality Improvement Program

Az EQUIP-módszert a holland fiatalokorúak intézeteinek döntő többségében alkalmazzák, és egyre ismertebb Magyarországon is. Az EQUIP része az ART (*Aggression Replacement Training*) névre keresztelt komplex nevelési rendszernek, amely három fő komponensből tevődik össze:

1. *Szociális Készségek (Skill Streaming) – viselkedés komponens*, amely során megtanulják a programban résztvevők, hogy az agresszió helyett hogyan másképp tudják kezelni az adott helyzetet, de minden alkalommal csak egy képességre figyelve.
2. *Indulatkontroll Tréning (Anger Control Training) – emocionális komponens*, amely azt tanítja a programban résztvevőknek, hogy mit ne tegyenek.
3. *Erkölcsei Érvelés Tréning (Moral Reasoning Training) – értékek komponens*, mely arra irányul, hogy rávegye a fiatalokat az „előregondolkodásra”, arra, hogy foglalkozzanak a jövő perspektíváival.

Arnold Goldstein strukturált tanulási terápiájának³⁶ („structured learning therapy”) módszertana alapján a program az *interperszonális készségek fejlesztésére* épít. A módszer lényege, hogy a „készségek elsajátításával arra törekszik, hogy a résztvevő belső kontrollját erősítse, megfigyelőképességét fejlessze, kommunikációja pontosságát, a frusztráltsággal szembeni toleranciáját, illetve ambícióit növelje; hogy jobban boldoguljon a (mindennapi) élet támasztotta igényekkel szemben.”³⁷ Az ART-tanterv zárt intézeti változatában tíz fejlesztendő készséget nevez meg: „panaszkodás, mások érzelmeinek a megértése, valaminek a megbeszélése, a dühre való reakció, a verekedésből való kimaradás, segítség másoknak, a vád, illetve a csoportnyomás kezelése, az érzelmek kifejezése, valamint a kudarckezelés.”³⁸

³⁶ Goldstein „Strukturált tanulásterápia: a szegények pszichoterápiája felé” című munkája 1973-ban jelent meg, jelentős előrelépést hozva a szociális készségek és a kompetencia-fejlesztés területén.

³⁷ CZENCZER Orsolya: *Külföldi minták – honi temivalók a fiatalokorúak büntetés-végrehajtásában*, Börtönügyi Szemle, 2009/1. szám, 1-10. o.

³⁸ CZENCZER, 2009, i. m. 4. o.

Az EQUIP a kezelés során egyfajta *pozitív csoportkultúrát stimulál*, ahol a csoport „két vagy több egymással kapcsolatban álló ember, akiknél a valamelyikük helyzetében, viselkedésében bekövetkezett változás a többiekénél is változást vált ki, mely visszahat, és az elsőnek megnevezett személynél idéz elő újabb változást.”³⁹ A csoport akkor működik jól, ha a tagoknak elvárásai vannak egymással szemben, melyeket szerepnek nevezünk. A cél az, hogy mindenki megtalálja a hozzá leginkább illő szerepet, amelyben jól érzi magát, és amelyet a csoport is elfogad. Az EQUIP képességfejlesztő gyakorlatai az *imitáló szerepjáték*⁴⁰, az *anticipáló szerepjáték*⁴¹, a *rekonstruáló szerepjáték*⁴² és a *transzfer tréning*⁴³. A módszer tehát egy olyan strukturált, kognitív viselkedésterápiás tréning, ahol az equipment a hiányzó szociális, kognitív és erkölcsi kompetenciákkal való felvértezést jelenti.⁴⁴ Az eredetileg iskolák és szociális intézmények számára készült programot – sorozatos sikereinek köszönhetően – bevezették a szabadságvesztés-büntetésüket töltő elítéltek körében is.⁴⁵ Leeman, Gibbs és Fuller 1993-ban végzett kutatásaik során vizsgálták először az EQUIP- program hatékonyságát a fiatalokéak fogvatartási intézeteiben. Az eredmények lenyűgözőek voltak, az EQUIP csoportok tagjai – a 12 hónapos utánkövetési időszak alatt – alacsony és stabil, 15%-os visszaesési rátát produkáltak, míg a kontrollcsoportokban 40,5%-os arányban követtek el ismételt bűncselekményt a fiatalok.⁴⁶

Nemzeti Együttműködés Megerősítése a Bűnisméltés Csökkentése Érdekében – Streightening Transnational Approaches to Reducing Re-offending (STARR Projekt)

A STARR az Európai Bizottság *Prevention and Fight Against Crime* című programja keretében 2007-ben kiírt pályázati projekt. A projekt három témaköre közül az egyik foglalkozik a 16 és 25 év közötti elkövetők bűnisméltésének csökkentésével.⁴⁷ Fő pályázóként a London Probation Board, azaz a Londoni Pártfogó Szolgálat dolgozott ki átfogó kezelési tervet, amelyben Magyarország is partner volt. A projekt célja, hogy az EU összes tagállamában megismerhetőek és alkalmazhatóak legyenek azok a bűnisméltést csökkentő jó gyakorlatok, melyek hatékonysága kutatásokkal bizonyított. A tervek kidolgozásakor figyelemmel voltak a fiatalokéakkal kapcsolatos nemzetközi dokumentumokra, európai ajánlásokra

³⁹ KRIZSÁN József: Az EQUIP módszer, *Börtönügyi Szemle*, 2006/1. szám, 80. o.

⁴⁰ Azt hivatott megtanítani, hogy hogyan lehet alkalmazni az EQUIP-módszer által kiemelt, fejlesztendő készségeket.

⁴¹ Az effajta szerepjáték során olyan helyzetekre vetítve gyakorolják a magatartásmintákat, melyekkel a közeljövőben a fiatal nagy valószínűséggel szembesülni fog.

⁴² Ez esetben a szereplők azt a múltbeli helyzetet rekonstruálják, amelyben nem vagy csak részben sikerült korábban helytállniuk.

⁴³ A képességek átvitelét célozza a tréningen kívülre, a terápia utánra.

⁴⁴ KAPA-CZENCZER, 2008, i. m.

⁴⁵ Az EQUIP-módszert a magyar bv. intézetekben a holland MATRA-program révén kezdték el alkalmazni a kétezres évek elején. [A szerk.]

⁴⁶ <http://www.cyc-net.org/CYR101C/Equip.htm> (Letöltve: 2012.10.22.)

⁴⁷ További témakörök: Családon belüli erőszakkal kapcsolatos bűnisméltés csökkentése (Franciaország), Kábítószer- és alkoholfogyasztással kapcsolatos bűnisméltés csökkentése (Bulgária).

és azokra a tudományos bizonyítékokra melyek meghatározták, hogy a fiatalok esetében milyen módszer, milyen körülmények között működik. A STARR projekt az *agresszióhelyettesítő tréninget*, a *családi döntéshozó csoportkonferenciát*, a *szociális készségfejlesztő tréninget* és a *munkaerő-piaci tréninget* tartja célravezetőnek a reszocializáció terén.⁴⁸ A STARR Cambridge-i kutatócsoportja hatásvizsgálatában a projekt kapcsán arra a következtetésre jutott, hogy a fiatal bűnelkövetők kezelésének átfogó hatása biztató, különösen a kognitív-viselkedési programok és az RNR-modell esetében. Habár ez a következtetés általános érvényűnek látszik, nem szabad elfelejteni, hogy Európa országaiban a fiatalok igazságszolgáltatási rendszerei lényegesen eltérhetnek egymástól, például a büntetőjogi felelősség korhatárában, a jogsértések osztályozásában, vagy a bűnözésre és a bűnisméltésre adott válaszokban.⁴⁹

Zárszó

Nem igaz tehát, hogy az elkövetők megjavításáról le kell mondanunk, de a reszocializációs gyakorlat sikere érdekében meg kell fogalmazni azokat az elveket, amelyek pozitív hatással lehetnek a terápiás programok megvalósítására és az így kialakított feltételeknek megfelelően végrehajtani a fiatalok büntető-igazságszolgáltatási rendszerének reformját. Hazánkban voltak, illetve most is vannak olyan kezdeményezések, amelyek magukban hordozzák a fejlődés lehetőségét, Magyarország mégis csak nehezen jut előrébb a reszocializációs elvek elfogadása és megvalósítása terén. A fent bemutatott programok jól láthatóan rajzolják körül a speciálprevenációs beavatkozások két csoportját a környezetre is irányuló (MST) és az individuális értékeket is célzó (CBI, EQUIP, STARR) beavatkozások képében. Habár ezeknek már több meghatározó eleme került át a magyarországi gyakorlatba, reszocializációs programjaink a külföldre is képest mégis „gyerekcipőben” járnak. Megnyilvánul ez például abban, hogy hazai reszocializációs gyakorlatunk sokkal inkább célozza a fiatalok oktatási és munkaerő-piaci felzárkóztatását, mint környezetük felkészítését vagy éppen személyiségük fejlesztését. Nem vita tárgya, hogy az alacsony iskolai végzettség és a szakképzettség hiánya aggasztó és mindenképpen gyors reakciót igénylő problémák a fiatalok társadalmi visszaillesztése terén, viszont nem elégedhet meg a magyar gyakorlat csupán ezen hiányosságok kezelésével. Meg kell találni, meg kell tartani (interpretálni a hazai rendszerbe) és el kell kezdeni fejleszteni a nemzetközi tapasztalatokon alapuló jó gyakorlatokat⁵⁰ ahhoz, hogy a szabadulól elítélt több lábón állva, támogatókkal maga mellett, biztosabb sikerrel illeszkedhessen vissza a társadalomba.

Az indok, ami a BAGázs elnökét az egyesület megalakítására indította nem

⁴⁸ http://www.london-probation.org.uk/what_we_do/european_projects.aspx (Letöltve: 2012.10.22.)

⁴⁹ Cambridge-i hatásvizsgálat

⁵⁰ Például a szociális készségfejlesztő tréning, melynek módszertanát Magyarországon dolgozták ki, vagy a szirmabesenyői kutyaaterápiás kezelés, valamint a civil szervezetekkel való együttműködések keretében megvalósuló programok egyes elemei.

csak az volt, hogy fiatalokúak pártfogó felügyelőjeként annyi ügye volt Bagról, ahány a többi körzetéből összesen, sokkal inkább az, hogy látta ezekben az emberekben a fejlődés lehetőségét és nem félt megadni a nekik kellő segítséget. Azt gondolom, hogy a jelenlegi büntetőpolitika nem ad elegendő teret a szociális munka eszközeinek az állami pártfogás gyakorlatában, ezzel megfosztja azt lényegi tartalmától, valódi segítő funkciójától. Meg kell értenünk viszont, hogy amennyiben – a tényleges életfogytiglani szabadságvesztésen kívül – a volt fogvatartott visszatér a társadalomba, addig nem lehet az az általános hozzáállás, hogy „bármit teszünk, úgysem változnak meg”, mert a motiválhatóság nem csupán hit kérdése, hanem tudományosan bizonyított tény.

Felhasznált irodalom

- BORBÍRÓ Andrea: *Prevenció és büntető igazságszolgáltatás*, Kriminológiai Tanulmányok 46., OKRI, Budapest, 2009, 13–37. o.
- BORBÍRÓ Andrea: *Kriminálpolitika és bűnmegelőzés a késő-modernitásban*, Doktori értekezés, Budapest, 2011
- BORBÍRÓ Andrea – SZABÓ Judit: *Harmadlagos megelőzés a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben a nemzetközi kutatások fényében*, Kriminológiai Tanulmányok 49. kötet (Szerk.: Vókó György), OKRI, Budapest, 2012, 158–192. o.
- CZENCZER Orsolya: *Külföldi minták – honi tennivalók a fiatalokúak büntetés-végrehajtásában*, Börtönügyi Szemle, 2009/1. szám, 1–10. o.
- FLIEGAUF Gergely: *A börtönpszichológia elhatárolása a kriminálpszichológiától*, Börtönügyi Szemle, 2012/1. szám, 45–62. o.
- KAPA-CZENCZER Orsolya: *Fiatalkorúak reszocializációs nevelése a szabadságvesztés büntetés alatt*, Doktori értekezés, Budapest, 2008
- KEREZSI Klára: *A karrierbűnözés, karrierbűnözők, bűnözői karrier*, in: *Kriminológia-Szakkriminológia* (Szerk.: Gönczöl, Korinek, Kerezi, Lévy), CompLex, Budapest, 2006, 559–578. o.
- KRIZSÁN József: *Az EQUIP módszer*, Börtönügyi Szemle, 2006/1. szám, 79–88. o.
- MASTEN, Ann A. – POWER, Jennifer L.: *A Resilience Framework for Research, Policy, and Practice*. In: *Resilience and Vulnerability, Adaptation in the Context of Childhood Adversities*, Cambridge University, 2003
- POPPER Péter: *A kriminális személyiségzavar kialakulása*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970
- RUZSONYI Péter: *Bűn – büntetés – reszocializáció*, Belügyi Szemle, 2001/6. szám, 39–62. o.
- SZEGÁL Borisz: *A szocializáció és reszocializáció a börtönben*, Börtönügyi Szemle, 2007/3. szám, 25–38. o.

Online források

Cambridge-i Egyetem Kriminológiai Intézete „A nemzeti együttműködés megerősítése a bűnismétlés érdekében” című projekt kapcsán készített hatásvizsgálata: http://www.cepprobation.org/uploaded_files/Rep%20STARR%20HUN.pdf (Letöltve: 2012.10. 23.)

EQUIP Program: <http://www.cyc-net.org/CYR101C/Equip.htm> (Letöltve: 2012.10.22.)

MST modell-program: <http://www.colorado.edu/cspv/blueprints/modelprograms/MST.html> (Letöltve: 2012.10.22.)

STARR-projekt: http://www.london-probation.org.uk/what_we_do/european_projects.aspx (Letöltve: 2012.10.22.)

Nemes András

A zsúfoltság másik oldala

A nagy fogvatartotti létszám hatásai a felügyeletre¹

Témaválasztásomat az indokolja, hogy egyetemi tanulmányaim folytán lehetőségem nyílt több büntetés-végrehajtási intézet megtekintésére, és ennek során szembesültem a külső szemlélő számára sokszor megdöbbentő körülményekkel, ami egyes börtönökben uralkodik. Ráadásul szerencsém volt az egyik újonnan, PPP (public-private partnership, vagyis magántőke bevonásával megvalósult) konstrukcióban épült börtönbe is ellátogatni, és így alkalom adódott az összehasonlításra, hogy milyen volna a közel ideális helyzet, illetve ehhez képest milyen az általánosan érvényesülő valóság. Korábbi, szakemberekkel folytatott beszélgetéseim során is többször felmerült a zsúfoltság problémája, ezért úgy döntöttem, utánajárok, hogy mi a valós helyzet, és miképpen vélekednek erről egyes szakértők, valamint a büntetés-végrehajtásban dolgozók.

Ezért 2013 februárjában kutatást végeztem a kérdéskörben. A téma szerteágazósága miatt szűkítenem kellett a vizsgált kört, hogy a tapasztaltakat minél alaposabban feldolgozhassam. Ezért csak a felnőtt, férfi, elítélt fogvatartottakkal foglalkoztam, mivel ez a legáltalánosabb csoport, ráadásul a letöltőházakban töltenek el huzamosabb időt a fogvatartottak, így ott a jelenségeket megfelelően lehet vizsgálni. Tettem mindezt azzal együtt, hogy tudom, jellemzően az előzetesházak a zsúfoltabbak, mégis az ottani helyzet a sok egyéb körülmény miatt nagyon összetett, és így kevésbé jól áttekinthető.

A probléma feldolgozásában részben a szakirodalom volt a segítségemre, részben pedig a dolgozathoz általam készített félig strukturált tematikus mélyinterjúkat használtam fel. Összesen 17 interjúra került sor. Ezek folyamán meglátogattam két büntetés-végrehajtási intézetet, ahol öt, illetve hat dolgozóval beszélgettem. Ezek között volt egy-egy pszichológus, egy-egy fő a fogvatartási ügyekért felelős osztályról, egy-egy fő a biztonsági területről, egy-egy fő az egészségügyért felelős osztályról, valamint egy, illetve két nevelő. Interjút készítettem továbbá a BVOP két magas rangú tisztjével, két, a büntetés-végrehajtás világát jól ismerő szakemberrel, egy büntetés-végrehajtási ügyésszel és egy civil szervezet büntetés-végrehajtással is foglalkozó dolgozójával. Ezúton is szeretnék köszönetet mondani mindnyájuknak az együttműködésért.

Az interjúk kezdetén bemutatam magamat és kutatásom célját. Biztosítottam továbbá interjúalanyaimat, hogy az elhangzottakat a legteljesebb mértékben bizalmasan és anonim módon kezelem, az általuk elmondottakat visszakövethetetlenül fogom felhasználni. Erre azért volt szükség, mivel a kutatási téma viszony-

¹ A cikk „A zsúfoltság hatása a magyar fogvatartottak körülményeire” című tanulmány alapján készült, ami a 2013. évi, a legfőbb ügyész által Kozma Sándor emlékére meghirdetett tudományos pályázaton, büntetőjogi témakörben, joghallgatói tagozaton harmadik díjban részesült. A dolgozat konzulense: dr. Inzelt Éva, az ELTE ÁJK Kriminológiai Tanszékének egyetemi tanársegéde.

lagosan kényes mivolta és a büntetés-végrehajtás szigorúan hierarchikus rendje mellett így próbáltam biztosítani, hogy minél őszintébb véleményeket kapjak. Emiatt, ha ezekre a kutatási eredményekre utalok, itt is anonim módon teszem majd azt.

Rögtön a legelején tisztázni kell két fogalmat, illetve azok eltérését. Nem szabad tudniillik a zsúfoltság és a túltelítettség fogalmát összekevernünk. Túltelítettségéről akkor beszélhetünk, ha az intézetben több fogvatartott kerül elhelyezésre, mint ahány férőhellyel az intézet rendelkezik. A probléma csak az, hogy ez esetben nem objektív mérőszámról van szó, mivel a férőhelyeket, az ennek alapjául szolgáló négyzetméter-adatokat a nemzeti kormányzati szervek határozzák meg.² Ez az adat inkább azt mutatja meg számunkra, hogy az adott társadalom a hivatalosan bűnözőnek nyilvánított emberek elhelyezésére mekkora teret szán.

Az itt elmondottakhoz képest a zsúfoltság részben más, már az építészeti adottságoktól is függő probléma. Előfordulhat, hogy egy intézetben, bár a megszabott férőhelyeknél több fogvatartott kerül elhelyezésre, mégis gond és kényelmetlenség, a fogvatartási körülmények jelentős romlása nélkül megoldható az elhelyezés – például még 100%-os telítettség fölött is elhelyezhetők egyszemélyes, illetve kis létszámú zárkákban a fogvatartottak. Ezzel szemben elképzelhető olyan helyzet is, amikor egy intézetben annak ellenére van zsúfoltság, hogy nem töltik ki teljesen a megszabott férőhelyeket. Zsúfolt lehet egy zárka akkor is, ha a megfelelő légköbméter ugyan rendelkezésre áll, de közben a fogvatartottak – tegyük fel – háromemeletes ágyakon alszanak. Ugyanúgy zsúfoltságnak minősül az, ha sok, nagy létszámú zárka van egy folyosószakaszon egymás mellett, mivel ilyenkor az érintett körletrész válik zsúfolttá. Ebből következően nem elégséges meghatározni a zárkák méretét, az egy főre jutó légköbmétert, mert ezt betartva is lehet zsúfoltan elhelyezni a fogvatartottakat. Egy büntetés-végrehajtási dolgozó fogalmazta meg: zsúfoltság és zsúfoltság (pontosabban túltelítettség és túltelítettség) közt nagy különbség lehet. Nem mindegy, hogy egy kis zárka zsúfolt, vagy pedig egy nagy létszámot befogadni képes. Nagyobb térben elviselhetőbb a sok emberrel való összezártság, még ha számszerűen kevesebb négyzetméter is jut egy-egy fogvatartottra. Egy kis zárkában szinte összenyomja az embert a szűk tér.

A kutatás során számos aspektusát vizsgáltam a zsúfoltság problémájának. A fogvatartotti élet minden lényeges területével kapcsolatban megkérdeztem interjúalanyaimat. Így szó esett annak hatásáról a fegyelemi helyzetre, az elkülönítésre, a higiéniaira, az egészségügyre, a fogvatartottak pszichikai állapotára, a reszocializációra, a foglalkoztatásra, a kapcsolattartásra és a vallásgyakorlásra. Azt találtam, hogy majdnem minden területen komoly deficitet okoz a büntetés-végrehajtásban tapasztalható nagy fogvatartotti létszám. Itt most azért emelem ki a felügyeletre (vagyis a fogvatartottakkal napi szinten közvetlenül érintkező büntetés-végrehajtási dolgozókra, így a felügyelőkre és a nevelőkre) gyakorolt hatásokat, mert nem szabad elfelejtkezni arról, hogy minden éremnek két oldala van, és a dolgozói oldal ritkán képezi tudományos vizsgálat tárgyát. Erről a

² Fliegauf Gergely: A börtönlázadás – okok, befolyásoló tényezők, prevenciósi stratégiák. 2. rész. *Börtönügyi Szemle*, 2007. 2. sz. 43. p.

témáról azért nélkülözhetetlen beszélni, mert a személyzet problémái kihatnak a fogvatartottak mindennapjaira is, hiszen az intézmény jellegéből adódóan maximálisan függenek tőlük és kiszolgáltatottak nekik.

Az Európai börtön szabályok³ is felhívja a figyelmet arra, hogy „a büntetés-végrehajtás személyi állománya fontos közfeladatot teljesít és utánpótlásának, képzésének és munkafeltételeinek lehetővé kell tenni számukra, hogy a fogvatartottakkal magas színvonalon foglalkozzanak”. (8. pont) Kiemeli továbbá, hogy „a személyi állomány feladatai sokkal többet jelentenek pusztán az őrfeladatoknál, és a személyi állománynak figyelembe kell vennie azt, hogy a pozitív foglalkoztatási és segítőprogram révén meg kell könnyítenie a fogvatartottak társadalomba való beilleszkedését büntetésük letöltése után” (72.3. pont). A feladatok mellé illő bérezés is dukál. Vagy, ahogy az Európai börtön szabályok deklarálja: „a munkabéreknek olyannak kell lenniük, hogy az állomány alkalmas tagjait vonzzák, és megtartsák. A rendfenntartó szolgálat keretében végzett munka megerőltető jellegének tükröződnie kell a szociális juttatások és az alkalmazási feltételek kialakításánál.” (79. pont)

A fent leírtakhoz képest hazánkban az állomány létszáma egyértelműen nagy kívánnivalókat maga után. A Magyar Helsinki Bizottság büntetés-végrehajtási intézetekben tett látogatásai alkalmával készült jelentéseiben majd mindig felhívja a figyelmet arra, hogy a személyzet ideális aránya a fogvatartottakhoz képest 1:2 lenne, amit ritkán tud teljesíteni a hazai rendszer. Márpedig a büntetés-végrehajtási munka speciális, így átlagosnál nagyobb stressz hat a dolgozókra, különösen a fogvatartottakkal közvetlenül kapcsolatba kerülő állományra. Ezt fokozzák a munkavégzés feltételeinek hiányosságai. A letöltőházakban kicsivel könnyebb a személyzet helyzete, mert nem kell az előzetes letartóztatottak kezelésével járó többletfeladatokkal (előállítások, speciális kapcsolattartási szabályok betartása stb.) megküzdeniük. Az intézettől is függ a stressz mértéke, elsősorban a telítettségi szintek miatt, mivel a zsúfoltság erősen növeli azt. Feszültségforrásként említhetők még az állomány számára az esetlegesen felmerülő megélhetési gondok is.⁴

Az itt vázoltakból kifolyólag igen mostoha helyzetet festenek le szakemberek. Mivel a büntetőpolitika rendre nem vette figyelembe a börtönügy reális adottságait és lehetőségeit, ráadásul a jelentkező problémákért a szervezetet hibáztatta, a börtönügy „saját erejére, leleményességére, fokozott éberségére utaltatott”.⁵ A személyzet áldozatos, emberfeletti munkájából adódóan hazánkban – egyes nyugati államokkal ellentétben – nem került sor nagy port kavaró rendkívüli eseményekre, ez azonban azt is eredményezte, hogy nem irányult kiemelt figyelem a büntetés-végrehajtás helyzetére. A nehéz körülmények azonban nem múlnak el nyomtalanul. „A hazai börtönállapotok kíméletlen malmi az itt dolgozók nagy részéből nem a szakma hőroszait, hanem alulfinanszírozott, az állandó stresszben kiegészített, kiábrándult, kifulladás, a szakmától idő előtt messze menekülő pá-

³ Európai Tanács által 2006-ban elfogadott Európai börtön szabályok [Rec (2006) 2]

⁴ Lőrincz József: *Büntetőpolitika és börtönügy*. Budapest, 2009, Rejtjel Kiadó, 186. p.

⁵ Lőrincz József: i. m. 9. p.

riákat örölt.”⁶ Ez pedig igen rossz hatással volt, van a fogvatartottakra is. A túlszűfolttság miatt még inkább előtérbe kerül a biztonság, ami a személyi állomány és a fogvatartottak közötti elidegenedést, bizalmatlanságot erősíti, paternalista, uralmi viszonyokhoz vezet. Részben a fent említett okokból az elítéltekkel közvetlen kapcsolatban levő személyi állomány erős fluktuációja tapasztalható, ami felkészítetlenséget okoz, és az elítélt-emberképpel kapcsolatos pozitív hagyományokhoz való kötődést gyengíti.⁷ Ezt támasztja alá a magas fluktuációs ráta is, ami korábbi években akár a 20%-ot is meghaladta. Az, hogy ez a mutató az utóbbi időben 10% alá csökkent, feltehetőleg részben annak köszönhető, hogy a gazdasági válság miatt tapasztalható munkanélküliségből adódóan a szervezetből kilépő dolgozóknak kevés lehetőségük lenne máshol elhelyezkedni.

Interjúalanyaimnak feltettem a kérdést, hogy *milyen hatással van a zsűfolttság a felügyeletre*. Megkérdeztem továbbá, hogy *milyen kihívások elé állítja a felügyeletet a zsűfolttság*. Az egyik szakértő a problémák gyökerét abban látta, hogy a túltelítettség ellenére a személyi állomány létszáma a hivatalosan megállapított befogadóképességhez viszonyított ideális szint szerint van meghatározva. Ez pedig determinálja a dolgozók túlterheltségét. Ennek hatására az emberséges, jó szándékú felügyelők is kénytelenek elzárkózni a fogvatartotti igények elől, különben teljesíthetetlen mennyiségű kérés zúdul rájuk. Így a szigor lesz az egyetlen megoldás a helyzet kezelésére. Ezen felül a hatalmas tömeggel nem lehet magas színvonalú munkát végezni, ami állandó kudarcélményhez vezet. Egy másik szakértő úgy fogalmazott, hogy nagyon megnőtt a munkaterhelés, amit az újabb és újabb követelmények, a szaporodó fogvatartotti jogok csak még tovább növelnek. A sok tennivaló hanyagabb munkavégzéshez vezet, ami pedig sok fegyelmi ügyet eredményez.

A büntetés-végrehajtási dolgozók elmondták, hogy nagyon sok a munka a nagyszámú fogvatartottal, így egyszerre sokféle kell(ene) figyelni. A felügyelőknak a nap egyes időszakai rendkívüli stresszel járnak, már csak azért is, mert sokszor hatalmas létszámú fogvatartottal vannak egyedül a körleten. Márpedig egyedül sok emberrel betartatni a házirendet, elérni náluk valamit nagyon nehéz, gyors reagálást igényel. Számukra szinte minden hétköznapi feladatot, napirendi pontot sokkal terhesebbé tesz a zsűfolttság: a mozgatást, fürdetést, sétát, motorzást, zárkaellenőrzést. Az ilyen feladatok több figyelmet igényelnek, „többet kell gondolkozni”. Nagyon kell tudni, hogy ha egy felügyelő intézkedni kezd, azzal mit akar elérni, és hova akar eljutni. Végig kell gondolni jó előre minden lépést. Találkoztam azért olyan véleménnyel is, hogy el lehet így is végezni mindent. Egyikük elmondta, hogy mivel elégtelen a technikai felszereltség, rengeteget kell talpon lenni, gyalogolni a szolgálat ideje alatt. A stresszt, mint komoly problémát, többen is említették, volt, aki a szolgálatot tizenkét órás állandó készenlétként írta le. Ebből adódóan a felügyelő ideges, kiabál, türelmetlenebb. Nagy a kiégés veszélye. A nevelőknek pedig temérdek adminisztrációs feladata van, ezért alig jut idő az érdemi nevelői munkára, a zsűfolttság ellehetetleníti a személyes törődést,

⁶ Lőrincz József: i. m. 9. p.

⁷ Lőrincz József: i. m. 175. p.

ami csökkenti a sikeres reszocializáció esélyét. Volt olyan meglátás, hogy nehéz ennyi eltérő emberrel (más-más szellemi képesség, tulajdonság, lelki alkat stb.) bántani. Ebből adódóan rugalmasabbnak kell lenniük. Egyikük véleménye szerint a nagy megterhelés hosszútávon a dolgozóknál személyiségtorzulást eredményez. „Keményedés”, az érzékenység elvesztése tapasztalható. Volt, aki szerint a bajtársiasságra is rossz hatással van a túlterheltség, mivel a személyi állomány tagjai egymás problémáira kevésbé fogékonyak. Olyan kijelentést is hallottam, hogy nincs a bérezés és a zsúfoltság arányban. Többen mondták, hogy otthon is problémákhoz vezethet, ha „hazaviszik” a benti feszültséget. Legtöbbjük szerint a zsúfoltság növeli a munkával járó veszélyt is, azzal együtt, hogy nem jellemző a felügyelet elleni támadás, legfeljebb a verbális agresszió. Mindez pedig rontja az állomány hangulatát.

Az egyik megkérdezett szakértő szerint is nagyjából a fent ismertetett negatív hatások érik a felügyeletet a zsúfoltság következtében. Szerinte viszont a veszélyt nem növeli meg különösebben, mivel a rabok „tudják, hogy ő [az adott felügyelő] nyitja ki nekik az ajtót”, illetve mert egyre több körlet van bekamerázva. Viszont ha a felügyelő provokál, megaláz, akkor az életét veszélyezteti. Ez nem közvetlenül az intézetben jelentkezik, mivel a fogvatartottak általában az ilyen sérelmek miatt a leszámolásokat kint intéztetik el, a rokonok, hozzátartozók révén. Problémaként említette még, hogy az állományon belül is feszültségeket szül a helyzet, mert egymás helyettesítése, a másik hibájának kijavítása az egyébként is óriási megterhelés mellett komoly ellentéteket kelt. Élezettebb a konfliktus a tisztai állománnyal is, és ha még valamilyen plusz feladattal bízzák meg az amúgy is túlterhelt körletfelügyelőt, az ellenérzést vált ki, holott a nevelői feladat is legalább olyan megterhelő tud lenni, csak más szempontból. Volt olyan szakértő, aki úgy tapasztalta, a zsúfoltság fő hatása, hogy az állományt nem könnyű a nagy terhelésre felkészíteni. Régen pár hetes képzés elégséges volt, míg ma 14 hét a minimum. A felügyelet így is türelmetlen, kiabál, durvábban kommunikál a növekvő számú fogvatartottal. Egy másik szakértő ebben látja a veszély növekedését, ugyanis az agresszív fellépés agresszív válaszhoz vezethet, azzal együtt, hogy ez a legtöbbször nem megy túl a verbalitáson. Szintén az egyik megkérdezett szakértő fogalmazta meg, hogy a veszélyt az újonnan megjelenő és folyamatosan terjedő szervezett bűnözői hálózatokban is látja. Kiemelte továbbá a szállítási, mozgatási feladatok elnehezülését. Több szakértő pedig egyhangúan hiányolta a pszichológusi segítséget a dolgozók részére.

Feltettem még azt a kérdést is, hogy *milyen hatással van a zsúfoltság a biztonságra*. Ezt azért tárgyalom itt, mivel a biztonság fenntartása elsősorban a felügyelet dolga, és az ő munkájukat nehezíti meg, ha ezen a téren probléma adódik. Az egyik szakértő szerint a zsúfoltság erre van a „legdurvább” hatással. Itt is elmondta, hogy alig lehet ellenőrizni, mi történik a zárkán belül, és ez nagyon sok, a biztonságot sértő cselekményre ad lehetőséget. Nehezíti a zsúfoltság a külön figyelmet igénylő fogvatartottak (például a védett tanúk, a nagy nyilvánosságot kapott ügyek résztvevői) elhelyezését, figyelését is. Egy másik szakértő álláspontja szerint azért nem okoz problémát a biztonságot, mivel az az elsődlegesen szem előtt

tartott szempont. Így a zsúfoltság legfeljebb többletmunkát ró ezen a téren is a felügyeltre, de hiányosságok nem tapasztalhatók.

A kérdésre válaszolva a büntetés-végrehajtási dolgozók elmondták, hogy a szökések, szökési kísérletek számára nincs nagy hatással a probléma, inkább a fogvatartottak egymás közti konfliktusainak a kezelése nehezíti meg a felügyelet dolgát. Mindezzel együtt bonyolítja szállításkor, mozgatáskor a megfelelő biztosítást. Egyesek (több szakértő is ide tartozik) szerint sokat romlik az ellenőrzések minősége amiatt, hogy nagy számban kell végrehajtani, illetve hogy egyszerre sokféle kell figyelni. Volt, aki biztonsági kockázatként értékelte, hogy a fogvatartottakat nincs idő megismerni, ezért nagyobb a valószínűsége, hogy nem a megfelelő ember kerül az egyes biztonsági kategóriákba, munkahelyekre. Problémaként említették, hogy a zárak beláthatósága is csökkent, mivel például nehéz úgy elhelyezni a száradni kiterített törülközőket, hogy ne akadályozzák az ellenőrzést. Találkoztam olyan félelemmel is, hogy egy esetlegesen kialakuló rendkívüli esemény futótűzként terjedhet végig a túlzásúolt intézeten, illetve hogy könnyebben össze lehet fogni az esemény hatására foganatosított intézkedés ellen. Egyikük véleménye szerint jellemző a gengesedés speciális formája, a megyék közti rivalizálás, amit a zsúfoltság csak súlyosbít. Továbbá azt is elmondta egy dolgozó, hogy nagyon megnehezítheti a zsúfoltság valamilyen katasztrófahelyzetben annak kezelését, a mentést, gondoljunk itt például a tűz esetén történő kiűrésre. Hallottam olyan véleményt is, hogy a zsúfoltság összes problémája lecsapódik biztonsági téren is, így ez az egyik legérzékenyebb terület. Azért olyan is akadt, aki szerint a megfelelő kezelés mellett nincs hatása a zsúfoltságnak a biztonságra. Más szakértő is említette a gengesedés problémáját, azzal, hogy nálunk ezek nem állandó jellegűek, inkább alkalmi érdekközösségek szülte problémákról van szó. Volt olyan szakértő is, aki szerint a túlterhelt felügyelet indokolatlanul gyakran nyúl a kényszerítő eszközökhöz a feszültség miatt.

Úgy vélem, hogy amikor valaki problémákat vet fel, nem lehet hiteles, ha nem tesz megoldási javaslatokat. Mert kritizálni mindig könnyű, de az igazi feladat a megtalált problémát orvosolni. Most a szakirodalom és az interjúk alapján megpróbálok sorra venni néhány lehetséges intézkedést, amelyek mérsékelhetik a zsúfoltságot és annak hatásait.

Magától értetődő, hogy új intézetek építésével, a dolgozói létszám bővítésével elérhető, hogy csökkenjen a túltelítettség. A 2014–2016. terjedő időszakban öszszességében 3 539 férőhely megteremtését és a személyi állomány 1 242 fős bővítését helyezték kilátásba, közel 30 milliárd forint kiadási többlet árán. Már a 2014. évi beruházások előkészítésére is mintegy 1 milliárd forintot biztosított a Kormány a büntetés-végrehajtás részére. Férőhelybővítés várható a Szombathelyi Országos Bv. Intézethez kapcsolódóan, Szirmabesenyőn, a fiatalkorúak intézetének közelében, valamint az Északkelet-magyarországi Régióban. Ezen felül a jelenleg üzemelő intézetekben is átalakítások, a használaton kívül helyezett épületrészek ismételt üzembe helyezése várható.⁸ Azonban meg kell jegyezni, hogy a

⁸ Varga Valéria: Gazdasági kihívások az új bv. kódex vonatkozásában. Börtönügyi Szemle, 2013. 4. sz. 23–25. p.

férőhelybővítéssel – pontosabban a szabadságvesztés-büntetések alkalmazásával – kapcsolatban erős ellenérzéseket fogalmazott meg a szakemberek egy jelentős hányada. Az Európa Tanács miniszteri bizottságának R (99) 22 számú ajánlása a börtönök túlzásfoltóságáról és a börtönnépesség megnövekedéséről (továbbiakban: Ajánlás) a következőket írja: „A börtönépületek kibővítését kivételes eszköznek kell tekinteni, mivel ez általában nem kínál tartós megoldást a túlzásfoltóságra.” (2. pont) A CPT álláspontja szerint „további férőhelyek biztosítása önmagában nem kínál tartós megoldást. A túltöltöttség féken tartásához vezető legjárhatóbb út – a börtönbe küldött személyek létszámának korlátozása vagy modulálása”.⁹ Ez abból következik, hogy a szabadságvesztést végső alternatívának (ultima ratió) tekintjük. Az Ajánlás rögtön az 1. pontjában deklarálja – és ezzel külön kihangsúlyozza –, hogy „a szabadságvesztést legvégső esetben alkalmazandó szankciónak vagy eszköznek kell tekinteni, és csak akkor szabad alkalmazni, ha a bűncselekmény súlyossága bármely más szankció alkalmazását egyértelműen elégtelenné tenné”.

A mégis kiszabott szabadságvesztések tartamát olyan mértékig kellene csökkenteni, amennyire csak lehetséges. A minél hosszabb szabadságvesztések nem jelentenek nagyobb biztonságot a lakosság számára. Ezt a közvéleményben is tudatosítani kell.¹⁰ Beccaria óta tudjuk, hogy a súlyos büntetési tételek nem rettentik el a potenciális elkövetőt, ha nem társulnak a lebukás veszélyével. Viszont eredményes felderítéssel már enyhe büntetések mellett is csökkenteni lehet az elkövetett bűncselekmények mennyiségét.¹¹ A szabadságvesztés hatékonysága több szempontból is vitatható. Egyfelől viszonylag kevés bűncselekményt előz meg mérlegelés, az előnyök és a várható szankció összevetése. Ráadásul a bűnelkövetők pszichológiai profilját vizsgálva sokuknál mutatható ki a mának élő, következményekkel nem törődő személyiség. Másfelől rétegspecifikus a szabadságvesztés hatása. Egy konzolidált környezetben élő személy teljes életét tönkretelheti, családját szétzilálhatja, karrierjét, derékba törheti, míg egy önmagában is deprivált személy kisebb megrázkódtatást szenved azzal, hogy börtönben kell eltöltenie egy rövidebb időszakot, ahol adott esetben még jobb materiális körülmények közé is kerül, mint otthon vagy az utcán.¹² Ezekre is figyelemmel javasolja az Ajánlás 14. pontja, hogy „mindent meg kell tenni a hosszú időtartamú büntetésekkel járó ítéletek számának csökkentéséért, amelyek nagymértékben megterhelik a börtönrendszert, és közösségi szankciókkal és intézkedésekkel kell helyettesíteni a szabadságvesztést kiszabó ítéleteket”. Ilyennek minősíti a végrehajtás felfüggesztését bizonyos feltételek mellett, a próbára bocsátás önálló szankcióként történő alkalmazását, a szoros felügyelet alá vonást, a közérdekű munkavégzést, a kezelés elrendelését, a mediációs, illetve kárpótlási eljárást, a mozgásszabadság

⁹ Jelentés a magyar kormány számára a CPT magyarországi látogatásáról, 2009. március 24-től április 2-ig, Strasbourg, 2010.

¹⁰ Nagy Ferenc: Adatok és gondolatok a börtönnépesség alakulásáról. *Belügyi Szemle*, 2002. 2–3. sz. 81. p.

¹¹ Kerezesi Klára: Láthatatlan elkövetők és kézzelfogható börtönök, avagy kell-e Magyarországnak börtönépítési program? *Esély*, 2000. 5. sz. 45. p.

¹² Kertész Imre: Miért túlzásfoltak a börtönök? *Belügyi Szemle*, 2002. 2–3. sz. 89. p.

korlátozását kényszerlakhely kijelölésével, vagy az elektronikus megfigyelés révén. Szorgalmazza továbbá ezen eszközök kombinált alkalmazását. Hazánkban is létezik az ilyen jellegű intézmények kiterjesztésére vonatkozó szándék. A CPT 2010-es jelentésére adott válaszában a kormányzat kifejtette, hogy jogszabály-módosítási javaslat került felterjesztésre „az ún. elektronikus őrizettel kapcsolatban, melynek bevezetése révén – egyfajta alternatív büntetésként – kiváltható lenne az enyhébb bűncselekményeket elkövetők letöltendő szabadságvesztés büntetése”.¹³

A másik módszer, hogy akárhány szabadságvesztés-büntetésre kerül is sor, meg kell akadályozni az intézetek túlszűfoaltságának kialakulását. Az Ajánlás szerint „a börtönök túlzott zsűfoaltságának elkerülése érdekében meg kell szabni az egyes büntetés-végrehajtási intézmények befogadóképességének határait”. Ezt az egyes európai országokban működő „várólistás” rendszer bevezetésével lehetne elérni, ami lényegében a kevésbé veszélyes bűnelkövetők esetében lehetővé teszi, hogy ne fogadják be az illetőt addig a bv. intézetbe, addig ne kezdék meg ítélete letöltését, amíg meg nem üresedik egy férőhely. Volt olyan szakértő, aki nyugati mintára ennek a bevezetését szorgalmazta.

Ha valaki már bekerült a büntetés-végrehajtásba, törekedni kell, hogy onnan minél előbb kikerüljön. Az Ajánlás 9. pontja a félszabadságot, a nyitott rezsimet, az eltávozást vagy az intézményen kívüli elhelyezést javasolja, tekintettel arra is, hogy az hozzájárul a „fogvatartottak kezeléséhez és visszailleszkedéséhez, családi és egyéb közösségi kapcsolatainak fenntartásához és a büntetés-végrehajtási intézeteken belüli feszültségek csökkentéséhez”. A feltételes szabadlábra helyezést kiemelten javasolja az Ajánlás, mint az egyik leghatékonyabb konstruktív intézkedést, amely nem csupán csökkenti a börtönpopulációt, de segíti az elkövető visszailleszkedését a társadalomba.

Ha már kialakult a zsűfoaltság, akkor annak orvoslását a büntetés-végrehajtáson belül kell megoldani. Így az Ajánlás javasolja, hogy „azokban az országokban, amelyekben a börtönök kapacitása mindent számításba véve még elégséges, de a helyi szükségletnek már alig felel meg, törekedniük kell a börtönkapacitások ésszerűbb kihasználására.” Mivel hazánkban már bőven túl vagyunk az elégséges kapacitáson, a férőhelyek ésszerűbb kihasználásának igen nagy a jelentősége; a büntetés-végrehajtás telítettségkiegyenlítő rendszert működtet, vagyis a fogvatartottak elosztását, átcsoportosítását központilag koordinálja a bv. intézetek egyenletesebb leterhelése érdekében. A program 2011-ben már valamennyi bv. szervre kiterjedt, és annak hatására valamennyi bv. intézet telítettsége közelebb került az országos átlaghoz.¹⁴ A rendszerrel kapcsolatban több kérdést is feltettem interjúalanyaimnak. A válaszokat összefoglalva inkább annak nem megfelelő, diszfunkcionális működését, illetve elégtelenségét lehetett leszűrni. A zsűfoaltság tartós kezelésére egyik szakértő sem tartotta alkalmasnak a telítettségkiegyenlítő rendszert.

A zsűfoaltság következményeinek enyhítését szolgálhatja végül még az is, ha a fogvatartottakat a bv. intézetek között „rotálják”, azaz a zsűfoalt intézetben

¹³ A magyar kormány és igazságügyi hatóságok válasza a CPT küldöttségének 2009. március 24-től április 2-ig Magyarországon tett látogatásáról készített jelentésére.

¹⁴ Büntetés-végrehajtási szervezet évkönyv 2011. Budapest, 2012, BVOP. 20. p.

hosszabb ideje elhelyezett elítélteket áthelyezik a létszámviszonyok tekintetében kedvezőbb adottságú bv. intézetekbe.¹⁵ A többi, intézeten belül alkalmazható módszerről az egyes hatásoknál már szó esett. Így fontos a foglalkoztatás, a valósággyakorlás, a nevelési és terápiás tevékenységek lehető legszélesebb körű biztosítása.

Természetesen interjúalanyaimnak is feltettem a kérdést, hogy *milyen megoldásokat tudnának elképzelni a zsúfoltság csökkentésére, megoldására, kezelésére*. Azokat a javaslatokat, amiket többen is megemlítettek, a következő táblázatban foglaltam össze.

Megoldási javaslatok a zsúfoltság csökkentésére

Javasolt megoldás	Büntetés-végrehajtási dolgozók	Szakértők	Összesen
Börtönépítés, a meglévő intézetek bővítése	9	2	11
Igazságszolgáltatási reform (enyhébb ítélkezési gyakorlat)	2	5	7
A létező alternatív büntetések gyakoribb alkalmazása, újak bevezetése	5	4	9
Elektronikus felügyelet mint büntetési forma bevezetése (alternatív módszer, de kiemelve említették többen is)	1	3	4
A szabályozás enyhítése	2	4	6
Több zárkán kívüli tevékenység szervezése	1	2	3
A személyi állomány létszámának növelése	1	1	2
Civilek bevonása	1	1	2
A visszaesés csökkentése	1	2	3

A büntetés-végrehajtási dolgozók alternatív büntetésként a közérdekű munka és a pénzbüntetés gyakoribb alkalmazását és a házi őrizetet javasolták. A táblázatban felsoroltakon kívül egy dolgozó javasolta még a biztonsági felszerelés javítását mint a zsúfoltság kezelésének egyik elősegítőjét. Az ítélkezési gyakorlattal kapcsolatban elmondták, hogy szükséges lenne az ítéleteket személyre szabottabbá tenni, gyakorolni az egyéniesítést, és tényleg csak a legvégső esetben alkalmaz-

¹⁵ Pacsek József: Zsúfoltság és magány - A fogvatartottak elhelyezésének időszerű kérdései. *Börtönügyi Szemle*. 2011. 4. sz. 9. p.

ni a szabadságvesztést. Sőt, egyikük azt is vitatta, hogy az elítélt személyiségét kevésbé ismerő, vele csak néhány tárgyalási napon találkozó bíróság szabja meg a letöltési fokozatot, ahelyett, hogy az öt sokkal jobban ismerő bv. határozhatná meg azt. Szerinte ez büntetés-végrehajtási szakmai kérdés, aminek eldöntését rájuk kellene bízni. A büntetőjogi szabályozás enyhítéséről a legtöbb válaszadónak a tényleges életfogytiglani szabadságvesztések számának csökkentése – mivel az tartósan és a különleges igények miatt kiemelkedően leterheli a bv. rendszerét, és már ma látszik, hogy a speciálisan kialakított férőhelyek hamarosan elfogynak –, illetve az elzárás visszaszorítása jutott az eszébe. Olyan aggodalommal is találkoztam, hogy a közvélemény nem fogadná jól a fogvatartottak körülményeinek javítását, a rájuk költött plusz adóforintokat.

A egyik szakértő felvetette az amnesztia lehetőségét, de egyben rámutatott, hogy azt a társadalom aligha fogadná el. A feltételes szabadság és a hasonló megoldások pedig – álláspontja szerint – rengeteg adminisztrációs többletterhet jelentenek az ezzel foglalkozó ügyintéző állománynak. Az elektronikus felügyelettel kapcsolatban problémaként jelezte, hogy nehéz az elhatárolása a házi őrizettől, és így alkalmazása hatásköri kérdéseket vet föl a rendőrség és a büntetés-végrehajtás között, valamint hogy drága. Az eltávozások felügyeletére pedig azért nem lenne szerencsés használni, mert annak az intézménynek pont az a lényege, hogy a bizalmon alapul. Javasolta még a gurítható, mozgatható rácsok szélesebb körű felhasználását, hogy a zsúfoltság okozta elkülönítési problémák jobban kezelhetőek legyenek. Tágabb körben alkalmazandó megoldásként javasolta még a társadalmi problémák kezelését is (mint például az etnikai szegregáció felszámolása az oktatásban, az esélyegyenlőség megteremtése, a társadalmi kohézió növelése), vagyis a prevenciót. Volt olyan szakértő, aki nem látott jelentős esélyt arra, hogy a fogvatartotti létszám a közeljövőben csökkenni fog, látva a büntetőpolitika jelen tendenciáit, illetve nem tartotta megvalósíthatónak, hogy annyi börtönt tudnának építeni, mint amennyivel nő a börtönnépesség.

Megkérdeztem végül, hogy interjúalanyaim mit gondolnak, *milyen lenne az ideális helyzet, milyen méretű zárakkal, milyen elhelyezéssel, infrastruktúrával képelnék el a „tökéletes” börtönt.* A büntetés-végrehajtási dolgozók véleménye a következőképpen alakult. Szinte mindenki elmondta, hogy a tisztán egyéni elhelyezés nem volna ideális. Van szükséglet a nagyobb zárakban történő társas elhelyezésre, természetesen a mainál nagyobb alapterületen. Egyes fogvatartottak amúgy is jobban igénylik a több férőhelyes zárakban történő elhelyezést, mint például a szexuális bűnelkövetők, illetve a kis térben szorongó fogvatartottak. Vannak továbbá olyan fogvatartotti csoportok, mint a szuicid hajlamúak, akiknek egyedül történő elhelyezése kifejezetten nem szerencsés. A nagy zárkát volt, aki abszolút nem tartotta jó megoldásnak, mivel az sok konfliktust szül. De egy másik dolgozó az egyéni elszállásolást sem gondolta ideálisnak, mondván: „az ember alapvetően társas lény”. A nagyobb létszámú elhelyezésre igényt tartó fogvatartotti csoportot az egyik dolgozó részben a cigány származásúakkal azonosította, mivel az ő kultúrájuk, életmódjuk jobban igazodik ehhez a formához. Ezen felül az infrastruktúra javítását, közösségi terek kialakítását, az egyéni és a csoportfoglalko-

zások lebonyolítására alkalmas helyiségek létesítését tartották fontosnak. A WC elkülönítése is szerepelt ideális megoldásként. Volt, aki a személyi állomány körülményeinek javítását is fontos teendőként vetette fel. Viszont ketten már azzal is megelégednének, ha a mai férőhely-követelményeket be lehetne tartani.

A legtöbb megkérdezett szakértő a két PPP-börtönt tekintette mintának. Akárcsak a dolgozók, fontosnak tartották a tér növelését. Egy-, kétfős zárkakat képzeltek el, de úgy, hogy akinek igénye van, az kérheti a társas elhelyezést. Volt olyan szakértő, aki ezeken felül fontosnak tartotta sok segítő, szociális munkás, pszichológus alkalmazását. A javítóintézeteket hozta fel pozitív példának. Én magam is hajlok arra, hogy a legszerencsésebb az egy-két férőhelyes, lehetőség szerint nyitott rezsimű fogvatartotti elhelyezés. Ha közös terek, viszonylag szabad mozgás mellett lehetőség van a személyes tér kialakítására is, az nagyon sok problémát, konfliktust megold, és nagyban megkönnyíti a reszocializációs munkát.

Összefoglalva láthatjuk, hogy a zsúfoltság vizsgálata kapcsán nagyon kevés pozitívumot lehet elmondani a felügyelet, a büntetés végrehajtási személyzet helyzetéről. A zsúfoltság, vagy ha másik oldalról nézzük, az állomány alacsony létszáma roppantul megerhelő munkakörülményeket teremt a büntetés-végrehajtási dolgozók számára. Sok a konfliktus minden területen: a fogvatartottakkal, az állományon belül és kívül. Hosszú távon a megerőltető szolgálat pedig rányomja bélyegét a személyzet hangulatára, egészségére és személyiségére, befolyásolja a családi életet. Bár a veszély hazánkban közvetlenül kevésbé van jelen, ritka a felügyelet elleni komoly támadás, nem lehet azt állítani, hogy ezen a téren nincsenek a zsúfoltságnak negatív hatásai. A biztonság területén sem ideális a helyzet. Részben a fent elmondottakból kifolyólag ezen a téren is deficitek jelentkeznek, azzal együtt, hogy elsődleges szempontként a biztonság fenntartására komoly erőforrások kerülnek mozgósításra.

Viszont a megoldásokkal kapcsolatban számomra az derült ki, hogy a szakmában rengeteg ötlet és kezdeményezés van a problémák intézeti szintű kezelésére. Egyet kell értsek a megkérdezettek azon véleményével, hogy a fő változást az igazságügyi, igazságszolgáltatási rendszer reformjával lehetne elérni. Egy ország büntetés-végrehajtási rendszere nem alakítható ki úgy, hogy ilyen mértékben növekvő fogvatartotti állományt tudjon kezelni, illetve ez olyan költségvetési terheket jelent, amit csak egy hatalmas gazdasági potenciállal rendelkező, prosperáló állam engedhet meg magának. Az olyan intézkedések, mint a telítettségki-egyenlítő rendszer működtetése (azon felül, hogy a megkérdezettek egy jó része kételkedett rendeltetés szerinti üzemelésében) nem jelent hosszú távú megoldást. Helyette több, akár létező alternatíva hangsúlyosabb alkalmazása, illetve más országokból ellesett minták bevezetése jelenthetne megoldást.

A fent elmondottak miatt nem tud igazán jelentősen javítani a helyzeten az új büntetés-végrehajtási kódex sem. A 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, intézkedések, egyes kényszerintézkedések, és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról értelemszerűen csak kezelni tudja a zsúfoltságot, enyhíteni a hatásokat, hiszen a fogvatartottak létszámára nincs, vagy csak alig van hatással. Azok az intézmények, amik a tervezetben ilyen szempontból komolyabb reményeket kel-

tettek, sajnos jórészt kimaradtak az elfogadott változathoz. Így az elektronikus távfelügyelet szélesebb körű, a reintegrációs őrizetben történő bevezetésére nem került sor. Mindazonáltal néhány változás érdekes lehet a témánk szempontjából. A Központi Kivizsgáló és Módszertani Intézet felállítása (amely a tervek szerint csak 2016. január 1-jétől kerül felállításra) annyiban válthat ki pozitív hatást, hogy az ottani elemzés alapján a fogvatartottakat a ténylegesen szükséges rezsimű intézetekben lehet majd elhelyezni, ami lehetővé teszi az egyes intézetek profiltisztítását. Így könnyebben lehet szigorúbb és enyhébb biztonsági fokozatú intézeteket kialakítani, ami bizonyos fogvatartotti csoportok szabadabb életviteléhez vezethet, ez pedig elviselhetőbbé teheti a zsúfoltságot. Komoly pozitívum lehet az elektronikus kapcsolattartási formák bevezetése, mivel ez a fogvatartottak reintegrációját segíti elő. Ugyanígy üdvözlendő a látogató intézeten kívüli fogadásának „normál” kapcsolattartási formává tétele, ami hozzájárulhat a benti feszültségek csökkentéséhez. Negatívumként értékelhetjük viszont azokat a változásokat, amik a fogvatartottakat még inkább beszorítják a zárkába, csökkentik az azon kívül tölthető időt. Ilyen a kondicionáló terem használatának díjhoz kötése, vagy a zárkán kívüli tevékenységektől való eltiltás fenytésésként való alkalmazásának bevezetése. A túltelített zárkákból minél inkább ki kellene vinni a fogvatartottakat különböző foglalkozásokra, programokra, nem pedig a zsúfolt körülmények között hagyni őket. Erre figyelemmel kell majd a rezsimrendszert is kialakítani, melynek a részletszabályait még nem fogadták el, így ennek a bevezetését még nem lehet értékelni. Az új kódexet vizsgálva megállapíthatjuk tehát, hogy – mint a büntetés-végrehajtás belső viszonyait szabályozó norma – komoly enyhülést természetéből adódóan nem hozhat a zsúfoltság szempontjából, de a lehetőségeihez képest igyekszik enyhíteni annak hatásait.

Azt gondolom, ezek után egyértelmű, hogy a zsúfoltság kezelésére, felszámolására a büntetés-végrehajtási jogszabályok megváltoztatásán jóval túlmutató, büntetőpolitikai változásra is szükség van. Ez pedig azért létfontosságú, mert a szabadságvesztés-büntetés célja az lenne, hogy a bűnelkövetőt visszavezesse a társadalomba. Márpedig a zsúfolt intézetekben pont a reszocializáció az, ami ellehetetlenül, és ezzel gyakorlatilag az egész intézmény értelmét veszti. „Javítóműhely” helyett csak átmeneti „raktárrá” válik a börtön, ahonnan a büntetés letöltése után nem hogy jobb, de inkább rosszabb állapotban kerülnek ki az elítéltek. Egyet kell értsek a problémát álláspontom szerint jól összegző kijelentéssel, miszerint: „a zsúfolt börtönök a »bűnözés egyetemei«, és itt a szabadságvesztés »egy drága módszer arra, hogy a rossz emberekből még rosszabbat csináljunk«.”¹⁶

¹⁶ Nagy Ferenc: Adatok és gondolatok a börtönnépesség alakulásáról. *Belügyi Szemle*, 2002. 2–3. sz. 76. p.

Adalékok az 50-es évek büntetés-végrehajtásának történetéhez¹

Bevezetés

A Szegedi Fegyház és Börtön történetének kutatása során számos esetben találkoztunk olyan kérdésekkel, melyek részletesebb megismerése csak úgy lehetséges, ha a rendelkezésre álló forrásokat alaposan felkutatjuk, feltárjuk. A források kutatása során tapasztalataim szerint olyan, a történész szakma által eddig be nem mutatott dokumentumokra is lelhetünk, melyek egy adott korszak jobb, pontosabb megismeréséhez elengedhetetlenül fontosak lehetnek.

Jelen dolgozat megszületését az is elősegítette, hogy a Szegedi Fegyház és Börtön története iránt az elmúlt pár évben a büntetőjog- és büntetéstörténeti tudományok iránt érdeklődő szakemberek figyelmének középpontjába került. Véleményem szerint ez a fokozott érdeklődés nemcsak azért jelentkezik, mert a Csillagbörtönnek mindig „híre van” (és volt) a falain belül büntetésüket töltő életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték nagy száma miatt.²

A fiatal történész- és joghallgatók szép számmal keresik meg a Szegedi Fegyház és Börtön parancsnokát, hogy az intézet irattárában kutathassanak, hogy a személyi állományi tagok segítségével egy adott kérdésről évfolyamdolgozatot vagy szakdolgozatot készítsenek. Az elmúlt évtizedben nemcsak főiskolások és egyetemisták, hanem történészkutatók, valamint a Csillagbörtönben egykoron szabadságvesztés-büntetésüket töltő elítéltek leszármazottjai is gyakran megkeresik az intézetet, hogy felmenőjükről a bebörtönzés tényével kapcsolatosan adatokat kérjenek. Az ezen megkeresések megválaszolása közben megszerzett ismeretek, valamint a Csongrád Megyei Levéltárban folytatott kutatások eredményei ösztönöztek arra, hogy tapasztalataimat és javaslataimat az olvasóval megosszam.

1 A „Forrásközlések az 50-es évek büntetés-végrehajtásának történetéhez – Javaslat egy egységes kutatási és digitalizálási program kidolgozásához” című, a Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa 2013. évi pályázatán győztes pályamunka bevezető tanulmányának rövidített változata.

2 A Szegedi Fegyház és Börtönben az elmúlt közel 130 évben – kivéve egy rövid időszakot a két világháború között, valamint a 40-es évek végétől az 50-es évek elejéig tartó periódust – hagyományosan a hosszú időre ítélt, valamint az erőszakos bűncselekmények miatt elítélt fogvatartottak töltötték és töltik büntetésüket. A két világháború között a Csillagbörtönben raboskodott több kommunista elítélt, köztük Rákosi Mátyás is. A Csillagbörtön „humánus bánásmódjáról” a „párt foglya”, Demény Pál a következőket írta: „Zuhanyozó tőszomszédja lúdtalpú, pókhasú, asszonybőrű: Ő Rákosi. Kerek hátát Szüics Ernő szappanozta, ugyanaz, akit a másik gnómmal, a Péter Gábornak elnevezett, agyonveretett. (...) Amikor Rákosi Mátyás a börtönben orroosi javallatra napozni vonulhatott, állítólag Szüics Ernő vitte a napozósármolyát, valamikor 1937–40 között.” Idézi: PÜNKÖSTI ÁRPÁD: Rákosi a csúcson 1948–1953. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1996. 327. p. Lásd még: <http://mek.oszk.hu/05300/05372/05372.htm> [2013. május. 7.]

„Ez a múlt magában is igazolja a vádak valóságát” – A Csillagbörtön igazgatója a rácsok mögött³

A kommunista rendszer ideológusai által osztályellenségnek titulált társadalmi rétegek üldözése 1945-től – mondhatjuk – fokozatosan megindult: a korábbi nagybirtokosokat kitelepítették a Hortobágyra, a volt katonatisztek pedig elbocsátották állásukból, többjüket bíróság elé állították a háborús szerepvállalásaik miatt.⁴ A jól kitapintható koncepció alapján működő üldöztetésekben a nagytőkésék sem maradtak ki, vagyonukat államosították, de a rendszer zaklatta az értelmiségieket, a régi kispolgárság elemeit, valamint a nyugatról Magyarországra hazatért hadifoglyokat is. Ezt követően került sor a gazdagabb parasztok, a kulákok megálázására; mint tudjuk, felállították a kuláklisztákat, majd földjeiket fokozatosan elkobozták. E korszak taglalásánál nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt az – intézetünk közeli története szempontjából igen érdekes, a kor összes tipikus jellemvonását magán viselő – esetet, melyben a Szegedi Királyi Kerületi Börtön 1940-től 1944. szeptember 28-ig tevékenykedő igazgatója egyszer csak a rács túloldalán, a Csillagbörtönben találta magát.

„A magyarországi koncepciók perек létrejöttének feltétele az a sajátos politikai helyzet volt, ami Magyarországon a második világháború után alakult ki. A hatalom által gerjesztett rettegés kialakításának legsikeresebb formája azonban a koncepciók sorozata volt” – jegyzi meg egyik tanulmányában Sváby Enikő, aki behatóan kutatta e korszak történéseit.⁵ Ezeknél a pertípusoknál, melyeknek ősmintája természetesen szovjet „találmány”, általános gyakorlat volt, hogy a vádlott által ténylegesen elkövetett tetteket az eljárás során jócskán felnagyították, de – mint ahogy az az utóbbi másfél évtized kutatásaiból gyakran kiténik – számos esetben előfordult, hogy a vád tárgyává tett cselekményt soha nem követték el, a teljes vádirat hamis, koholt vádak leirata volt.

Ilyen eljárási „alapelvek” alapján folytatták le a vidéki Magyarország legnagyobb koncepciók perét, melynek sokadrendű vádlottja dr. Sükrei József volt, aki

³ Az intézet neve az elmúlt 125 évben öt alkalommal változott, éspedig: 1885–1944 között Szegedi Királyi Kerületi Börtön, 1945–1951 között Szegedi Kerületi Börtön, 1951–1971 között Szegedi Országos Büntetőintézet, 1972-től 1978-ig a Szegedi Fegyház és Szigorított Börtön nevet viselte. A Szegedi Fegyház és Börtön megnevezés 1978 óta változatlan. 1944. szeptember 8-án a közeledő front miatt az intézetből az elítélteket többek között a Váci Fegyházba szállítják, az intézetet kiürítik. (Az elítéltek és az őrszemélyzet Vácra átköltöztetésének iratai fellelhetők Vác Város Levéltárában a 21595. számon a közigazgatási iratok között: Lásd: <http://www.vacarchivum.hu/fondfiles/attachments/e01a56cab8cb4c81b144ac950d78cb1b.pdf> [2013. május 22.]) Ezt követően nem sokkal (október 8–9.) Szeged városát és környékét megszállják a szovjet csapatok, 1945 februárjáig a Szegedi Királyi Kerületi Börtönben szovjet hadifoglytábor működik.

⁴ „Ez a háború nem olyan, mint a korábbiak voltak. Az elfoglalt területekre a győztes most a saját társadalmi rendjét is rá fogja kényszeríteni. Mindenki a saját társadalmi rendjét vezeti be mindenütt, ameddig csak seregei eljutnak. Ez csakis így lehet. (...)” Sztálin nem sokat „kértelt”, amikor az idézett mondatai elhangzottak. A kutatók szerint 1945 után Magyarország – beleértve a többi kelet-európai országot is – csak korlátozott szuverenitással rendelkezett. Lásd: KOGELFRANZ, SIEGFRIED: Jalta öröksége. Az áldozatok és akik megúszták. AB Független Kiadó, Budapest, 1989. 9. p.

⁵ SVÁBY ENIKŐ: *Koncepciók perек az Alföldön és Budapesten 1950–1951.* Valóság, 2006. 11. pp. 68–82

1940-től 1944. szeptember 28-ig a Szegedi Királyi Kerületi Börtön igazgatója volt.⁶ Ezen perek jellemzőiről a már idézett Sváby Enikő a következőket írja: *„Ezekben a perekben egy előre kidolgozott politikai koncepció alapján születtek az ítéletek. Az ÁVH egyes osztályain körvonalazódtak azok a történetek, amelyek később a vádirat alapjai lettek. A vádlottakat hetekig kínozták, míg bevallották, hogy elkövették azt a bűnt, amit kreáltak számukra. A tárgyaláson pedig, mint egy jó színházban, előadták a korábban betanult szerepet. A bírósági tárgyalás merő formasággá, színjátékká vált. De nem csak a vádlott játszott szerepet, a védőtől kezdve a bírói, a tanukon át mindenki a hatalom által elvárt, előre megírt szöveget mondta el. (...) Eltűnt a tárgyalás alapvető funkciója: a bűncselekmény mérlegelése és ennek alapján méltó ítélet meghozatala; hiszen az ítéleteket már korábban meghozták, a nagyobb perek esetében pedig még a pártvezér is segített ebben. A perek kreált jellegét bizonyítja, hogy egy mai, demokratikus bíróság előtt a bizonyítási anyag nem felel meg, mivel elenyészően kevés tárgyi bizonyíték, illetve tanú erősítette meg a vádak. Amire támaszkodott az ügyész, az egyedül a vádlottak beismerő vallomása volt, azt pedig erőszak hatására tették!”⁷*

A kérdéses per előtt egy jól kopírozható minta már rendelkezésre állt: Rajk László és társai perében már egy éve ítéletet hirdettek. A per tragikus kimenetele, annak részletei mindenki számára ismertek: Rajk Lászlót, az elvhű kommunistát, a párttársai és a közvetlen környezete által szolgáltatott hamis vádak alapján halálra ítélik, és 1949. október 15-én kivézzik. Rákosi Mátyás diktátor többször hangoztatta azt, hogy az eljárás némely részleteibe maga is beavatkozott, de vannak olyan vélemények is, melyek azt hangoztatják, hogy magát a vádiratot is Rákosi Mátyás szoros felügyelete mellett, adott esetben a konkrét utasításai alapján állították össze.

Halápi József és társai pere tulajdonképpen az egykori demokratikus pártok tagjai elleni irányuló per volt, a *„perek pere”* Szegeden, ahol a nyílt tárgyalások során több mint harminc főt ítélt el a bíróság. A vádlottak, a kommunista rendszerből kiábrándult, alig ötven főt számláló tagjából, a nyugati segítségben bízó szervezetből *„az ÁVH egy, az ország fennálló rendjét megdönteni kívánó, terrorista, fasiszta beállítottságú mozgalmat kreált.”* Mint minden koncepció pernek, ennek a pernek is voltak mellékperei, amikről terjedelmi okok miatt itt nem szólhatunk. A *„tényállás”* szerint a főperben szereplő 28 vádlottat 1950. július 9-e és 23-a között tartóztatták le Szegeden és környékén. Augusztus 2-ára már készen volt az ÁVH egyik főhadnagyának összefoglaló jelentése a szervezkedésről. Ebben a jelentésben már szerepelt a vádlottak beismerő vallomásának összegzése, mely szerint a leleplezett szervezet tagjai *„az imperialista hatalmak ötödik hadoszlopaként fejtettek ki romboló munkát”*. Augusztus 11-én államügyész már felterjesztette a vádiratot, melyben a vád a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés

⁶ OLÁH MIKLÓS: *A szegedi várbörtön és a Szegedi Fegyház és Börtön történeti kronológiája 1784-1998.* Bába és Társai Kiadó, Szeged, 1999. 124. p. Sükrei József a szegedi Csillagbörtön történetének kutatója, elismert börtönügyi szakember volt, könyvet készült írni a Csillagbörtön történetéről. Erről a szándékáról tanúskodik az a kézirat, melyet az utókornak befejezetlenül hátrahagyott. Lásd: SÜKREI JÓZSEF: *A Szegedi Csillagbörtön.* Kézirat. H. é. n.

⁷ SVÁBY ENIKŐ: i. m. 70.

kezdeményezése, illetve az abban való tevékeny részvétel, tiltott fegyverrejtegetés és devizabűntett volt.

A kutató szerint a vádlottak átlagéletkora 1950-ben kevesebb mint 42 év volt, a legfiatalabb vádlott 24 éves, a legidősebb pedig 63 éves volt. A szervezkedés vezetőjének és a fővádlottnak kikiáltott Halápi József B-listás városi tisztviselő volt, akit korábban, 1947-ben demokráciaellenes kijelentéseiért 1 év börtönre ítélték, majd ezután 8 hónapra internáltak. Beszédesebb adatokat szolgáltat a per többi vádlottjának foglalkozása: volt köztük hat tisztviselő, hat egykori „*horthysta rendőr*”, csendőr és katona, négy 1945 előtti nagykereskedő. A perben megvádoltak tíz munkásembert és két földművest is. A vádlottak közül tizenegy fő semmilyen 1945 utáni pártnak nem volt a tagja. A többiek közül legtöbben, „*sám szerint heten, Nagy Ferenc »leplezéséig«, a Független Kisgazda Párt, ugyancsak heten a Sulyok-féle Szabadság Párt, öten a Barankovics-féle Demokratikus Néppárt, öten a Szociáldemokrata Párt, ketten a Magyar Kommunista Párt honvédségi szervezetének, egy vádlott pedig a Nemzeti Parasztpártnak volt tagja. A 28 vádlott közül hatan kerültek a második világháború során amerikai, angol, francia, illetve szovjet fogságba. A Szegedi Megyei Bíróság szerint a vádlottak már magukban is veszélyesek múltjuk miatt, míg a Legfelsőbb Bíróság szerint »ez a múlt magában is igazolja a vádak valódiságát.«⁸*

A tényállás alapján a fenti személyek egy kommunistaellenes szervezetet hoztak létre, és irányították a Kard és Kereszt Szövetséget. A szervezkedők Halápi József irányítása alatt kiadták az Ellenállási Híradó nevű újságot is, ami havonta kétszer jelent meg, kevesebb mint 15 példányban. A vád szerint fegyveres ellenállást kívántak végrehajtani, többek között a rendőrségi épületek elfoglalásával, de szerepelt a vádiratban az is, hogy a Csillagbörtönt is el akarták foglalni a szervezkedők.

A nyilvános tárgyalás Szegeden volt, mely 1950. augusztus 25–26-án zajlott le. A perben dr. Sükrei József volt börtönigazgatót az 1946. évi VII. tc. 8. § (1) bekezdése alapján vádolták. Az ítéletben a két fő szervezőt, Halápi Józsefet és Nyilasi Sándort⁹ halálra ítélték, dr. Sükrei Józsefet pedig 3 évi fogsággal sújtották. Dr. Sükrei kivételével minden vádlottat mellékbüntetésként teljes vagyonek Kobzásra is ítélték.

A kirendelt ügyvédek szeptember 13-a és 24-e között nyújtották be a fellebbezés iránti kérvényeket, 1950. október 3-án összeült a Legfelsőbb Bíróság tanácsa, ahol a zárt tárgyaláson a legfőbb államügyész-helyettes perorvoslat hiányában súlyosabb büntetés kiszabását kérte az első fokon elítéltekre, míg a védők reménykedtek és „*irgalmas ítéletet kértek.*” Október 10-én megszületett a jogerős ítélet, ami – mint várható volt – fenntartotta a két halálos ítéletet, a többi vádlott esetében pedig súlyosbította az első fokon kihirdetett büntetéseket, így dr. Sükrei

⁸ Uo. 72. p.

⁹ Németh Dezső közlése szerint: „*Halálra ítélték és kivégezték: vitéz Halápi József ny. áll. századost, vitéz Nyilassy Sándort és vitéz Kenderessy Imrét.*” Lásd: *Doktorok cellája. A szegedi Csillagbörtön rácsai mögött 1948–1950-ben.* (Szemelvények zombori Németh Dezső, a Független Kisgazda Földmunkás és Polgári Párt Nagyszeged megyei szervezetének szervező és adm. igazgatójának Amerikában 1956-tól kiadott írásából.) Szeged, 1990., 43. p.

volt fegyintézeti igazgató büntetését 8 év börtönbüntetésre súlyosbította a Legfelsőbb Bírósági ítélet.

A két halálraítélt védője a kegyelmi kérvényét a Népköztársaság Elnöki Tanácsához 1950. október 11-én, illetve 12-én nyújtotta be. Az ügyvédek a kérelem indoklásában hangsúlyozták, hogy per tárgyává tett cselekedetek „*csak egy karcolás a demokrácia ércbástyáján, a demokrácia már elég erős, hogy kegyelmet gyakoroljon*”. Mivel kezdetektől fogva koncepciók eljárásról volt szó, mondanunk sem kell, hogy – bár a Legfelsőbb Bíróság támogatta Nyilasi Sándor kegyelmi kérvényét – az Elnöki Tanács elnöke mindkét kérvényt elutasította. A két fővádlotton, Halápi Józsefen és Nyilasi Sándoron a halálos ítéletet 1950. november 20-án délelőtt végrehajtották.

Németh Dezső szerint a Halápi József és 27 társa elleni per egy tipikus koncepció per volt, mit igazol az is, hogy a tárgyalásra jegyeket osztogattak, a tárgyaláson csak a beismerő vallomások hangozhattak el, oda tanúkat nem idéztek meg.¹⁰ A családtagoknak nem volt lehetőségük, hogy a tárgyaláson részt vegyenek, csak a folyosó egy kijelölt helyéről – „*barátságos zöld ávósok*” társaságában – nézték végig, ahogy a 27 vádlott egymáshoz láncolva, ávósok kíséretében bevonult a tárgyalóterembe. Láthatták azt is, ahogy a tárgyalásra odarendelt DISZ-tagok leköpködik családtagjaikat, „*hazaáruló*” és más becsmérlő szavakkal illetik őket. A halálos ítéletek végrehajtását követően a másnapi Délmagyarország a következőket írta: „*Bár mozgalmuk nem volt alkalmas arra, hogy megdöntse a fennálló társadalmi rendszert, társadalmi veszélyessége mégis igen nagy, mert a külső ellenséggel együttműködve sokat árthattak volna magyar nép államának, sok szenvedést zúdíthattak volna hazánkra.*”¹¹

E grandiózus koncepció per jellegét a kutatók szerint az alábbi körülmények is alátámasztják: „*Az ügy résztvevői tulajdonképpen egymás ellen tettek terhelő tanúvallomást – az enyhébb büntetés reményében. A vádat »alátámasztották« még a tárgyi bizonyítékok is. (...) Az ÁVH-n kivert és a bíróság előtt megváltoztatott vallomások, a kevés fegyver, illetve a fasisztának titulált sajtó nem lehetett elég a bizonyításhoz. Az elítélés igazi oka a vádlottak múltja volt, amint azt a Legfelsőbb Bíróság ki is jelentette zárt tárgyalásán. Ez a koncepció per 1 évvel a Rajk-per után született, annak forgatókönyve alapján, azonban kevesebb sikerrel, hiszen még a tárgyalási jegyzőkönyvben is szerepelt az erőszakkal kikényszerített vallomások bizonyítéka és négy vádlott tulajdonképpen visszavonta az ÁVH-n felvett vallomásait. A legszembetűnőbb ellentmondásokat sem oldották fel a tárgyaláson, a védelem szóhoz sem jutott.*”¹²

Sükrei börtönigazgató meghurcolásának története egyéb adatok alapján tovább is részletezhető. Mivel a szegedi Csillagbörtön csak részben volt „*felkészülve*” a politikai jellegű fogvatartás sajátosságaira, nem véletlen, hogy a történetnek a rácsok mögött előzményei is voltak. Források alapján bizonyítottnak látjuk, hogy

¹⁰ Németh Dezső a „Halál és börtön” című írásában kiemeli, hogy „*A bizonyítékokat tálcán és bérmentve szállította az ávónak a Kereszt és Kard nyugati mozgalmá. Ily szorgos munkával, akasztássorozattal született meg, és tette működésének első lépéseit az ávó.*” Lásd a fenti művet: 43. p.

¹¹ Délmagyarország, 1950. október 21.

¹² Németh Dezső: i. m. pp. 80–81.

a Csillagbörtön őrei nem az „*elvárható szigorral*” jártak el a politikai elítéltekkel szemben. E ténymegállapításnak ékes bizonyítéka az az igazságügyi miniszteri leirat, melyből egy nagyszabású fegyelmi eljárás szankcióiról értesülhetünk. Sajnálatos módon a Csillagbörtönben lefolytatott fegyelmi eljárás egyéb anyagait mindeddig nem sikerült felkutatnunk, mégis beszédek lehetnek az alábbiakban közölt dokumentumrészletek.

„**Imre András** letartóztatóintézeti hadnagy-tanítót azért, mert 1947. évi szeptember hó 1. napján politikai elítéltek előtt súlyos, az 1946:VII. t.c-be ütközőnek látszó demokráciaellenes kijelentést tett, többek között azt, hogy a kommunistákat a Csillagbörtön udvarán fogják felakasztani, -

Bunford János letartóztatóintézeti alhadnagyot azért, mert politikai elítélteknek rendszeres kedvezményeket nyújtott, politikai és köztörvényi elítéltek előtt szélsőséges fasiszta kijelentéseket tett és Sükrei nevű letartóztatottal különösen bizalmas politikai együttérzésre utaló magatartást tanúsított, vele karon fogva járt, őt urának szólította, részére költségmegtérítés nélkül ipari munkát végeztetett és politikai vonatkozásban többek között kijelentette, hogy Rákosi Mátyás, Vas Zoltán és a többi kommunista börtöntöltelék, orosznyaló (...), -

Kiss Mátyás letartóztatóintézeti hadnagyot azért, mert Bohler Károly politikai letartóztatott részére kötelességének megszegésével 2 és ½ dl levest és ½ liter rizskörítéses paprikást bevitt és az őt tettenérő közeg előtt elismerte, hogy hasonló magatartást már a múltban is gyakorolt, – a fogházrendtartás 219. §-a alapján állásából és fizetéséből azonnali hatállyal felfüggesztem és ellenük a fegyelmi eljárást elrendeltem. (...)

Fekete Péter letartóztatóintézeti őrvezetőt azért, mert mint fasiszta meggyőződésű személy a Falcione összeesküvés bűnügyi letartóztatottaival teljes politikai együttérzésre utaló kapcsolatot tartott fenn és kijelentette, hogy ez a mai rendszer nemsokára meg fog változni, a fogházrendtartás 219. § 1. bekezdés 2. mondatának g.) pontja alapján állásának elvesztésével sújtom.

Füzesi Béla letartóztatóintézeti alezredes intézetvezetőt azért, mert laza ellenőrzést gyakorolt és ilyen módon az intézetben végbement súlyos szabálytalanságoknak lehetőségét nyújtott, a 24.429/1876.I.M. számú rendelet II. rész 4. § c.) pontja alapján írásbeli feddés-sel sújtottam.

Dr. Ries István s.k.¹³

Füzesi Béla li.¹⁴ alezredes egyike volt azon négy intézetvezetőnek, akik 1948-

¹³ Igazságügyminisztérium, 52.827/1948.I.M. VI. sz. irat. Tárgya: Hivatalos intézkedések főfelügyeleti jogkörben kiszabott büntetések. Lásd: Csongrád Megyei Levéltár, Szegedi Fegyház és Börtön Iratai, 1. doboz 1953. évi dosszié.

¹⁴ Li.: „Letöltő intézeti.” Lásd: Belügyminisztérium, VII. Főosztály 00152/1952. ü.cs. sz. iratot, melynek tárgya a börtönök és munkahelyek állományának rögzítése, szervezeti felépítésük szabályozása, valamint a beosztási elnevezések megváltoztatása. Csongrád Megyei Levéltár, Szegedi Fegyház és Börtön Iratai, 1. doboz 1951. évi dosszié.

ban a szegedi Csillagbörtön – akkori nevén: Szegedi Kerületi Börtön – élén álltak. Intézetvezető volt még ebben az évben Nagy László (II. rangja nem ismert), továbbá Fekete György és dr. Majoros Richárd¹⁵ miniszteri biztosok. Bár írásos bizonyítéka nincs, de sejthető, hogy az 1948-as „intézeti interregnum” összefügghetett a fenti fegyelmi eljárásokkal.

A büntetés-végrehajtás ebben az időszakban még az Igazságügyi Minisztérium irányítása alá tartozott, 1952 került a Belügyminisztérium felügyelete alá. 1953 júliusában alakult meg a Belügyminisztérium irányítása alá tartozó Börtönügyi Osztály, mely elnevezés 1953. szeptember 2-ától BM Büntetés-végrehajtási Parancsnokságra változott.¹⁶

A politikai elítélt és a politikai fogvatartás fogalma a vizsgált időszakban

Arra a kérdésre, hogy a vizsgált időszakban ki nevezhető politikai elítéltnak (vagy politikai okok miatt letartóztatottnak), leginkább úgy kaphatunk egyértelmű választ, ha megvizsgáljuk azokat a dokumentumokat, melyek alapján a büntetés-végrehajtás akkori felettes (szakirányítási) szervei a büntetés-végrehajtási intézeteket – köztük a Szegedi Fegyház és Börtön jogelőd intézetét, a Szegedi Országos Börtönt – irányították, igazgatták. A feltett kérdésre viszonylag egyértelmű, áttekinthető választ kapunk, ha tüzetesebben megvizsgáljuk a Csongrád Megyei Levéltárban (a továbbiakban: CSML), valamint az intézet irattárában még fellelhető, a kérdéses időszakban keletkezett iratokat.

A CSML anyagában a Szegedi Fegyház és Börtönre, valamint jogelőd intézeteire vonatkozó forrásanyagok szabadon kutathatóak. A VII. és XXV. fondőcsoportokban „A jogszolgáltatás területei szervei” fejezetben a Szegedi Kerületi Börtön és az Államfogház iratai 1893–1950-ig 14,89 iratfolyóméter terjedelemben található meg. A 101. fondszám¹⁷ alatt a Szegedi Fenyítőház (Domus Correctoriae Szegediensis, Domus Carresterialis Szegediensis) iratai 1785–1854-ig 2,58 iratfolyóméter terjedelemben állnak rendelkezésre. A 102. fondszámon a Szegedi Fegyház és Börtön 1951–1997-ig terjedő időszakára vonatkozóan találunk iratokat.¹⁸

¹⁵ Dr. Majoros Richárd, a Csillagbörtön szegedi miniszteri biztosja 1949-ben könyvet írt az „új magyar börtönügyről”. Lásd: MAJOROS RICHÁRD: Új magyar börtönügy. Igazságügyi Ipari Vállalat, Vác, 1949.

¹⁶ Az egyes belügyi szervek intézménytörténetére vonatkozóan lásd: CSEH GERGŐ BENDEGÚZ: *A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945–1990*. In: *Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve 1999*. (Szerk. Gyarmati György) Történeti Hivatal, Budapest, 1999. pp. 73–89., valamint: GYARMATI GYÖRGY - PALASIK MÁRIA (Szerk.): *Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara 1953–1956*. Állambiztonsági Szolgáltatók Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013. 9. p.

¹⁷ A fond vegyes terjedelmű levéltári egység, a levéltári anyag tagolódási rendszerének legszilárdabb pillére. Minden irat, amely valamely levéltári intézmény őrzetében van, valamilyen fondba tartozik. Vö. http://www.mol.gov.hu/bal_menuosor/hasznalat/oktatas/mindenkinek/kerdezz-felelek/leveltari_szakkifejezesek.html [2010. május 21.]

¹⁸ A Csongrád Megyei Levéltár fond- és állagjegyzékére vonatkozóan lásd: <http://www.CsML.hu/9fszeged.pdf> [2010. június 9.]

Az 1951. évből két irat, az 1953. évből egy irat áll rendelkezésünkre, melyek alapján megállapításokat tehetünk arra vonatkozóan, hogy a büntetés-végrehajtást irányító szervek kit tekintettek politikai fogvatartottnak. Időrendben az első ilyen iratot¹⁹ az Igazságügyminisztérium Ügykezelési Csoportjánál 1951. április 12. napján keltezték. Tárnya: „Jelentések az ÁVH részére, címzettjei valamennyi bírósági és megyei Börtön Vezetője.” A 0032/7/1951. számú irat az alábbiakat tartalmazza (az eredetiben található, aláhúzással jelölt kiemeléseket vastag betű jelzi):

„A 42.410/1947.I.M.VI. sz. utasításon (népbírói elítéltek szabadulásának jelentése az Államvédelmi Szerveknek) hatályon kívül helyezem.

Az 1951. január 31-én kelt 0032/1951. számú, a február 23-án kelt szám nélküli, a március 20-án kelt 0032/2/1951. számú és a március 29-én kelt 0032/6/1951. számú szigorúan bizalmas utasításon az alábbiak szerint módosítom, illetve foglalom össze:

Politikai jellegű bűncselekmények (háborús, népellenes büntett, az 1930:III. törvény 51-71. §-ába ütköző, az 1946:VII. törvénybe ütköző bűncselekmények, tiltott határátlépés és embercsempészség, fegyverrejtegetés, minden izgatás és szabotázs cselekmény) miatt letartóztatásban lévőkről hetenként egyszor kell változásjelentést tenni az ÁVH központjának.

A jelentést kimutatás formájában kell elkészíteni, a következő rovatokkal: név, törzslapszám, születési hely és idő, foglalkozás, anyja neve, bűncselekmény, kiszabott büntetés és szabadulási nap.

A kimutatásba fel kell venni mindazokat, akik az elmúlt héten kerültek a börtönbe és azokat a korábban befogadottakat, akiknek ügyében változás történt, például: más börtönbe szállították, ügyében a bíróság jogerős, vagy nem jogerős ítéletet hozott, büntetését félbeszakították, szabadul, stb.

Más börtönbe való szállítást mindig csak az átszállító börtön jelentse.

Ha a letartóztatott ügyében a bíróság jogerős vagy nem jogerős ítéletet hozott, akkor a kimutatásban nemcsak ezt a tényt kell feltüntetni, hanem röviden, de lehetőleg minden lényeges részt érintve le kell írni az ítéletben megállapított tényállást, vagyis azt, hogy az elítélt mivel követte el a bűncselekményt. Például: keretlegény volt és 1943. telén a Szovjetunió területén kegyetlenkedett a munkaszolgálatosokkal, vagy lakásán az ágy szalmazsákjába dugva egy német katonai puskát és 50 töltényt rejtegetett, stb.

Ezt a kimutatást minden hét szombati napján kell postára adni az alábbi címre: H. L. áv. százados, Budapest, Jászai Mari tér, ÁVH központ.

A jelentésnek feltétlenül minden héten meg kell érkezni az ÁVH központjába, tehát azon az országos és megyei bírósági börtönök, ahol az elmúlt héten politikai jellegű bűncselekmények miatt letartóztatottakra vonatkozó változás nem történt, tegyenek nemleges jelentést.

A járásbírósági börtönök szolgálatvezetői ezt a heti jelentést az igazságügyminisztérium központi büntetés-nyilvántartóján keresztül fogják megtenni. Erre vonatkozólag közvetlenül kapják meg az utasítást.

¹⁹ Csongrád Megyei Levéltár, Szegedi Fegyház és Börtön Iratai 1. doboz 1951. évi dosszié.

Felhívom a vezető bajtársakat, hogy ennek az utasításnak mindenkor a legpontosabban tegyenek eleget, mert a mulasztókkal szemben fegyelmi úton fogok eljárni.

E heti jelentésen kívül sem az ÁVH központjának, sem pedig a területileg illetékes Osztálynak a letartóztatottakra vonatkozólag semmiféle más jelentést nem kell tenni. E jelentés alapján történik intézkedés a szabadulók esetleges átkísérése iránt is, ha ügyükben eredetileg nem volt visszakérés.

Dr. T. I. s.k. főosztályvezető

A politikai jellegű bűncselekmények miatt elítéltekre vonatkozó második, 0032/8/1951. számú iratot²⁰ szintén az Igazságügyminisztérium Ügykezelési Csoportjánál, 1951. április 12. napján keltezték. Címzettjei valamennyi „Járásbíróági Börtön Szolgálatvezetőjének”. A szóban forgó irat az alábbiakat tartalmazza:

„A politikai jellegű bűncselekmények miatt a járásbíróági börtönben letartóztatásban lévőkről a jövőben hetenként jelentést kell tenni az igazságügyminisztérium központi büntetés-nyilvántartójának. Ilyen politikai jellegű bűncselekmények: izgatás, szabotázs, tiltott határátlépés, embercsempészség és fegyverrejtegetés.

Ha ilyen bűncselekmények miatt kerül be valaki a járásbíróági börtönbe, azt fel kell venni a jelentésbe és azokat is, akik ilyen bűncselekmény miatt már korábban kerültek be, de ügyükben valami változás történt. Ezek a változások a következők: Más börtönbe szállították, ügyében a bíróság jogerős, vagy nem jogerős ítéletet hozott, büntetését félbeszakították, szabadult, megszökött.

Akár új befogadásról, akár változás jelentéséről van szó, a jelentésbe a következő adatokat kel felvenni minden egyes politikai jellegű bűncselekmény miatt letartóztatottra vonatkozólag: Név, törzslapszám, születési hely és idő, foglalkozás, anyja neve, bűncselekmény, kiszabott büntetés és szabadulási nap. Ezen adatokon kívül természetesen jelenteni kell azt a változást is, ami a jelentést szükségessé tette. Pl.: 1951. április 10-én átszállítva a szolnoki megyei bírósági börtönbe, vagy 1951. április 12-én büntetésének kiállása után szabadult, vagy ügyében a karcagi járásbíróóság B.128/1951. szám alatt ítéletet hozott és azért mert lakásán vadászfegyvert rejtegetett 20 tőlénnyel, 8 hónapi börtönre ítélte.

Ítélet jelentése esetén mindig le kell írni röviden a tényállást is, amiből kitűnik, mi módon követte el a bűncselekményt.

Átszállítás esetén mindig csak az átszállító börtön teszi meg a jelentést.

Ezt a jelentést minden hét szombati napján kell postára adni az igazságügyminisztérium központi nyilvántartójának címezve, Budapest, V. Szabadság tér 15.

Ebben a tárgyban minden szombaton feltétlenül kell jelentést küldeni, tehát nemleges esetben is. Ha a járásbíróági börtönben politikai jellegű letartóztatott nincs, akkor azt kell jelenteni, hogy a börtönben politikai letartóztatott nincs. Ha ilyen letartóztatott van, de ügyében az elmúlt egy héten változás nem történt, akkor az kell jelenteni, hogy letartóztatottakra vonatkozólag változás nem történt.

²⁰ Csongrád Megyei Levéltár, Szegedi Fegyház és Börtön Iratai 1. doboz 1951. évi dosszié.

Figyelmzettetem a Szolgálatvezető bajtársakat, hogy jelentéseikre feltétlenül írják mindig rá, hogy melyik járásbírósi börtönből küldik.

Ezt a bizalmas utasítást a Szolgálatvezető bajtársak állandóan zárt fiókban, vagy szekrényben őrzik.

Ennek az utasításomnak mindenkor a legpontosabban eleget kell tenni. Az esetleges mulasztásokat szigorúan meg fogom torolni.

Dr. T. I. s.k. főosztályvezető

A CSML-ben fellelhető harmadik, 081/1/1953.VII. Tük számú iratot²¹ 1953. március 11. napján keltezték a Belügyminisztérium VII. Főosztályán, melynek tárgya a „Dolgozó parasztok börtönbüntetésének félbeszakítása a mezőgazdasági munkák időtartamára”, címzettjei: „Valamennyi országos, megyei bírósági, bírósági börtön, önálló munkahely, valamint a Központi Kórház Parancsnokának.” A fentiekhez hasonlóan az iratot teljes terjedelmében érdemes közzétenni, hiszen abban – nemcsak a politikai elítélés kérdéskörére vonatkozóan vannak utalások – hanem ismételten bepillantást nyerhetünk a korabeli büntetés-végrehajtás politikai irányításának mikéntjébe is. Az irat az alábbiakat tartalmazza (az eredetiben található, aláhúzással jelölt kiemeléseket vastag betű jelzi):

„Az Igazságügyminiszter Elvtárs az államügyészségek elnökei felé kiadott 984/9/1953.I.M.II. számú rendeletével a mezőgazdasági munkák zavartalan biztosítása érdekében 1953. március hó 1. napjától 1953. október hó 31. napjáig terjedő időszakra börtönbüntetésük félbeszakítását tette lehetővé olyan elítélteknek, akiknek börtönbüntetése az 1 évet nem haladja meg, s olyan dolgozó parasztok

akik termelősövetkezetek, vagy termelősövetkezeti csoportok tagjai;

akik földjüket saját és családtagjaik munkaerejével művelik meg;

az előbbi bekezdésekben foglalt dolgozó parasztok olyan családtagjai, akik a föld megművelésében igazoltan résztvesznek;

földműves-napszámosok;

gépállomás dolgozói;

állami gazdaságok állandó (szerződéses), testi munkát végző dolgozói.

A felsorolt előfeltételeket a helyi tanács által kiadott bizonyítvánnyal kell igazolni.

A rendelet szerint nem részesíthetők félbeszakítás kedvezményben azok:

akik politikai bűncselekmény miatt (népek békéje elleni, államrend elleni büntett, izgatás, tszcs. elleni izgatás, hűtlenség, állami és hivatali titkok megsértése, hatósági közeg elleni erőszak, fegyverrejtegetés, tiltott határátlépés, háborús és népellenes büntettek) lettek elítélve;

feketevágás miatt elítéltek, ha kétséget kizáróan megállapítást nyer az üzérkedés, vagy egynél több állatot vágott le az elítélt;

akik félbeszakítás engedélyezés esetén börtönbüntetésüket 1954. május 1. napja után töltenék le;

akik mezőgazdasági munkák elvégzése céljából a 984/5/1952.I.M. II. számú uta-

²¹ Csongrád Megyei Levéltár, Szegedi Fegyház és Börtön Iratai 1. doboz 1953. évi dosszié.

sítás alapján 1952. év folyamán akár a szóban forgó, akár más büntetés végrehajtására már kaptak félbeszakítást;

akik a munkaképes elítéltek külmunkahelyre való közvetlen irányítása tárgyában a 65.874/1951.I.M.II/1. számú utasítás alapján kiadott államiügyszétségi intézkedésnek igazolatlanul nem tettek eleget, s végül

akik büntetésüket töltik és ebből 1953. május 31. napja előtt szabadulnak.

Az Igazságügyminiszter Elvtárs rendeletének sikeres végrehajtása érdekében Parancsnok elvtársat az alábbiakra utasítom:

Közölje azon elítéltekkel, aki a fenti előfeltételeknek mindenben megfelelnek, hogy börtönbüntetésük félbeszakítását kérhetik, a rendelkezést azonban a letartóztatottak előtt kihirdetni nem szabad.

Félbeszakítás iránti kérelmet az elítélt hozzátartozója is terjeszthet elő.

A börtönbüntetésük félbeszakítását kérő elítélteknek tegye lehetővé, hogy a lakóhelyük szerint illetékes tanácstól a szükséges igazoló okmányokat beszerezhessék, mert az Igazságügyminisztérium, illetve az államiügyszétségek csak a kellően felszerelt kérelmeket fogadják el.

A megyei bírósági és bírósági börtönök az illetékes államiügyszétségnek, az országos börtönök és önálló munkahelyek pedig közvetlenül az Igazságügyminisztériumnak küldjék meg az előterjesztett és szabályszerűen felszerelt kérelmeket.

Amennyiben a rendelkezésben felsorolt előfeltételeknek meg nem felelő elítélt megyei bírósági, vagy bírósági börtönben félbeszakítás iránt kérelmet terjesztene elő, figyelmeztesse, hogy a kérelem nem lesz teljesíthető, ha azonban az elítélt a kérelem továbbításához ragaszkodik, úgy azt küldje meg elbírálás végett az illetékes államiügyszétségnek.

Az országos börtönök és önálló munkahelyek parancsnokai az előző pontban foglalt esetben a kérelmet ne az Igazságügyminisztériumnak, hanem a területileg illetékes államiügyszétségnek küldje meg.

A kérelmet minden esetben fel kell szerelni a törzslap legfontosabb személyi és büntetési adatait tartalmazó melléklettel, mert a kérelmek ezek hiányában nem bírálhatók el.

Figyelmeztetem Parancsnok elvtársat, hogy utasításomat – figyelembe véve annak politikai és nemzetgazdasági jelentőségét – lelkiismeretesen és maradéktalanul hajtsa végre.

M. R. s.k. bv. ezredes, főosztályvezető-helyettes."

A politikai okok miatti elítélés és fogvatartás vonatkozásában a fenti iratok megvizsgálása után az alábbi megállapításokat tehetjük:

1. politikai jellegű bűncselekmények voltak: a háborús, népellenes büntett, az 1930: III. törvénycikk²² 51-71. §-ába ütköző bűncselekmények, az 1946. évi VII. törvénybe²³ ütköző bűncselekmények, a tiltott határátlépés, az embercsempé-

²² 1930. évi III. törvénycikk a katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről. Az „51-71. §-ba ütköző cselekmények” a hűtlenség tényállása, és annak elkövetési magatartásai.

²³ 1946. évi VII. törvény a demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről. Szemléltetésképpen a törvényből néhány tényállás: Büntett a demokratikus köztársaság megdöntésére

- szés, a fegyverrejtegetés, az izgatás, a szabotázs, a népek békéje elleni bűntett, az államrend elleni bűntett, a „tszcs”. elleni izgatás,²⁴ hűtlenség, az állami és hivatali titkok megsértése, illetve a hatósági közeg elleni erőszak;
2. a politikainak minősített cselekmények sora fokozatosan bővült, többek között politikainak minősült a mezőgazdasági termelősövetkezeti csoportok létrehozása elleni izgatás, ahogy az egyik iratban olvassuk, „minden izgatás és szabotázs cselekmény”;
3. a szabotázs cselekménye nem csak a szűkebb értelemben vett katonai bűncselekményeket takarta ezentúl, hanem minden olyan cselekményt is, mely meg hiúsítja a párt által kitűzött célok (pl. az 5 éves terv) megvalósítását.

Börtön után, szabadon?

Az 1953-as közkegyelemig három amnesztiát is gyakorolt a kommunista diktatúra, ezek közül talán az 1948-as közkegyelem volt a legérdekesebb. Az 1948-as közkegyelemmel azok az elítéltek szabadulhattak, akik különféle cselekményeikkel nem segítették úgymond a kommunisták hatalmi előretörését. Az 1953-as amnesztia – Zinner Tibor jogtörténész szerint – pedig nem is idehaza, hanem Moszkvában kezdődött.²⁵ Az új szovjet vezetés kiharcolta Rákosiékat egy kis elszámoltatásra, számvetésre. Hruscsov Magyarországon is fordulatot szeretett volna, egy Sztálin szellemétől minden elemében megfosztott, barátságosabb kommunizmust. Úgy gondolták, hogy Nagy Imrében lehet az új korszak embere, aki miniszterelnökként különféle sorsjobbító intézkedéseket akart bevezetni. Az 1953. évi 11. törvényerejű rendelet az év júliusában jelent meg, s augusztus 1-jétől meg is kellett indulniuk a szabadításoknak, a jogszerűen bebörtönözöttek szabadon bocsátásának.

irányuló cselekmény, mozgalom vagy szervezkedés, kezdeményezés, ilyen szervezet vezetése, anyagi támogatása; bűntettet követ el az is, aki ilyen mozgalomban vagy szervezkedésben tevékeny részt vesz, vagy azt előmozdítja. Bűntettet követ el, aki az államrend vagy köztársaság megváltoztatására lázít, aki a demokratikus államrend vagy annak alapintézményei ellen gyűlöletre izgat, aki egyes személyek vagy csoportok ellen azok demokratikus vagy köztársasági meggyőződése miatt gyűlöletre izgat, aki az állampolgári szabadság vagy jogegyenlőség érvényesülése ellen vagy nemzetiségi, faji vagy felekezeti gyűlölködésre izgat, illetőleg annak felkeltésére alkalmas más cselekményt követ el. Vétséget követ el, aki háborús vagy népellenes bűncselekményt vagy a jelen törvényben meghatározott valamely cselekményt magasztal, vagy ilyennek elkövetőjét feldicséri. Vétséget követ el az is, aki két vagy több személy jelenlétében olyan valótlan tény vagy való tény olyan módon állít vagy híresztel, amely alkalmas arra, hogy az államrend vagy köztársaság iránt megvetést keltsen, vagy nemzetközi megbecsülését csorbítsa, stb.

²⁴ Helyesen: tsz, teljes nevén mezőgazdasági termelősövetkezet, a mezőgazdaság szovjet típusú átszervezésekor létrehozott kollektív agrárnagyüzem. 1948 nyarától indult a Magyar Kommunista Párt programja szerinti kollektivizálás, és az év végére már 500 mezőgazdasági termelősövetkezeti csoport (közkeletű nevén „tszcs”) jött létre. A magán parasztgazdákat adminisztratív eszközökkel (tagosítás, kuláklista, begyűjtés stb.) kényszerítették a belépésre.

²⁵ HORVÁTH MIKLÓS – ZINNER TIBOR: *Koronatanúk jeltelen sírgödörökben. Dokumentumok Nagy Imre és társai pertörténetéhez.* Magyar Közlöny és Lapkiadó, Budapest, 2008. 76. p.

„A Belügyminisztérium jelentése a közkegyelmi rendelkezések végrehajtásáról 1953. november 23.

A zárójelentésben szereplő kb. 748 000 személy az alábbiak szerint csoportosítható.

- I. A közkegyelmi rendelkezések megjelenésekor fogva tartott és szabadult személyek:
 polgári és katonai börtönökből 15 761 fő
 a rendőrség internálótáboraiából 478 fő
 az államvédelmi szervek internálótáboraiából 5 075 fő
 az Igazságügy-minisztérium javítóintézeteiből fiatalok 654 fő
 Ö s s z e s e n: 21 968 fő

A Politikai Bizottsághoz benyújtott jelentésünkben 19 727 olyan személyt jelentettünk, akik a börtönökből fognak szabadulni. A két szám közötti eltérés abból adódik, hogy a Politikai Bizottság elé terjesztett jelentésben a jogerősen elítélteket és a börtönökben lévő nem jogerősen elítélteket (előzetes letartóztatásban lévőök) is felvettük. Továbbá a Politikai Bizottsághoz benyújtott jelentésünkbe felvett azok az adatok, amelyek az 1/3 kedvezményben részesültekre, valamint a büntetett előéletű személyekre vonatkozott, nem voltak pontosak (pontos felmérésük nem volt lehetséges).

- II. A közkegyelmi rendelkezések megjelenésekor egyéb szabadságkorlátozó intézkedések hatálya alatt állók:
 Hortobágyról szabadult (kiskorú családtagokat is beleértve) 7 281 fő
 Kényszerlakhelyhez kötött Budapestről kitelepített 13 670 fő
 Vidéki városokból kitiltott személyek 1 194 fő
 Ö s s z e s e n: 22 145 fő

- III. Olyan személyek, akiket egyéb vonatkozásban érintettek a közkegyelmi rendelkezések:
 a büntetőbíróságok pénzbüntetését törölték 21 181 fő
 kihágási bíróságok megszüntették az eljárást, ill. törölték a büntetést 640 534 fő
 a büntetőbíróságok az eljárást megszüntették 21 141 fő
 az ügyészség és a rendőrség a nyomozást megszüntette 7 646 fő
 a büntetőbíróságok a büntetés alól mentesítettek 11 591 fő
 a büntetőbíróságok egyharmad kedvezményben részesítettek 547 fő
 rendőrhatalósági felügyeletét feloldották 4 570 fő
 az ügyészségek a javító-nevelő munkára ítélt személyek közül a javító-nevelő munkára való további kötelezést megszüntették 2 574 fő
 Ö s s z e s e n: 709 784 fő

Az ügyészség és a rendőrség által megszüntetett nyomozások között olyan személyek ügyei is vannak, akik a közkegyelmi rendelkezések megjelenésekor börtönökben voltak mint előzetesen letartóztatott személyek. Ezeknek számát pontosan nem tudjuk kimutatni.

A büntetőbíróóságok által büntetés alól mentesített 11 591 személy mentesítése a tv. 8. szakasz 3. bekezdésének a) pontján, a harmad-kedvezményben részesülés pedig ugyan-ezen bekezdés b) pontján alapult.

IV. Börtönben lévő olyan személyek csoportja, akikre a közkegyelmi rendelkezésekben foglalt kedvezmények október 1. napja után következő időben fognak megmutatkozni.

október 1-je utáni időkből a polgári börtönökből 3 373 fő

a katonai börtönökből 1 141 fő

Ö s s z e s e n: 4 714 fő fog szabadulni egyharmad, illetőleg 1/2 kedvezménnyel.

A négy csoport összesen 758 611 fő. A zárójelentésben 748 000 főt jelentettünk. A két szám közötti eltérés abból adódik, hogy a zárójelentésben szereplő 748 000-es adathoz nem vettük fel a IV. csoportban feltüntetett adatot, továbbá a javító-nevelő munkára ítéleteket, valamint a javítóintézetből elbocsátott fiatalkorúakat.

Budapest, 1953. november 23.

Piros László s. k.²⁶

Egy másik forrás konkrétan arról tanúskodik, hogy milyen eszközöket, milyen módon kell felhasználni annak érdekében, hogy az állami gépezet továbbra is ellenőrzése alatt tarthassa azokat az embereket, akik a politikai rendszer „zavartalan működésére” veszélyt jelenthetnek. Az alábbiakban idézett utasítás külön kiemeli a börtönökben végzendő szakmai munka részleteit is.

„A leépítésre vonatkozó szempontok értelemszerűen vonatkoznak a börtönben foglalkoztatott hírforrásokra is, akik most szabadulnak. Az eltérés az, hogy a velük való találkozást, a kötelezvény aláírását és a további konspirációra való figyelmeztetést lehetőleg még a börtönben kell végrehajtani. Hogy ez megtörténhessék, a börtönökben történő előkészületi munkákat figyelemmel kell kísérni, nehogy előfordulhasson, a nagyszámú szabadulóval együtt a hírforrás anélkül, hogy leépítettük volna, elutazzék, vagy elköltözzék. (...)

Számítani lehet arra, hogy a közkegyelem gyakorlása azokat a hírforrásokat is idegesíti majd, akiknek a pressziója olyan súlyos, hogy nem esik a közkegyelem hatálya alá. (...) Felhívom figyelmét arra, hogy a közkegyelem gyakorlásánál a szocialista törvényességet és a speciális munka érdekeit egységesen úgy kell figyelembe venni, hogy sem az egyik, sem másik érdek nem szenvedhet csorbát. (...)

1953. VIII. 20-ig jelentse, hogy a leépítéseket hogyan hajtotta végre. Hány pressziós hírforrást épített le, hány olyan hírforrást tartott meg, akiknek megszűnt ugyan a pressziója és ezeket milyen indokkal foglalkoztatja tovább. Jelentse azt is, hogy a leépítéseknek milyen hatása van a megelőző munkára.

Budapest, 1953. július 24-én.²⁷

²⁶ Közli: HORVÁTH IBOLYA – SOLT PÁL (Szerk.): *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez*. 1. kötet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992. pp. 429–433

²⁷ <http://www.abtl.hu/sites/default/files/1-3.pdf>

Befejezés

Bár az elmúlt 50 év büntetéstörténetével számtalan kutató foglalkozott és kutatásokat folytat manapság is, megállapítható, hogy nincs olyan – a vizsgált időszakra fókuszáló – kézikönyv vagy egyéb kiadvány, ami a téma iránt érdeklődőknek biztos segítséget, támpontot nyújtana.

Amennyiben rendelkezésre állna egy olyan kiadvány – akár digitális formában is –, mely a büntetés-végrehajtás irányítási rendszerét (rendeletek, hetiparancsok, iránymutatások, utasítások stb.), valamint az egyes intézetek történetére vonatkozó források pontos megjelölését felölelné, úgy a kutatók, a téma iránt érdeklődő állampolgárok könnyebben eligazodnának e korszak ellentmondásos tényei és a jelen történései között egyaránt. Egy ilyen kiadvány felépítésének mintájául szolgálhat a fentiekben bemutatott rövid tanulmány és a pályamunkámban megtalálható forráskiadás.

A fentiekben vázolt kezdeményezés egybecsenghet a Nemzeti Emlékezet Bizottságáról szóló 2013. évi CCXLI. törvény indokolásának egyik mondatával is: „Az előző elnyomó rendszer hozzáértő kutatása által a Bizottság feltárja és nyilvánosságra hozza a rezsím által elkövetett bűnöket, a működtetők tevékenységét, szerepét. Az új információknak köszönhetően a korszakról alkotott tudáshalmaz a jövőben teljesebbé válik. Össztársadalmi érdek, hogy a jövő generációi objektív képet kapjanak hazájuk történelmével kapcsolatban, továbbá, hogy a kommunista rendszerhez hasonló elnyomó, totális diktatúra soha többé ne jöjjön létre Magyarországon, és a kommunizmus bűnei ne ismétlődhesenek meg.”²⁸

Felhasznált irodalom

- BÓDINÉ BELIZNAI KINGA – MEZEY BARNA (Szerk.): *A magyar börtönügy kutatásának alapjai*. ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék, Budapest, 1997.
- BORECZKY BEATRIX: *Az államvédelmi hatóság szervezete, 1950–1953*. In: *Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve 1999*. (Szerk. Gyarmati György) Történeti Hivatal, Budapest, 1999. pp. 91–111.
- CSEH GERGŐ BENDEGÚZ: *A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945–1990*. In: *Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve 1999*. (Szerk. Gyarmati György) Történeti Hivatal, Budapest, 1999. pp. 73–89.
- D. TÓTH BÉLA: *A börtönügy levéltári forrásai a Magyar Országos Levéltár irataiban*. Levéltári közlemények, 1999. 1–2. pp. 205–215.
- DEÁK FERENC ISTVÁN: *Múlt és jelen. (Három szegedi börtönkönyvről)*. Börtönügyi Szemle, 2001. 1. pp. 99–101.
- GLÁSER ISTVÁN: *A szabadságvesztés büntetés végrehajtása*. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1975.

²⁸ Indokolás a T/13215. számú törvényjavaslathoz. 14. p. Lásd: <http://www.parlament.hu/irom39/13215/13215.pdf> [2014. április 20.]

- GYARMATI GYÖRGY: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956.* ÁBTL – Rubicon, Budapest, 2011.
- GYARMATI GYÖRGY (Szerk.): *Trezor 3. Az átmenet évkönyve 2003.* Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest, 2004.
- GYARMATI GYÖRGY – PALASIK MÁRIA (Szerk.): *Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara 1953-1956.* Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013.
- LŐRINCZ JÓZSEF: *A sztálini büntetőpolitika és konzekvenciái a hazai büntető igazságszolgáltatásban.* Börtönügyi Szemle, 2007. 2. pp. 71–80.
- LŐRINCZ JÓZSEF: *Büntetőpolitika és börtönügy.* Rejtjel Kiadó, Budapest, 2009.
- LŐRINCZ JÓZSEF – NAGY FERENC: *Börtönügy Magyarországon.* Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság, Budapest, 1997.
- MAJOROS RICHÁRD: *Új magyar börtönügy.* Igazságügyi Ipari Vállalat, Vác, 1949.
- OLÁH MIKLÓS: *A csillagépület.* Bába és Társai Kiadó, Szeged, 2005.
- OLÁH MIKLÓS: *A szegedi várbörtön és a Szegedi Fegyház és Börtön történeti kronológiája 1784–1998.* Bába és Társai Kiadó, Szeged, 1999.
- OLÁH MIKLÓS: *Időrendben. A szegedi várbörtöntől napjainkig.* Börtönügyi Szemle, 1998. 4. pp. 89–95.
- OLÁH MIKLÓS (Szerk.): *Emlékkönyv 1951-2001. 50 éves a Börtönbútorgyár.* Bába és Társai Kiadó, Szeged, 2001.
- OLTVAI FERENC: *Szeged múltja írott emlékekben 1922-1945.* Szeged, M[egyei] J[ogú]. Városi Tanács VB Műv[elődési] Osztály, Szeged, 1968.
- ŐRY KÁROLY (Szerk.): *A magyar rendvédelem története.* (k. n.) Budapest, 1995.
- RÉVÉSZ BÉLA: *A proletárdiktatúra államvédelmi funkcióinak változásai az első Nagy Imre-kormány idején.* In: Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Tomus LXII., Fasc. 16. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2002.
- SÜKREI JÓZSEF: *A Szegedi Csillagbörtön.* Kézirat. H. é. n.
- SZÉNÁSI GÉZA: *A törvényesség őrhelyén.* Kossuth Kiadó, Budapest, 1958.
- T. VARGA GYÖRGY: *Adalékok a börtönügy és a rabmunkáltatás történetéhez 1949-1953.* In: Trezor 2. A Történeti Hivatal Évkönyve 2000-2001. (Szerk.: Gyarmati György) Történeti Hivatal, Budapest, 2002. pp. 159-175.

A visszaesés megelőzésével kapcsolatos kihívások az igazságszolgáltatási rendszerben*

Szabadságvesztés-büntetés

A Büntető törvénykönyv (Btk., 2012. évi C. törvény) alapján a bírók a bűncselekmények elkövetőinek felelősségre vonásában kilencféle büntetési móddal élhetnek: kiszabhatnak szabadságvesztést, elzárást, közérdekű munkát, pénzbüntetést, foglalkozástól való eltiltást, járművezetéstől való eltiltást, kitiltást, sportrendezvények látogatástól való eltiltást vagy kiutasítást (Btk. 33. §.). Mindezek célja „a társadalom védelme érdekében annak megelőzése, hogy akár az elkövető, akár más bűncselekményt kövessen el”. (Btk. 79. §.).

A börtönbe zárt elkövetők kétféleképpen is hatása alá kerülnek ennek a megelőző elvnek: egyrészt, amíg be vannak zárva, addig nem követnek el bűncselekményeket a szabad emberek kárára, másrészt a börtönben van idejük átgondolni és belátni, hogy a bűncselekmények elkövetése a büntetés nagysága miatt nem „kifizetődő” tevékenység. A magyar igazságszolgáltatási szemléletben azonban uralkodó nézet az elkövetett tett megítélése, ezáltal az ítékezésnek nem az a célja, hogy az elkövetőre rehabilitációs hatást gyakoroljon, hanem az, hogy a bűncselekmény súlyának megfelelő bűnhődést idézzen elő.

Annak ellenére, hogy évről évre növekszik Magyarországon a bebörtönzött emberek száma, a visszaesési arányok azt mutatják, hogy nem csökken a bűnözés, s a bűncselekmények nagy részét ugyanazok a személyek követik el (Papp 2005). Ezek alapján felmerül a kérdés, hogy van-e egyáltalán visszaesést megelőző hatása a börtönbüntetésnek. Amennyiben nincs, nem teljesül a törvény fent említett célja.

Cullen, Jonson és Nagin (2011) amerikai és európai kriminológus szerzők tanulmányait összegezve arra a következtetésre jutottak, hogy a börtönbe zárás nem csökkenti a visszaesés esélyét, vagyis nem hatékony büntetési módszer. Főleg azokra a tanulmányokra koncentráltak, amelyek hasonló bűncselekményért szabadságvesztés-büntetésre, illetve a szabad életben letölthető büntetésre ítélt személyeket hasonlítottak össze. Egy holland kutatásból kiderült például, hogy elsőbűntényes (először bíróság előtt álló) elkövetők közül azok, akik letöltendő ítéletet kaptak, nagyobb arányban követtek el szabadulásuk után 3 éven belül újabb bűncselekményt, mint azok, akik felfüggesztett ítéletet kaptak. Egy másik tanulmányban a börtönre ítélt elkövetők 4 évvel szabadulásuk után nagyobb arányban és hamarabb estek vissza, mint próbára bocsájtott társaik.

A legmegdöbbentőbb eredmények az alacsony rizikójú bűnelkövetőkkel kapcsolatos eredményekből származnak. Ezekre az elkövetőkre kevés korábbi bűn-

* A Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa 2013. évi pályázatán második helyezést elért pályamunka rövidített változata

cselekmény elkövetése és enyhe ítélet a jellemző. A börtönben egy közösségbe kerülnek a súlyos bűncselekményekért felelős elkövetőkkel, s – akár részesülnek valamilyen kezelésben, akár nem – szabadulásukat követően megnő esetükben a kriminális tevékenység.

Ennek a jelenségnek az oka szociálpszichológiai folyamatokkal magyarázható. Az első ilyen hatás maga a „börtöntársadalom”, melyben a törvénnyel való szembehelyezkedés, s a törvényt követő állampolgárok életvitelének lenézése jellemző. A bűnözői társaságban nagyobb eséllyel azonosul az új fogvatartott ezekkel a nézetekkel, melyek részévé válnak saját értékrendjének és nézetrendszerének. Ezt a folyamatot nevezzük prizonizációnak (Boros, Csetneky 2002). Hasonlóan súlyos, szélesebb körű pszichológiai hatás, hogy az elkövető énképének részévé válik a bűnöző-tudat, ezt nevezzük stigmatizációnak (Korinek 2006). A folyamat kezdetén a rendőrök elfogják az elkövetőt, s a vele szemben tanúsított viselkedéssel egyértelművé teszik, hogy őt bűnözőnek tekintik. A bíróságon ítélet születik arról, hogy ő bűnöző, a börtönben pedig a többi bűnöző – és a személyi állomány tagjai – megerősítik ezt a címkét. A szabadulást követően szembe kell néznie a közösség tagjainak előítéleteivel, valamint az egzisztenciális boldogulás érdekében a leendő munkaadók és munkatársak előítéleteivel is. Minél inkább azonosul a személy a „bűnöző” címkével, annál inkább ennek megfelelően fog viselkedni, vagyis újabb bűncselekményeket követ el.

57 tanulmány eredményeit elemezve a szerzők arra az eredményre jutottak, hogy a börtön 14%-kal növeli a visszaesést a közösségi és alternatív szankciókhoz képest. Az okokat keresve kiemelték, hogy a börtönbüntetés nem a mögöttes okokat célozza meg, így vagy nincs hatása a bűnelkövetésre, vagy növeli a kriminális kockázatot (Cullen, Jonson, Nagin 2011). A börtön tehát nem megoldás a bűnözésre; s annak ellenére, hogy a bírók és törvényhozók meg vannak győződve róla, hogy ítéleteikkel a társadalmat védik, hosszú távon inkább csak ártanak neki.

Alternatív és közösségi szankciók

A börtön egyik alternatíváját képezi a „börtönnel való fenyegetés”, vagyis a *felfüggesztett szabadságvesztés* ítélet. Ekkor a büntetést ugyan kiszabja a bíró, de úgy ítéli meg, hogy a büntetés végrehajtására az elkövető saját korábbi környezete is alkalmas, vagyis végezheti korábbi tevékenységeit, és nem szakad ki az őt támogató közösségből. Felfüggesztett büntetés esetén a bíró többnyire kötelezi az elkövetőt, hogy rendszeresen megjelenjen a pártfogó felügyelőnél, így valósítja meg helyzetének nyomon követését.

A korábban már említett, Cullen és munkatársai (2011) által írt tanulmányból kiderült, hogy a legnagyobb a visszaesés kockázata (5–6-szoros rizikó) a kábítószeres bűncselekményért börtönre ítélt elkövetők esetében a hasonló bűncselekményért nem szabadságvesztéssel sújtott elkövetőkhöz képest. Szerencsére Magyarországon is van lehetősége a bírónak *kábítószerrel való visszaélés* bűncselekmény esetén alternatív rendelkezés meghozására: a vád alól mentesül a fogyasztó, ha 6 hónapig kábítószer-függőséget gyógyító kezelésben, kábítószer-

használatot kezelő más ellátásban vagy megelőző-felvilágosító szolgáltatáson vesz részt (Btk. 180. §).

A kiemelt rizikó miatt örvendetes, hogy ezekben a bűncselekményekben lehetőség van alternatív szankcióra, amelynek célja a fogyasztói viselkedéstől való eltérítés, illetve a szerfüggőség gyógyítása – vagyis a rehabilitáció. A gyakorlatban azonban – éppen kötelező jellege miatt – a törvényben meghatározott kezelést végrehajtó intézetekre az jellemző, hogy rendkívül leterheltek, s szolgáltatásaik „futószalag”-jellegűvé válnak, nem képesek az egyéni igények kielégítésére, továbbá gyakori, hogy a rendszeres találkozások kimerülnek a kötelező adminisztrációban, és valódi kezelés nem történik. Mindenesetre a kerek rendelkezésre állnak a kábítószer-fogyasztók megfelelő kezelésére a börtön kihagyásával.

További alternatív intézkedést jelent a jóvátételi eljárás, amely Magyarországon a tevékeny megbánás hatálya alá tartozó intézkedés (Btk. 29. §.). Miután az elkövető elismerte tettét, a sértettel együtt a bírósági eljárás keretében megállapodik arról, hogyan teheti jóvá az okozott kárt. A megállapodás értelmében vállalását teljesítenie kell. A jóvátételi eljárás módszerét olyan közösségek igazságszolgáltatási rendszere ihlette, melyben az ítélkezés központi célja a közösségben megbomlott egyensúly helyreállítása volt. Az elkövető tettevel megkárosítja a közösséget, amit a csoport elítél. Ugyanakkor, mivel az elkövetőt továbbra is teljes jogú tagnak tekintik, őt nem ítélik el, és lehetőséget adnak rá, hogy jóvátegye a kárt, kijavítsa korábbi hibáját. Ezt az elkövető részéről a megbánás kommunikációja, a közösség részéről a megbocsájtás kommunikációja kíséri. A jóvátétel megtörténtével egyidejűleg a közösség visszafogadja az elkövetőt (Ray, Dollar, Thames 2010).

Magyarországon a *jóvátételi eljárás* nem számít általános gyakorlatnak, inkább kuriózum a szokásosan lefolytatott eljárások sorában. Az irányzat külföldön az utóbbi évtizedekben egyre nagyobb népszerűségnek örvend. Tosouni és Ireland (2008) vizsgálatában a fiatal bűnelkövetők jövőbeli konformitásukra vonatkozó becslését növelte a tiszteletet és megbocsájtást kifejező bírósági eljárás, mégpedig a szégyen és büntudat növelésén, illetve a stigmatizáció csökkentésén keresztül. Az elkövetők irányába mutatott elfogadás, valamint a bűnöző stigma kialakulásának megelőzése eltéríti a személyt a további bűncselekmények elkövetésétől.

Összességében véve, bár bővül az alternatív büntetések lehetősége hazánkban is, döntően szabadságvesztéssel büntetik a bűncselekményeket. Erre utal, hogy az elmúlt években növekedett a szabadságvesztés-büntetés ítéletek száma, növekedett a börtönbe került emberek száma, s kibővült a büntethetőség alsó életkora is. A 2012-ben kiadott *új Büntető törvénykönyv* az erőszakos visszaesőkre vonatkozóan kétszeresére növelte a büntethetőség felső határát, így az magában foglalja akár az életfogytiglani ítélet lehetőségét is. A visszaesési rizikó felmérése és a visszaesést megelőző hatékony kezelési programok kivitelezése a fentiekből adódóan értelemszerűen a büntetés-végrehajtási intézetek feladatává kezd válni.

A reszocializációs szemlélet alapelvei

A letöltendő szabadságvesztés-büntetés célja, hogy „e törvényben meghatározott joghátrány érvényesítése során elősegítse az elítéltnak a szabadulás után a társadalomba történő beilleszkedését, és azt, hogy tartózkodjék újabb bűncselekmény elkövetésétől” (1979. évi 11. tvr. 19. §.). A jogszabály tehát az egyéni megelőzést tűzi ki célul, melynek keretében a szabadságvesztés letöltésének ideje alatt meg kell teremteni a kereteket a társadalomba való visszailleszkedés – a reszocializáció – megvalósításához. A szabadulásra való felkészítés folyamata elvileg a börtönbe kerülés első perceitől elkezdődik (Horváth 2003). A gyakorlatban azonban azt látjuk, hogy a börtönben dolgozó személyi állomány tagjai a fogvatartottak *börtönbeli* helyzetére koncentrálnak, s egy-két jó tanácsot kívül semmilyen következetes reszocializációs hatással nem szolgálnak számukra.

„A hazai büntetés-végrehajtásban... sajnos nem beszélünk a bűnismétlés megelőzését illetve a bűnelkövetők rehabilitációját szolgáló strukturált és egységes gyakorlatról” – írja Szabó Judit (2012, 74. o.). Ugyanakkor rendelkezésre áll számunkra is a nemzetközi szakirodalom legtöbb tudományos eredménye, s amennyiben ez motivált hozzáállással, strukturált szervezéssel és szakmai igényességgel társulna, létre lehetne hozni itthon is a fogvatartottak kezelésének új rendszerét, amely már valóban a társadalom védelmét szolgálná.

Négy alapelve van annak a büntetés-végrehajtási gyakorlatnak, amely a tudományos megalapozottságú kutatások eredményeire építi a fogvatartottak kezelésének módszerét. Az első alapelv a *rizikó elve*, amely kimondja, hogy a bűnelkövetői viselkedés előre jelezhető, s a fogvatartottak elkülöníthetők egymástól a visszaesési kockázat alapján. Kezelési programokban való részvételre a magas rizikójú fogvatartottaknak van szüksége, míg az alacsony rizikójú elkövetők esetében az intenzív kezelésbe való bevonás rontja a visszailleszkedési esélyeket.

A második alapelv a *szükséglet elve*, amely szerint a fogvatartottak számára indított reintegrációs programoknak az ún. kriminogén szükségleteket kell megcélolniuk. A nem célirányos, valamint a nem megfelelő célra irányított programok hatástalanok a visszaesés megelőzésében, vagyis fölöslegesek.

A harmadik alapelv a *fogékonyág elve*, amely arra vonatkozik, hogy a bűnelkövetőkkel végzett munka a bűnelkövetők jellemzőihez kell, hogy igazodjon, vagyis csak azok a programok működőképesek, melyekre fogékonyak a résztvevők. A kutatások alapján elmondható, hogy a legnagyobb eredményességet az ún. kognitív-viselkedéses programok mondhatják magukénak, továbbá azok a programok, melyekben a kezelést célirányosan az egyéni szükségletekhez igazítják.

A negyedik alapelv a *professzionizmus elve*, amely kimondja, hogy alapos körültekintéssel kell eljárni a kezelési programok megtervezésénél, jártasnak kell lenni a szakmai ismeretekben, s figyelembe kell venni a szaktudományos eredményeket. A szakembereknek készen kell állniuk, hogy saját eredményeiket számadatokkal támasszák alá, s ha szükséges, módszereiket vizsgálják felül a tapasztalatok alapján (Cormier 2006).

A pártfogói gyakorlat

Pártfogói felügyelet alá kerülhet a bűnelkövető, amennyiben szabadságvesztés-büntetését felfüggeszti a bíróság, illetve ha letöltendő szabadságvesztés-büntetéséből feltételesen szabadul. Továbbá bírósági intézkedésként próbára bocsátásra ítélt elkövetők is rendszeresen találkoznak pártfogó felügyelőjükkel. Fiatalkorúak esetében a vádemelés elhalasztása és a javítóintézetből történő feltételes szabadulás esetén is elrendelik a pártfogó felügyeletet. A pártfogó felügyelet célja, hogy „a folyamatosan érvényesített pártfogó felügyelői kontrollal elősegítse annak a megakadályozását, hogy a pártfogolt ismételten bűncselekményt kövessen el, továbbá segítséget nyújtson a társadalmi integrációhoz, az ehhez szükséges szociális feltételek megteremtéséhez” (www.jovatethely.hu). Az elkövető kötelessége rendszeresen kapcsolatot tartani a pártfogóval, továbbá – amennyiben ez rá vonatkozik – teljesíteni a kijelölt magatartási szabályokat.

A pártfogói munka hatékonyságának legnagyobb akadályja a rutinszerű munkafolyamat és a leterheltségből adódóan az egy elkövetőre jutó csekély időráfordítás. A pártfogó egyik feladata ráébreszteni az elkövetőt arra, hogy a bűnelkövetés folytatásával saját életét is hátrányosan befolyásolja, illetve a közösség számára is kárt okoz. Azonban a gyakorlat azt mutatja, hogy a helyes, vagyis a többségi társadalom által nagyra értékelt elvek hangoztatása önmagában nem hozza meg a várt eredményt. Amíg a pártfogolt nem vesz részt aktívan saját „visszailevesztésében”, passzívan végighallgatja a pártfogó szavait, majd visszatér saját korábbi életviteléhez.

A bűnözés megelőzése érdekében számtalan kontrollmechanizmus létezik. A legteljesebb kontrollt természetesen a börtönbüntetés jelenti, de ezen kívül is vannak lehetőségek. Ilyen például a házi őrizet, lakhelyelhagyási tilalom, járművezetéstől való eltiltás, foglalkozástól vagy bizonyos tevékenységektől való eltiltás, távoltartási határozat. A kontroll ilyen külső tényezőivel ellentétben azonban hatásosabb a belső kontroll, vagyis amikor az elkövetők saját viselkedésüket kontrollálják. A bűnelkövetők körében számos esetben kimutatták a viselkedésszabályozási képesség hiányosságait. Amennyiben sikerül belső kontrollt kialakítani az elkövetőkben, a törvénytisztelő magatartás fennmarad a külső kontroll-tényezők elhagyása esetén is (Howell 2006).

Ezt a jelenséget felismerve dolgozták ki Walters és munkatársai (2007) az USA-ban a motivációs interjú pártfogói módszertanát. Az a felismerés ihlette a módszert, hogy egy személy viselkedésének a megváltozásához a személy motiváltsága szükséges. A Prochaska és DiClemente (1983, idézi: Molnár, Csabai 2009) által megalkotott *viselkedésváltozás lépcsőzetes modellje* alapján elfogadják, hogy a személy aktuális állapotának figyelembe vételével lehet leghatékonyabban motiválni a személyt a változásra. A *motivációs interjú* módszerének lényege, hogy nem kívülről eredő „noszogató”, hanem a személy belső változási igénye vezérli a viselkedésváltozás dinamikáját. A segítő személy (aki lehet tanácsadó, terapeuta vagy pártfogó felügyelő) ebben a folyamatban facilitátorként vesz részt, aki a feltett kérdései által segít fenntartani a motivációt és elmélyíteni az elköteleződést. Ha a pártfogolt nem érzi szükségét a változásnak, a legjobb

szándékú szakember sem képes segíteni, míg ha saját elhatározásából törekszik a változásra, akkor döntéseit nagyobb tudatossággal és nagyobb elköteleződéssel valósítja meg.

A motivációs interjúzás bevezetése a pártfogói szolgálat munkájába azért nevezhető zseniálisnak, mert nem igényel többlet-munkaerőt, nem igényli a pártfogoltak csoportos összehívását, nincsenek anyagi vonzatai, egyszerű szemléletváltáson és interjúzási (kérdézési) technikán alapul. A pártfogó ebben a kommunikációs helyzetben empátiát fejez ki a pártfogolt iránt, nem megy bele vita-helyzetbe (vagyis nem mélyíti el az elkövető ellenállását a rendszerrel szemben), megteremti az ambivalencia feltételeit (ami által rájön az elkövető, hogy viselkedése és céljai között ellentmondás húzódik), illetve pozitív visszajelzések által erősíti a pártfogolt önbizalmát. A pártfogóval való rendszeres – ám rövid idejű – találkozásokat hatékonyan lehet ezáltal felhasználni a reintegrációs cél megvalósulása irányában. A motivációs interjú során maga a pártfogolt lesz az, aki érveket hoz fel a törvénytisztelő magatartás mellett, mintegy meggyőzi önmagát, így szükségtelen további érveket felsorakoztatni, amikkel esetleg nem tudna azonosulni.

Egy másik kiváló külföldi gyakorlatra példa a *Changing life through literature* program (2008), melyet az amerikai igazságszolgáltatás alternatív intézkedéseként vezettek be. A program lényege, hogy szabadságvesztés helyett próbára bocsátást szab ki a bíró, de a szokásos gyakorlat mellett fél évig kötelezővé teszi egy irodalmi program elvégzését. Hat hónap alatt 6 regényt kell elolvasniuk a résztvevőknek, s havonta egyszer egy csoportfoglalkozás keretében megosztják egymással olvasás-élményeiket és az olvasottakkal kapcsolatos gondolataikat. A módszer különlegessége, hogy a csoportfoglalkozáson részt vesznek a próbaidő-sökön kívül a pártfogó felügyelő, az ítéletet kiszabó bíró és a csoportvezető, az ún. facilitátor. Az elkövetők a bíróságon kívül találkoznak az igazságügyi rendszer tagjaival, s „civil” beszélgetést folytatnak velük. A program során éreztetik az elkövetőkkel, hogy az ítélet lényege nem a céltalan büntetés, hanem az, hogy visszavezessék őket a helyes útra. A beszélgetések során átbeszéljük az élet legnehezebb helyzeteire adott lehetséges válaszokat, a fontos döntéseket, illetve a jövővel kapcsolatos terveket és dilemmákat.

Azért hoztam példaként ezt a programot, mert több ponton előremutató gyakorlatot képvisel. Először is egyedülálló, hogy a bíró az ítélet kiszabása után is nyomon követi az egykori vádlott életének alakulását, személyes támogatással és tanáccsal szolgálhat a felmerülő kérdések kapcsán. Másodszor: kivételes az a szemléletmód, hogy pártfogó, bíró és a facilitátor közösen dolgozzon ugyanazokkal a személyekkel, holott munkájuk során külön-külön mindegyikükönél megfordulnak az érintettek. A program harmadik követendő vonása az irodalom, ami jó példa arra, hogy szinte bármilyen *értelmes* tevékenység összehozhatja az igazságügyi rendszer tagjait (ítélelhezókat és ítéletet elszenvédőket), amennyiben azt a tevékenységet a kriminogén szükségletek kezelésének szolgálatába állítják.

A közösség, amely kitagad, és amely visszafogad

Bűncselekmény sosem történik önmagában. Amikor valaki megszegi a törvényt, minden esetben valaki másnak okoz kárt, minden esetben a közösség szempontjából elítélendő a cselekedet. Amikor valaki kizárólag önmagát sodorja veszélybe, inkább patológiás állapotnak tekintjük, és az egészségügy kompetenciájába tartozónak véljük. Ezzel a nehézséggel a Büntető törvénykönyv is szembetalálkozik. Például ha valaki öngyilkossági szándékkal kinyitja a gázcsapot a lakásában, közveszély-okozásért kell felelnie a bíróságon, mert *mások életét* veszélyeztetheti egy esetleges robbanás. Az eredeti szándék, vagyis a saját élet kioltásának célzata nem büntethető, hanem pszichiátriai kórképként kórházban kezelendő állapot.

Egy másik, ennél nagyobb dilemmát képvisel a kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények sora. Amikor valaki saját tudatállapotának módosítása céljából bódító szert fogyaszt, felmenthető a vádak alól, főleg, ha kiderül róla, hogy drogfüggő, vagyis beteg. Amikor azonban megszerzi vagy eladja a kábítószer, be- vagy kicsempészi az országból, másokat megkínál vele, vagy üzletet nyit belőle, súlyosabb büntetésre számíthat. A drog akkor igazán veszélyes, amikor másokkal érintkezésbe lép a drogfogyasztó ember. Ehhez hasonló, hogy az alkoholfogyasztást például nem tiltja törvény, ugyanakkor alkoholos állapotban járművet vezetni azért tilos, mert egy részegen okozott balesetben a vétkes felek is megsérülhetnek. Egy szó, mint száz, a bűncselekmények megítélésekor és a törvénytisztelő életmód kialakításában kritikus szerepű a társadalom, vagyis az egyént körülvevő szociális közeg.

A jóvátételi eljárásról és a resztoratív igazságszolgáltatásról már esett szó a bíróságok alternatív ítéletei között. A resztoratív szemlélet lényege az, hogy az egyén akkor is része marad a közösségnek, amikor bünt követ el ellene, ezért ha mindkét fél nyitott rá, a közösség a kár helyreállítását követően visszafogadja eltévedt tagját. A bűncselekmények okozta kár helyreállításán túl a módszer alkalmas arra, hogy a szabadulás előtt állók környezetét felkészítse a szabadult újbóli befogadására. A Balassagyarmati Fegyház és Börtönben több alkalommal véghezvitt ún. *családi döntéshozó csoportkonferencia* keretén belül megvalósítható volt „a múltbéli események részletes feltárása, az érintettek érzelmi szükségleteinek felismerése és kifejezésre juttatása, a résztvevők elvárásainak, valamint törekvéseinek láthatóvá tétele, az egész közösséget átformálva valamennyi résztvevő hozzáállásán, szemléletmódján változtat, lehetőséget teremtve ezáltal azokhoz – az elkövető körül megjelenő – erős és jól funkcionáló támogató kötelékek kialakulásához, amelyek segítségével a visszailleszkedés reális célnak tekinthető” (Nyesténé 2012, 23. o.).

A családi döntéshozó konferencia – nevéből adódóan – a fogvatartott szűk társas körére, ismerőseire, lakóhelyének tagjaira terjed ki. Ennél általánosabb célt képvisel a börtönökben néhány példával rendelkező resztoratív munkáltatás, melynek keretében a fogvatartottak munkájukkal hozzájárulnak a közösség valamely feladatának elvégzéséhez. Itt tehát nem személyes ismerősök képezik célcsoportját a jóvátételnek, hanem általában véve a közösség, a társadalom. A fogvatartottakban munkájukat követően az fogalmazódik meg, hogy tettek valami

jót a közös értékek megőrzéséért. Az átlagemberek számára a közösségért dolgozó fogvatartottak jelenléte feltehetően csökkenti a velük szemben élő előítéleteket és fenntartásokat, könnyebb a bizalom helyreállítása (Lebujos 2012, Pleszné 2012).

A visszafogadó közösség szerepét felismerve több kezdeményezés is indult már olyan programok megvalósítására, melyek célja a börtönön belül közös tevékenységbe bevonni a fogvatartottakat és hozzátartozóikat. Erre példa az IMEI-ben megvalósított pszichoedukációs csoport (Lehoczki 2012), vagy a Budapesti Fegyház és Börtönben lebonyolított Grundtvig Meseíró Projekt (Fiáth 2013). Mindkét program keretében a hozzátartozók rendszeresen részt vehettek a börtönökben a szakemberek által vezetett csoportfoglalkozásokon, melyek kötött tematikával a szabadulás utáni problémákat igyekeztek azonosítani, s azokra megoldásokat találni. Az ilyen programok egyszersmind a kapcsolatok elmélyítésére is lehetőséget adnak.

Kanada – példa az együttműködésre

Az igazságszolgáltatási rendszer célja a bűncselekmények során a társadalmat ért károk helyreállítása, az igazság kiderítése, az elkövetők megbüntetésére és visszatérítése a helyes életmódra. A gyakorlat azt mutatja, hogy aki bűnözőként bekerül a börtönbe, az bűnözőként is fog onnan távozni. Ahhoz, hogy ez ne így legyen, a *flyamat valamely pontján* kell megtörténnie a változásnak, s ez a változás az elkövetőn belül kell, hogy végbemenjen. Úgy tűnik, hogy hiába végzi a legjobb munkát a rendőrség, hiába hoz alapos vizsgálat után megfelelő ítéletet a bíró, hiába végzik a büntetés-végrehajtási intézetek szakszerűen a feladatukat, hiába dolgoznak megfeszítetten a pártfogók, ha az elkövetők újra és újra visszaesnek. A legnagyobb hiba abban van, hogy a rendszer dolgozói nem egységes keretek között végzik a munkájukat, s nem a kritikus tényezőkre fordítják figyelmüket, hanem olyan dolgokra, amik nem segítenek az elkövetőknek a reszocializációban.

A hatékony kezelési programokat az jellemzi, hogy a kriminogén szükségletekre irányulnak, valamint hogy azokat vonják be, akiknek a kezelésre szükségük van. Ahhoz, hogy kideríthető legyen, kinek milyen szükségletei vannak, illetve milyen kockázati csoportba sorolható, valamint ahhoz, hogy egyéni igényeihez illeszkedjen a kezelési program, megfelelő mérésre van szükség. A kezdeti felmérés kritikus tényezője a rehabilitációs munkának. Kanadában az első felmérést – melyet *Objektív és Átfogó Befogadási Eljárásnak* neveznek – a pártfogó felügyelő (*parole officer*) végzi el akkor, amikor az elkövetőt a rendőrök a rendőrségi fogdára szállítják. Ilyen eljárás a hazai gyakorlatban nincs, a terhelt az első órákban csak ügyvédjével, rendőrségi előadóival és nyomozati bírójával találkozhat, a segítő szakember jelenléte nem megoldott. A hazai törvények alapján 72 óra áll rendelkezésre az elkövető szabadon engedésére vagy előzetes letartóztatásának elrendelésére. Amennyiben megfelelően megvalósulna itthon is a rizikómérés, lehetővé válna, hogy csak azok kerüljenek börtönbe (letartóztatásra), akik magas visszaesési rizikójúak, és az alacsony rizikójú csoport tagjai szabadlábban védekezhetnek. Ennek hiányában a nyomozati bírók kizárólag a cselekmények

részleteire tudnak hagyatkozni, az elkövetők személyes jellemzőit, háttérét figyelmen kívül hagyják.

A statikus rizikófaktorok felméréséhez elengedhetetlen a terhelt korábbi bűnelkövetői történetének ismerete, amely a rendőrségi nyilvántartásban áll rendelkezésre, ezért ez Kanadában elérhető az elkövetővel foglalkozó minden szakember számára. Magyarországon a börtönökben a rehabilitációs és reszocializációs tevékenységet folytató dolgozók nem férnek hozzá ezekhez az adatokhoz, ezek hiányában a fogvatartottak elmondásaira kénytelenek hagyatkozni.

A dinamikus rizikótényezők felmérésének célja, hogy azonosítsa a fejlesztésre váró területeket. A személyes interjúkn kívül ehhez a munkához Kanadában a pártfogó rendelkezésére állnak külső információforrások, például pszichológiai vélemények, a viselkedés megfigyelése a személyzet által, iskolákra, munkahelyekre és szerfogyasztásra vonatkozó információk is. „Továbbá a folyamatot egy több tudományterületet képviselő team valósítja meg, amely a zárt intézetben és a társadalomban dolgozó pártfogó felügyelőkől, pszichológusból, szakképzési szakemberekből és a fogvatartottal dolgozó személyzet tagjaiból áll” (Motiuk 2006, 27. o.). Mondanom sem kell, hogy ilyen szakmai team Magyarországon nincs.

A rizikómérés elvégzését követően – még mindig a fogvatartás legelső időszakában – a pártfogó megalkotja az *egyéni kezelési tervet*, melynek egy része az intézeti kezeléssel, egy része a közösségi szempontokkal (szabadulás utáni tényezőkkel) foglalkozik. Ez alapján körvonalazódik, hogy mely fogvatartottnak milyen kezelési programban kell részt vennie, de a feltételes szabadlábra bocsátásról való döntésben is nagy szerepe van ennek az átfogó véleménynek. A *pszichológiai rizikó* felmérése Kanadában is hasonlóan történik, mint itthon: a befogadáskor a rendelkezésre álló adatok alapján döntést hoznak a rizikócsoporthoz és a szükséges intézkedésekről. A *biztonsági csoportba sorolás* is hasonló módon, de szélesebb forrásokat felhasználva történik: figyelembe veszik a bűnözési előtörténetet, a bírósági iratokat, jegyzőkönyveket, a bírók hozzáfűzéseit, az áldozat állításait stb.

Kanadában az intézetbe kerüléssel nem kezdődik előlről a fogvatartott megismerése, hanem a korábban említett, pártfogó által elkészített rizikó- és szükségletmérés eredménye rendelkezésre áll. A bizottság tagjait az intézet egységvezetője, a pártfogó, a nevelő és egyéb releváns szakemberek adják. Ugyanez a bizottság dönt arról, hogy mely intézetet jelölik ki a fogvatartottnak ítélete letöltésére. A fogvatartottak biztonsági fokozata és szükségletei alapján maximum, közepes és minimális biztonságu intézetek állnak rendelkezésre. Míg Magyarországon a büntetés-végrehajtási intézetek részben a végrehajtási fokozat szigorúsága, részben területi alapon gyűjtik össze az elítélteket, Kanadában az egyes intézetek eltérő „profíllal” rendelkeznek, bizonyos típusú elkövetőkre specializálódnak, ez a specializáció magában foglalja az intézetben fellelhető kezelési programokat is. Magyarországon az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet nevezhető specializált egységnek, amennyiben a pszichiátriai betegséggel küzdő fogvatartottak ellátását biztosítja, illetve a Szegedi Fegyház és Börtön, ahol a tényleges életfogytiglani fegyházbüntetésüket töltő elítéltek kerülnek elhelyezésre.

Az 1979. évi 11. tvr. meghatározza a fogvatartottak differenciálásának szempontjait, melynek következtében nem helyezhetők el együtt a különböző nemű, végrehajtási fokozatú, dohányzási szokású stb. fogvatartottak. A differenciálási elvek azonban nem terjednek ki a fogvatartottak viselkedésére. Ezt a hiányt felismerve több magyarországi börtönben (a Balassagyarmati Fegyház és Börtönben, a tököli Fiataikorúak Bv. Intézetében, valamint a Váci Fegyház és Börtönben) alakították át az elhelyezési körleteket annak mentén, hogy a szokásos differenciálás mellett a viselkedés és motiváltság differenciálására is alkalmazható legyenek. Mindhárom börtönben hármas felosztás alakult ki: a legenyhébb szigorúságú és legtöbb kedvezményt biztosító rezsimbe a példás magaviseletű fogvatartottak kerültek, a közepes szigorúságú rezsimbe az új befogadottak és a nehezebben motiválható fogvatartottak, a legszigorúbb és csupán az alapvető ellátást biztosító rezsimbe pedig a komoly viselkedési problémákat mutató, a rendszerrel mereven szembenálló fogvatartottak kerültek (Módos, Gáspár 2010; Tóth Tamás, 2011.03.19., személyes közlés; Kovács Mihály, 2012.06.04., személyes közlés). Ezen intézkedés bevezetésével mindhárom intézet képviselője arról számolt be, hogy a fegyelmi helyzet lényegesen javult, mert a néhány „rendbontó” nem tudta kedvezőtlen irányban befolyásolni a normakövető elítélteket. Akik a két enyhébb rezsimben lehettek, motiváltak voltak arra, hogy kedvezményeiket ne veszítsék el. Az „enyhébb” rezsim például magában foglalta a hosszabb telefonálási és látogatási időt, az asztal mellett történő látogató-fogadást, virágok és faldíszek elhelyezésének lehetőségét a zárkákba, a saját ágynemű használatát stb. Ezek az „apró” tényezők képesek kellemesebbé tenni a börtön zord környezetét, ezáltal elviselhetőbbé tenni a büntetést.

Az alapos *felmérés* és a megfelelő *differenciálás* az első feltételei a hatékony kezelési programok megvalósításának, hiszen a hatékony programok bizonyítottan csökkentik a visszaesést. Amint korábban kifejtésre került, a hatékony programok kognitív-viselkedéses elméleti alapúak, strukturáltak, a kriminogén szükségletekre irányulnak, és a rizikós csoport tagjai vesznek részt rajtuk. Cortoni (2006) szerint a programokat kivitelező szakemberek hatékonyságát növeli, ha nyitott, elfogadó viszonyulást mutatnak a rabok felé, ha tekintélyük van a csoportban, ha modellt kínálnak a proszociális viselkedéshez, illetve ha konkrét tanácsokat tudnak adni az egyes problémák megoldásához.

Kanadában a programok leginkább az alábbi területekre irányulnak:

- Kábítószer-fogyasztás: a kanadai fogvatartottak 80%-a valamilyen módon érintett a problémás kábítószer- vagy alkoholfogyasztásban. A programok a személyes és személyközi hiányosságokat veszik célba, különböző képességeket fejlesztenek.
- Antiszociális attitűdök és antiszociális társaság: Nem erőszakos bűncselekmények elkövetői képezik a célcsoportot, célkitűzése a proszociális attitűdök erősítése, a proszociális kapcsolatok és tevékenységek kiépítése.
- Családon belüli erőszak: A célcsoportot a házastársaikkal vagy gyerekeikkel erőszakoskodók alkotják. A program során a fogvatartottak megértik

a megromlott kapcsolatok dinamikáját, és megtanulják azokat a mintákat, melyek helyrehozzák a kapcsolatokat.

- Haragkezelés: Alacsonyabb rizikójú erőszakos elkövetők számára a düh kezelése kritikus a bűnözői magatartásban. A program a gondolkodási hibákra fókuszál, önmenedzselésre és önkontrollra tanít.
- Erőszak-megelőzés: Magas rizikójú erőszakos visszaesők számára kialakított program, ami az agresszió minden válfajára kiterjed. Fő célja az önkontroll, attitűdök, problémamegoldás, életstílus és önmenedzselés változtatása.
- Szexuális bűnelkövetők programja: Azokat a deficiteket célozza meg, melyek kifejezetten a szexuális indíttatású cselekményekhez vezetnek, például a szexuális erőszakot támogató attitűdök, deviáns szexuális fantáziák, társas készségek, düh és érzelmek kezelése, empátia. Fontos, hogy az elkövetők felvállalják a felelősséget bűncselekményükért, és legyen tervük a jövőben a hasonló helyzetek elkerülésére.

Kanadában a feltételes szabadlábra helyezésről egy bizottság dönt. A feltételes szabadlábra helyezés mindig a társadalom biztonságának szem előtt tartásával valósul meg. A bizottság tagjai sorába csak az alapos kiválasztási eljáráson átesett jelentkezők kerülhetnek; kiválasztásuk után jogi, politikai, a kockázatméréssel kapcsolatos tudományos, az interjú-technikákkal kapcsolatos gyakorlati, továbbá etikai és döntéshozási képzésben vesznek részt. Évente adnak számot tudásukról, s ezekkel a feltételekkel megvalósítják a professzionalizmus és önálló döntéshozás kritériumát.

A feltételes szabadlábra kerüléssel a fogvatartottaknak a mindennapi szabad életben kell megállniuk a helyüket, alkalmazniuk a börtönben tanultakat. A pártfogó abban segíti őket, hogy a megkezdett programok folytatódjanak, készségeik fejlesztése ne álljon meg. Könnyen rájöhethünk, hogy a pártfogó rendelkezik a szükséges információkkal, vagyis tudja, hogy milyen programban és milyen együttműködéssel vett részt a fogvatartott, mik a kriminogén szükségletei, milyen kezelési tervet állítottak fel számára, stb. Munkáját megkönnyíti, hogy az ismerkedés időszakát lerövidíti a külső forrásokból származó számos differenciált információ. A pártfogó egyeztet a lakóhelyen fellelhető közösségi programokról, és felveszi a kapcsolatot az illetékesekkel. Az az iroda, aki megkapja a felkérést, áttanulmányozza a kezelési tervet, felméri, hogy a szabadult alkalmas-e a programjukban való részvételre. Intézkedéseikről jelentést küldenek az illetékes hivataltalnak.

A továbbiakban a pártfogó a saját feladatát végzi, időről időre felülvizsgálja a szabadult körülményeit, szükségleteit, alakít a terven, ha az szükségessé válik, s az így feltárt adatok alapján felülvizsgálja a szabadult visszailleszkedésének szintjeit, megállapításokat tesz, melyekről jelentést készít. Kanadában a szabadultaknak szervezett csoportok és közösségi tevékenységek választéka jóval szélesebb körű, mint a hazai szabadultak esetében.

Tanulságok a magyar büntetés-végrehajtás számára

Szemléletváltás

Ha valóban azon szeretnénk dolgozni, hogy a bűnelkövetők törvénytisztelő állampolgárokká váljanak, ezt a *célt* kell szem előtt tartani. Egészen más ítéletet hoz egy bíró, ha az elkövető javát akarja szolgálni, mint ha jól meg akarja büntetni. Egészen más nevelői és terápiás programokat indítanak a börtönben dolgozó szakemberek, ha a cél a reszocializáció, mint ha a cél csupán az, hogy a rab ellenőrzött tevékenységet folytasson napközben.

A nagy, átfogó célok mellett az igazságszolgáltatásban dolgozók munkáját is megkönnyítené, ha egyformán gondolkoznának a fogvatartás szerepéről. Például egy nevelő hiába mutat empátiát és hiába próbálja felkutatni a fogvatartott erősségeit, nem ér el fejlesztő hatást, ha közben a felügyelő kiabál a rabbal, a „gazdaságis” nem látja el őt tisztasági felszereléssel, és általában véve a rendszer egyéb jellemzői megkeserítik napjának minden percét. A nyomokban fellelhető és felébreszthető motiváció pillanatok alatt szertefoszlik az ellenségesség légkörében.

Együttműködés

A kommunikáció teljes hiányának ellenére a rendőrség, a bíróság, a börtön és a pártfogók ugyanazon a feladaton fáradoznak. Talán könnyebb lenne, ha egymással értekezve fáradoznának a továbbiakban. A fogvatartottak egy bűncselekményhez kapcsolódó intézkedéssorozat folyamán legalább hat esetben esnek át megismerési, befogadási eljáráson, mindenki új nevelési „tervvel” áll elő, s figyelembe se veszi, hogy korábban milyen „terv” alapján kezelték az illetőt. Az intézmények közötti megfelelő kommunikáció híján nem lehetséges a visszaesést megelőző gyakorlat kiépítése, utópia azt hinni, hogy *önmagában* a börtön vagy *önmagában* a pártfogó képes erre a feladatra.

A teammunka szerepét mára a foglalkoztatás számos szektorában, kis és nagy létszámú csoportok esetén is felismerték. Ma már nem az a legelismertebb orvos, vagy a leginkább nagyrabecsült üzletvezető, aki egymagában hozza meg a döntéseit, hanem az, aki a *legmegfelelőbb* döntést hozza meg, s ehhez igénybe veszi szakértársai hozzászólásait is. Nem szégyen az, például, ha egy bíró (pontosabban mondva: a bíróság) pártfogó vagy egyéb szakember segítségével, körültekintő információszerezést követően hoz döntést arról, hogy egy elkövetőt szükséges-e börtönbe csukni, vagy éppen kárt okoz azzal, ha bűnözők közé küldi, mert alacsony rizikószintje miatt nem ott van a helye. A példák sorát a végtelenségig lehetne folytatni.

Rizikó - szükségletek - intervenció

A szabadulásra való felkészítésnek végig kell kísérnie az igazságszolgáltatási folyamat egészét. A visszaesési kockázat felmérésének már a letartóztatás előtt meg kellene történnie (vagy ha később, mindenképp az eljárás kezdeti szakaszá-

ban), s a megalkotott szakvéleményt a bíróságon, a börtönben, a feltételes szabadlábra helyezés elbírálásakor és a pártfogó felügyelőnek is figyelembe kellene vennie. A megállapított kockázat és kriminogén szükségletek alapján kellene felállítani az egyéni kezelési tervet, melyhez a folyamat minden pontján igazodnak a szakemberek.

Az általános felmérés eredményeként egy bizottságnak kellene döntenie arról, hogy az elkövető milyen jellegű büntetés-végrehajtási intézetbe (ld. alább), azon belül is milyen szigorúságú elhelyezési körülmények közé kerüljön, s legfőképpen, hogy milyen reintegrációs programban vegyen részt.

Az egyes intézetekben kivitelezhetővé kell tenni a programok rendszeres megtartását, ez alatt azt értem, hogy a munkáltatás, a napi szabadlevegőn-tartózkodás és egyéb kötelező napirendi elemek ne akadályozzák az intervenció programokat. Kárba vész a felkészültség, illetve meginog az egész program értelme, ha az egyébként megfelelő program nem megfelelő megvalósítással párosul.

Differenciálás

Egy elkövető fejlesztése akkor megvalósítható, ha érzékenyen megtalálják azokat a pontokat, ahol segítségre van szüksége, s ezt ő is belátja. Nem minden elkövetőnek egyformák a kriminogén szükségletei, ezért heterogén, ad-hoc összeállítású csoportban nem tud párbeszéd kialakulni köztük, nem tud elindulni hatékony kezelési folyamat. A hasonló elkövetőket hasonló elkövetőkkel együtt elhelyezve és kezelve lehet eredményeket elérni. A tolvajok és csalók kifejezetten felháborítóknak érzik, amikor gyilkossal kell megosztaniuk a zárkájukat, de a „gyúrósok” sem kedvelik a „könyvmolyok” társaságát; ezt a szemléletmódot a börtönök dolgozói is figyelembe vehetnék, hosszú távon saját munkájukat könnyítenék meg azzal, ha odafigyelnének a *homogén csoportösszetételre* a fogvatartottak körében.

Magyarországon három kiváló példa is mutatja, hogy egész börtönök átrendezése is lehetséges, ha a differenciálást nem csupán a törvény betűi, hanem a józan ész és a tudományos eredmények alapján kivitelezik. Ez azonban csak a kezdet: valódi megoldást (megoldás alatt a bűnelkövetők sikeres visszailleszkedését értem) a magyarországi közel 30 büntetés-végrehajtási intézet differenciálása jelentene. Mivel a zsúfoltságkiegyenlítő program miatt minden börtönben nagy számban vannak olyan fogvatartottak, akik több száz kilométerre vannak családjuktól, immár egy ideje nem jellemző, hogy ragaszkodnának ahhoz, hogy a fogvatartott a lakóhelyéhez közel legyen elhelyezve. Ha azonban „bárhová” elkerülhet, jó lenne, ha a kezelési szükségleteinek legjobban megfelelő, különböző célokra *szakosodott intézetek* jöhetnének létre.

Professzionalizmus

A gyöngyfűzést, origamihajtogatást, cérnaképkészítést és hasonlókat nem nevezném reintegrációs programnak. „Nevelői programként” azonban gyakran találkozni velük a börtönökben. Ha már időt, energiát és eszközöket fordítunk

a fogvatartottakra, szükséges lenne, ha olyan tevékenységbe vonnánk be őket, amikből profitálhatnak a szabadulás után.

Külföldön számos olyan program indult, melyekről utánkövetéses vizsgálatok bizonyították be, hogy hatékonyak a visszaesés-megelőzésben. Szükséges volna itthon is néhány ilyen programot adaptálni, szakembereket kiképezni ezek végrehajtására, és statisztikai (tudományos) módszerekkel ellenőrizni, hogy itthon is működnek-e. Az igazán jó program hasonló szükségletű fogvatartottak csoportjában valósul meg, s a program tartalma a szükségletek megváltoztatására irányul. Minél nagyobb visszaesési rizikó jellemzi az adott fogvatartottat, annál intenzívebb programba kell őt bevonni a siker eléréséhez. Az alacsony rizikójú fogvatartottak esetében kerülni kell az intenzív intervenciót, mert annak inverz, a visszaesést erősítő hatása van esetükben. A költséghatékonyság érdekében meg lehetne valósítani, hogy egy szakember kiképzését lehetővé teszük külföldön, s ő betanítja az itthoni trénereket a feladatra. Ez egy viszonylag kis befektetést igénylő, de nagy hosszútávú haszonnal bíró kezdeményezés lenne.

Nincs szükség bugyuta, nondirektív, strukturálatlan vagy véletlenszerűen kivitelezett programokra, mert azok nem segítik elő a fogvatartottak visszailleszkedését.

Felhasznált irodalom

1979. évi 11. tvr. *A büntetések és intézkedések végrehajtásáról*

2012. évi C. törvény *a Büntető törvénykönyvről*

Boros János, Csetneky László (2002): *Börtönpszichológia*. Rejtjel Kiadó, Budapest.

Cormier, R. B. (2007): Offender risk assessments: an overview of developments in Canada. In: *Risk assessment & risk management: a Canadian criminal justice perspective*. International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy.

Cortoni, (2007): Managing risk through effective correctional rehabilitation. In: *Risk assessment & risk management: a Canadian criminal justice perspective*. International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy.

Cullen, F. T., Jonson, C. L., Nagin, D. S. (2011): *Prisons do not reduce recidivism: The high cost of ignoring science*. The Prison Journal, 91, 48–65.

Fiáth Titanilla (2013): *A Grundtvig meseíró projekt hazai tapasztalatai*. Előadás a Magyar Pszichológiai Társaság nagygyűlésén, 2013. június 6.

Horváth Tibor (szerk.) (2003): *Büntetés-végrehajtási jog*. Rejtjel Kiadó, Budapest.

Howell, S. (2007): Managing static and dynamic risk factors in community corrections. In: *Risk assessment & risk management: a Canadian criminal justice perspective*. International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy.

Korinek László (2006): *Bűnözési elméletek*. Duna Palota és Kiadó, Budapest.

Kovács Mihály (2012): Családi döntéshozó csoportkonferencia a Balassagyarmati Fegyház és Börtönben. *Előadás a Balassagyarmati Fegyház és Börtönben megrendezett Börtönlelkészi konferencián*, 2012. június 4.

- Lebujos Imre (2012): *Resztoratív módszerek a büntetés-végrehajtási intézetekben (Utópia vagy valóság?)*. Börtönügyi Szemle, 2012/4. 33–52.
- Lehoczki Ágnes (2012): Új alternatíva a speciális csoportoknál, a pszichoedukáció. *Előadás A kábító-szer prevenciók részlegek, a gyógyító-nevelő csoportok, a pszicho-szociális körletek vezetőinek, valamint a büntetés-végrehajtási szervezetek pszichológusainak 2012. évi továbbképzésén*, 2012. december 6.
- Módos Tamás, Gáspár János (2010): *Differenciált rezsim a Váci Fegyház és Börtönben*. Börtönügyi Szemle, 2010/1. 45–66.
- Molnár Péter, Csabai Márta (2009): *Orvosi pszichológia és klinikai egészségpszichológia*. Medicina Kiadó, Budapest.
- Motiuk, L. L. (2007): *Situating individualized risk and needs assessment in the prison population management framework*. In: *Risk assessment & risk management: a Canadian criminal justice perspective*. International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy.
- Nyesténé Jánkfalvi Zita (2012): *Elkövettem, megbántam, jóvátenném. Resztoratív gyakorlatok a börtönben*. Börtönügyi Szemle, 2012/2. 14–28.
- Papp Gábor (2005): *A jogerősen elítéltek társadalomstatistikai vizsgálata, 1990–2003*. Társadalomstatistikai füzetek, 44. Budapest.
- Pleszné Antal Ágnes (2012): *A rezstoratív munka Pálhalma tükrében: jóvátétel, avagy a büntetés-végrehajtási intézet megítélése a civil szférában? Előadás A társadalomba való visszavezetés gyakorlati kérdései a büntetés-végrehajtásban, a mentálhigiéné és a nevelés-oktatás eszközeivel c. konferencián*, 2012. április 18.
- Ray, C. B., Dollar, B., Thames, K. M. (2010): *Observations of reintegrative shaming in a mental health court*. International Journal of Law and Psychiatry, 34, 49–55.
- Szabó Judit (2012): *A bűnelkövetők rehabilitációjának meghatározó irányzatai a nemzetközi szakirodalom tükrében*. Alkalmazott pszichológia, 2012/2. 73–88.
- Szabó Judit (2012): *A bűnisméltés megelőzését célzó rehabilitációs programok tapasztalatai: mi működik és mi nem*. Alkalmazott pszichológia, 2012/3. 49–60.
- Tosouni, A., Ireland, C. (2008): *Shaming youthful offenders: an empirical test of reintegrative shaming theory*. International Journal of Restorative Justice, 4, 53–79.
- Trounstine, J., Waxler, R. P. (2008): *Finding a voice. The practice of Changing life through literature*. The University of Michigan Press, Michigan, USA.
- Walters, S. T. et al. (2007): *Motivating offenders to change. A guide for probation and parole*. U.S. Department of Justice, National Institute of Corrections.

Ítékezés a 11. századi Magyarországon¹

Bevezető

Mielőtt elkezdené dolgozatom tanulmányozását, jó esetben olvasását, valamire szeretném megkérni a kedves olvasót: Vonatkoztasson el olyan fogalmaktól, mint a személyi szabadság, vagy a törvény előtti egyenlőség! A középkori ítékezésről lévén szó, el kell fogadnunk azt a tényt, hogy nem a modern korban vagyunk. Mezey Barna a *Magyar jogtörténet* című munkájában korrektül megfogalmazza a korszakra néző mai ember alapvető problémáját. Mint írja: „*Napjaink embere gyakran esik abba a hibába, hogy a feudális végrehajtás kegyetlenségét mai mércével ítéli meg.*”²

Ennek a helyzetnek a feloldására javaslom, hogy tegyünk úgy, mint Morus Tamás az Utópia című művének megírásakor. Az Utópia szerzője elképzelt egy világot magának, melyet nem láthatott, és amely soha nem létezett. Hasonló hozzáállással ajánlatos nekünk is megközelítenünk az ítékezés, a büntetések és azok végrehajtásának korabeli körülményeit. Arra kérném az olvasót, hogy egy kicsit álljon meg, és hunyja be a szemét. Képzelsen el egy olyan társadalmat, amelyben ismeretlen a szociális ellátás minden formája; nincsen sem lét-, sem anyagi, sem vagyonzbiztonság; ahol az éhínségek, járványok, a helyi vezetők vagy az államfők hatalmaskodásai, a rabszolgamunka velejárói az életnek; melyben a mindennapok része a halál és a szenvedés!

Csak szemléltetésként egy középkori forrást idézek az akkori állapotok bemutatása végett. Rodolphus Glaber, clunyi szerzetes írása a 11. században született, az egyik utolsó nagy éhínség idején. „*A mardosó éhség arra kényszerítette az embereket, hogy emberhúst egyenek; az útonjárókat a náluk erősebbek elragadozták, darabokra vágták és tűzön megsütve, felfalták.*”³ Lehetne még a forrásokat sorolni, ehhez hasonló írásokkal borzolni az olvasó kedélyeit, bár szerintem ennyi éppen elegendő, hogy a korszak elkeseredettségét átlássuk.

„*Mindez familiárisá tette a halált.*”⁴ Egy ilyen társadalomban – úgy gondolhatnánk – a rend fenntartása nem működhetett másként, mint az elkövető minél súlyosabb megbüntetésével. Hiszen a mai büntetés-végrehajtás is ezt teszi: a megszokott életkörülményeinél rosszabb helyzetbe hozza az elítéltet, így statuálva példát a társadalom többi tagja számára. A korszak emberének tehát – mivel az életkörülményei alapvetően rosszabbak már nem lehettek – csak a test minél brutálisabb gyötrése vagy módszeres elpusztítása lehetett a büntetése. Ezt a sztereotípiát szeretném ledönteni!

¹ A Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa 2013. évi pályázatán harmadik helyezést elért pályamunka rövidített változata

² Magyar jogtörténet. (Szerk. Mezey Barna.) Osiris Kiadó Budapest, 2003. 259. o.

³ Katus László: A középkor története. Egyetemi tankönyv. Pannonica – Rubicon, Budapest, 2001. 182. o.

⁴ Michel Foucault megfogalmazása. (Idézi: Mezey Barna: Régi idők tömlöcei. Rubicon-könyvek, Budapest, 2010. 9. o.)

Munkám célja nem az, hogy a minél gyomorforogatóbb kivégzési metódusokat, vagy a tortúra alatti szenvedés fokozatait írjam le. Azt majd megteszik helyettem mások. A 11. század törvénykezési és ítélkezési rendszerét szeretném új szemszögből vizsgálni. Új szemlélettel vizsgálom a korszak forrásait, és megpróbálok más megvilágítást adni a „sötét középkornak”. Sok a megválaszolatlan kérdés, és a megválaszoltak is inkább államigazgatási-jogi szemszögből vizsgálják a történeteket. Nekem az a célom – szembehelyezkedve az eddigi álláspontokkal –, hogy forráselemzéssel bemutassam, hogyan is működhetett a kor ítélkezése, és ezáltal talán sikerül a korszak törvénykezéséről kialakult képet átformálnom.

Az állam működésének feltételei: a törvények és a szokásjog

A magyar állam megalapítása a kezdő időpont dolgozatomban. A nyugati kereszténység felvételét követően és a földalapú, „feudális” államszervezet kiépítésének kezdeténél sok probléma merült fel. Ennek a több évtizedes munkának az egyik legfontosabb eleme a törvények és rendelkezések meghozatala volt. A tárgyalt időszak jogrendszere két fő csoportra oszlik: a király törvényeire és a szokásjogra. Mindkettő egyformán fontos szerepet töltött be.

Ahhoz, hogy egy társadalom működni tudjon, és ne pusztítsa el saját magát, szükség van az együttélés szabályainak lefektetésére. Minden emberi csoportnak – legyen az céh, városi vagy ország szintű csoport – meg kell hoznia azokat a szabályokat, amelyek alapján létezni tud. Az alapvető normák megfogalmazása mindig tükrözi az adott társadalom fejlettségét. A törvények, melyek szabályozzák az élet majdnem minden szegmensét, megfogalmazzák a követendő magatartás irányát, és jutalmazhatják a szabálykövetőket. Ez történhetett nemesség adományozásával, valamely kitüntetett cím elnyerésével, vagy kiváltságok megszerzésével. Azonban a törvények minden csoport esetében meghatározták azt is, hogy miként büntetik a szabályok megszegőit. Werbőczy ekképpen fogalmaz: *„kelléke a törvénynek, hogy az az erőszakos kihágásoknak fenyítője legyen. Mert a törvények azért vannak alkotva, hogy azoknak félelme megzabolázza az emberi vakmerőséget”*.⁵ Egyszóval: az együttélésre nem alkalmas vagy hajlandó egyéneket a törvény különböző joghátrányokkal fenyegette, illetve sújtotta.

A szabályok meghozatala minden, az általunk tárgyalt időszakban fennálló államban – legyen az Nyugat-Európa bármely királysága, vagy az újonnan létrejött keresztény államalakulatok valamelyike, így a Magyar Királyság is – majdnem azonos módon történt. Katus László, Font Márta vagy akár Kosári Domonkos munkái alapján⁶ a történészek egyetértenek abban, hogy – bár a fejlődés központja folyamatosan változott, és ezt a fejlődést a mi államunk csak késve tud-

⁵ Werbőczy István: *Tripartitum*.1514. 6. cím, 9. §.

⁶ Kosáry Domokos: *Európa történeti modellje*. – http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/europa_torteneti_modellje/

ta követni⁷ – a középkori Európa fejlődése a nyugati egyház fennhatósága alá eső területeken alapvetően egységes formát és irányt mutatott.

A középkori Európa államalakulatai – leszámítva néhány kisebb köztársaságot – egyszemélyi uralkodás alá estek, alapvetően királyságok voltak. Területük és fejlettségük, miként kultúrájuk és szokásaik eltérőek voltak, mégis egy dolog összekötötte őket: a nyugati keresztény egyházzal fenntartott szoros kapcsolat. Ez az erős kötelék az alapja annak, hogy jogilag – kisebb eltéréseket leszámítva – egységesnek tekinthetők, hiszen a társadalmi normákat az egyház számukra már lefektette. Werbőczy István Tripartitum című munkájában megfogalmazza, hogy „*az emberi törvényeknek az isteni törvényből kell eredniök*”.⁸ Ennek okán – noha a magyar ítékezés kezdeteiről esik szó – nem restellek Európa más országaiból példákat hozni.

A hatalom gyakorlóit által lefektetett „*törvények hatálya kiterjedt Magyarország minden lakosára, persze csak azokra, akiket a király hatalma valóban elért*”.⁹ Azt azonban nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a törvény előtti egyenlőség ekkor még fogalmi szinten sem létezett. Sőt! A 11. században két francia főpap lefektette azt a tézist, mely innentől fogva évszázadokon keresztül meghatározta a társadalom fejlődését.¹⁰ A tézis a társadalom hármas tagozódását volt hivatott kifejezni: a három rend – vagyis ordo – az imádkozók, a harcolók és a dolgozók rendje. Itt kell azonban megjegyezni, hogy „*a társadalom statisztikai eloszlása [...] egyértelmű: 95%-ot tett ki a dolgozók rendje, s mintegy 5%-ot a másik kettő, de az utóbbiak kezében volt a hatalom*”.¹¹ Ez a társadalmi megosztás tükröződik a középkori törvényekben is, amelyek nem egyformán ítélték meg ugyanazt a cselekményt, ha úr, a klérus tagja vagy jobbágy követte el.

A törvények és a büntetések kapcsolata

Az 1. számú mellékletben bemutatott táblázatokat a *Corpus Juris Hungarici*¹² felhasználásával készítettem a 11. századi magyar uralkodók törvényeinek és büntetéseinek illusztrálására. A táblázatokban felsorolt *Büntetendő cselekmények* I. István törvénykönyvében lettek megfogalmazva.

Az három alább látható diagram elkészítéséhez az 1. számú mellékletekben táblázatba rendezett adatokat használtam fel és osztottam szét büntetési nemek szerint. A táblázatok készítésénél adódott probléma áthidalása csak olyan módon sikerült, hogy ezzel a kapott adatok kissé módosultak, így nem teljesen objektív a kimutatás. A probléma abban gyökerezik, hogy némely cselekménynél a büntetési tételt többféle módon írja le a törvény alkotója. Mint látható, sok esetben egyrészt gazdasági, másrészt egyéb szankciót (csonkítás, szolgaság) helyez kilátásba.

⁷ Vö. Szűcs Jenő: Vázlat Európa három történelmi régiójáról. Magvető Kiadó, Budapest, 1983

⁸ Werbőczy István: Tripartitum. 1514. 6. cím, 7. §.

⁹ Tringli István: Szent István törvényei. Rubicon magazin 2001/7. szám, 21. o.

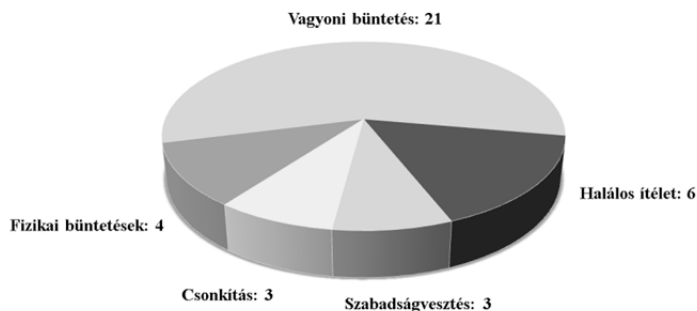
¹⁰ Katus László: i. m. 243. o.

¹¹ Uo.

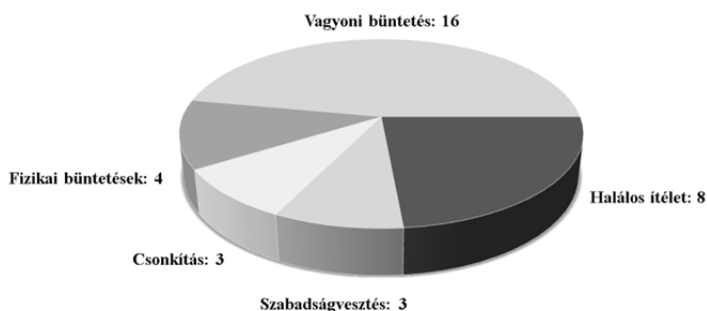
¹² Magyar Törvénytár 1000–1526-ig

Emiatt a diagramok elkészítése nehézségbe ütközött. A megoldást a modern büntetőjog adta. Ma ugyanis a Büntető Törvénykönyv módosításai miatt, ha egy adott cselekmény ítéleti tétele – példaként – a régi Btk. szerint egy év szabadságvesztést ír elő, az új pedig hármat, akkor a vádlottal szemben a kedvezőbbet kell alkalmazni. Ennek okán úgy készítettem el a diagramot, hogy a legkedvezőbb büntetési tételnél jelöltem meg a cselekményt. Viszont – mint fentebb írtam – ennek az ára az, hogy a kapott adatok részben szubjektív jellegűek.

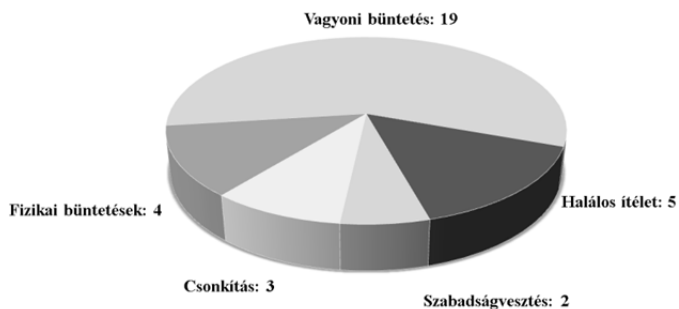
Szent István törvényei

Szent László törvényei

Könyves Kálmán törvényei

A fent látható diagramok már ránézésre is meglepőítőek lehetnek. Azt várná az ember, hogy a csonkításos és a halálos ítéletek lesznek túlnyomó többségben, míg a gazdasági szankciók elenyésző mennyiségben fordulnak majd elő. És „mit ad Isten?\": ennek az ellenkezője tárul a szemünk elé. Itt már kezd megintogni a laikus olvasó abban a hitében, hogy barbár volt a korszak. Ne tegye! Ugyan tévedés szadistának és erőszakosnak nevezni a korszakot, de ennek az ellenkezője még kevésbé igaz. Ha a hatalmi érdekük úgy kívánta, nem restellték a legkegyetlenebb szankciókat sem alkalmazni az uralkodó réteg tagjai vélt vagy valós ellenségeikkel szemben. A kapott diagramok adatai így némi magyarázatra szorulnak. Az alábbiakban kifejtem a dolgozatban közölt adatok miertjét.

1. A korszak a feudalizmus nevet viseli a latin feudum (jelentése föld) szóból. Akié a föld, az uralkodik rajta. Ez a föld – legyen akármekkora is – semmit nem ér, ha nem művelik. Innen a kivégzések és csonkítások kis mértéke. Ha megöltek volna mindenkit, aki vét a törvények ellen, nem lett volna, aki termeljen, és ez nem volt jó a földesúrnak sem, mert ő alapvetően abból élt, amit a jobbágy megtermelt. Így érthető, hogy miért volt értelme gazdasági, fizikai vagy kisebb elzárás büntetésre ítélni az elkövetőt, mint munkaképtelenné tenni vagy megölni.
2. A törvények semmit sem érnek, ha nem tartják meg őket. Első királyaink kénytelenek voltak szembenézni a ténnyel, hogy a változás nem lesz azonnali és zökkenőmentes. A vándorló életmódot folytató közösség letelepítése, a keresztény erkölcs átvétele évtizedekig tartó folyamat volt. A törvények ezért nem ítélték meg olyan súllyal a pogány hagyományokat követőket, mint a koraujkorban, amikor már a kisebb kihágásokért is máglyára lehetett kerülni. *„Nincs hamisabb kép annál, amelyik a középkort minduntalan [...] a lobogó máglyákkal akarja illusztrálni.”*¹³
3. *„A korabeli jog nem a dekrétumokon alapult, hanem a közösségek, a formálódó nemzetek spontán kialakult szokásain, a szokásjogon”*.¹⁴ Szokásjognak azoknak a normáknak az együttesét hívjuk, amelyet egy társadalom „emberemlékezet óta” folyamatosan alkalmaz, és azt mindenki számára kötelező érvényűnek tekintettek.¹⁵ Uralkodóink tudták, hogy *„az a törvény, mely a szokásjoggal nyíltan szembeszegült, nem volt hosszú életű”*,¹⁶ így a változtatás csak lassan mehetett végbe. A szokásjog megváltoztatása nem teljesülhetett egyik napról a másikra, mert annak a társadalomra gyakorolt negatív hatása beláthatatlan következményekkel járt volna.

A fent felsorolt okokat szemlélve nem lehet kétséges, hogy a korszak büntetési tételei nem igazán voltak foghatók a néhány száz évvel későbbi inkvizíciós eljárások és világi ítélet-végrehajtások kegyetlenségéhez. Ennek ellenére ne legyenek illúzióink: ha a hatalmi helyzet vagy az egyéb érdekek úgy kívánták, nem

¹³ Tringli István: i. m. 21. o.

¹⁴ Uo. 18. o.

¹⁵ Elhangzott Végh Ferenc a koraujkori magyar források elemzéséről megtartott előadásán Pécsen 2013 tavaszán

¹⁶ Tringli István: i. m. 18. o.

haboztak a nagyhatalmú urak a legbrutálisabb és legkegyetlenebb szankciókkal sújtani a törvény elé került embert. Számos példa mutatja, hogy bizony már csak elrettentésből is hoztak olyan ítéleteket, melyek megmutatták a lakosságnak a döntéshozók szinte korlátlan hatalmát. Ezáltal mindenki megtanulhatta tisztelni az uralkodó elitet.

Kikre vonatkozott a törvény?

A válasz kézenfekvő is lehetne: mindenkire. Ez azonban nem ilyen egyszerű. Valóban – mint már említettük – a törvény mindenkire vonatkozott, akit a király hatalma elért.¹⁷ A valóság ennél sokkal bonyolultabb, mintsem el lehetne intézni egy szóval. A korszakban a hírközlés fejletlensége és a közlekedés feltételeinek majdnem teljes hiánya azt mutatja, hogy az uralkodó rendelkezései nem jutottak el mindenkihez időben, és ha el is értek a rendeltetési helyükre, már nem abban a formában, melyben a rendelkezést ki lehetett volna hirdetni. Ennek magyarázata a következőkben keresendő.

1. A középkorban nem léteztek nyomdák, így a rendelkezéseket kézzel kellett másolni a szerzeteseknek, amely időigényes volt. Ez az egyik oka, hogy sok történész vitázik az egyes törvények szövegén, ugyanis a másolók sokszor szövegbeli átalakításokat végeztek a dekrétumokon.
2. A törvények szövege mindig latin volt. Azonban egy olyan korszakban, ahol az írástudók száma elenyésző, nem lehet még csak feltételezni sem, hogy a bírák mind tudtak latinul. Ezért azután a törvény megérkezésekor, a kihirdetés előtt azt le kellett fordítani szóban magyarra, hogy az érintettek megértsék.
3. Az előző ponton alapul az is, hogy a törvényeket nem szó szerint alkalmazták. *„A világi bírák nem vették elő ládáikból pergamenjeiket, hogy minden egyes ügy eldöntése előtt újra meg újra elolvasva szó szerint alkalmazzák a törvényeket. [...] A szigorú, szó szerinti értelmezést [...] sem a korabeli törvényhozók, sem a törvények alkalmazói nem ismerték.”*¹⁸

A korszak megítélése szempontjából fontos tény, hogy sokan keverik a középkort a korai újkorral. A két korszak között – témánkat tekintve – egy lényeges különbség van, ez pedig a könyvnyomtatás. Francis Bacon, a nagy angol filozófus fő művében, a *Novum Organum*ban 1620-ban már a nyomtatás történelemformáló erejéről írt: *„Észre kell vennünk három jelentős, az ókorban ismeretlen felfedezésnek az erejét, hatását és következményeit. A világ arculatát és állapotát a nyomtatás, a puszkapor és az iránytű változtatta meg.”*¹⁹

A nyomtatás a büntetéseket és azok végrehajtását is befolyásolta megjelenését követően. Egyetlen példát hoznék erre vonatkozóan. A boszorkányság, mint elítélendő cselekmény, jelen van már István és Kálmán törvényeiben is, *striga* és

¹⁷ Uo. 21. o.

¹⁸ Uo. 18. o.

¹⁹ Komenczi Bertalan: Információ és társadalom. - www.tankonyvtar.hu

malefica elnevezés alatt.²⁰ A nyomtatás elterjedését követően nem sokkal megjelent egy domonkos és egy ferences rendi szerzetes híres-hírhedt könyve *Malleus maleficarum*,²¹ azaz *Boszorkánypöröly* címmel. Ez a téboly – nem tudom jobban megfogalmazni – sohasem lett volna olyan olvasott, olyan sokrétűen felhasznált mű, és nem okozta volna emberek tízezreinek (több kutató számításai szerint százezreinek) a halálát, ha nem terjed a nyomtatás által úgy, mint a futótűz. „Dieffenbach szerint a *Malleus maleficarum* »a világirodalom legelvetemültebb és egyúttal legostobább, a legbolondabb és mégis legveszedelmesebb könyve«, ami »jóllehet mint magánirat sose jutott törvényerőre az Egyházban, mégis kimondhatatlan szerencsétlenségek forrása lett.«.²² Néhány évtized alatt fellángolt Európa, miután ez az írás napvilágra került. Ez a vizsgált korszakunkban elképzelhetetlen lett volna, mivel az írott anyagok lassú elkészülése és igencsak behatárolt száma miatt a dokumentum sokkal kevesebb emberhez jutott volna el.

A büntetések

A korszak törvényeit tekintve a büntetéseket alapvetően négy csoportra tudjuk osztani: a gazdasági, a fizikai, a halálos és csonkításos, valamint az elzárással járó büntetésekre. Az ítéletalkotó szempontjából mindegyiknek megvoltak a maga előnyei és hátrányai, mégis azt kell mondanunk, hogy az első két büntetés dominált. A gazdasági és fizikai jellegű büntetések elterjedt alkalmazása meglepő lehet első olvasatra, de próbáljunk elvonatkoztatni a szépirodalmi művek és a filmek romantikus középkor-ábrázolásától, és nézzünk a száraz – mondhatni papíralapú – tényeket!

Gazdasági jellegű büntetések

A jellemző büntetési tétel a középkorban a gazdasági jellegű büntetés. „*A vérdíjat és bírságokat túlnyomórészt tinóban adták meg*”.²³ Ekkortájt a terményben vagy állatban történő fizetés még általános volt, és a nagyállattartó magyar népnek a fiatal szarvasmarha felelt meg a legjobban erre a célra. A gazdasági jellegű büntetések között jelen volt a pénzbüntetés. A pénzbüntetések jelentősége abban állt, hogy a társadalmi felosztásra is forrásként szolgáltak, illetve bizonyítékát adták a törvény előtti egyenlőtlenség meglétének is. Ugyan fennállt a különbség a nemesek, a szabadok és a szolgák között a büntetési tételeknél (pl. István törvényei, 14. fejezet), ahol a büntetés mértékét 50–10–5 tinóban határozták meg a társadalmi csoporttól függően. Ez a büntetés szociálisan érzékenynek tűnik, de ne felejtjük el, hogy egy közrendűnek vagy egy szolgának bajosan lett volna 50 tinója a bün-

²⁰ Corpus Juris Hungarici. István 2. dekr. 31–32. fej.; Kálmán 1. dekr. 57–60. fej.

²¹ http://hu.wikipedia.org/wiki/Malleus_maleficarum

²² Uo.

²³ Tringli István: i. m. 21. o.

tetés megfizetésére. Ebből is látszik, hogy a büntetési tételek társadalmi csoportok szerinti felosztásának nagyon is gyakorlati értelme volt.

Csonkításos jellegű büntetések, halálos ítéletek

Ezen büntetési nemek alkalmazása rendkívüli visszatartó erővel bírt a korszak embere számára. A középkorban – és még századokon át – a halálbüntetés különböző módozatai számítottak az elrettentés eszközéül. A jogalkotó alapvetően a társadalomra különösen veszélyes esetekben alkalmazta ezen ítéletek végrehajtását. E büntetési nemek történelmi háttere a talio-elvíg vezethető vissza. A talio „*valamely cselekménynek hasonló cselekménnyel megtorlása, viszonyzása. Jus talionis, megtorlás joga. Poena talionis, forbátbüntetés, mely a bűnös által okozott bajnak a bűnösre alkalmazásában áll, s melyet az az elv fejez ki: Szemet szemért, fogat fogért, életet életért.*”²⁴

A korban nem csak az élet elleni cselekmény számított kirívónak, hanem, példaként a lopás is. Szent László törvényei például kiemelkedően sokat foglalkoznak a lopással mint bűncselekménnyel, és nem áttalottak érte akár halálos ítéletet kiszabni. Itt azt gondolhatná az olvasó, hogy milyen elmaradott volt ez a gondolkodás, hiszen a lopás napjainkban „enyhe” bűncselekménynek számít. Azt azonban nem árt figyelembe venni, hogy abban az időben, amikor egy tyúk birtoklása az életben maradást jelenthette, a lopás bizony súlyos cselekménynek minősült. Az éhínségek és járványok korában aligha meglepő, hogy ennek a cselekménynek a visszaszorítása érdekében az uralkodó elit mindenre hajlandó volt. Ugyanez a következtetés vonatkozik az összes – hasonlóan halállal vagy csonkítással „honorált” – cselekményre is.

Az elrettentő büntetések, „*a fizikai támadás a test ellen, vagyis a kegyetlen erőszak alkalmazása a bűnösön*”²⁵ nagy hatást gyakoroltak a szemlélődőkre. Tény, hogy „*soha nem volt olyan jelentősége a vérnek a büntetés-végrehajtásban, mint a feudálizmus» sötét« évszázadaiban*”.²⁶ Az erőszak alkalmazására azonban csak a legritkább esetekben került sor. Helen Mary Carrel, a Cambridge Egyetem professzora szerint ugyanis „*a mai ember által barbárnak titulált büntetési módokat valójában igen ritkán gyakorolták*”.²⁷

A korszak megítélésének egyik sarkköve, hogy az átlagember brutalitás korszaknak tekinti a középkort. Ezt a toposzt sokan és sokféleképpen próbálták lerombolni. Legutóbb „*Cambridge-i történészek egy csoportja [...] arra vállalkozott, hogy a középkori igazságszolgáltatásról kialakított sztereotíp, negatív képet megváltoztatja.*”²⁸ Ezt az elképzelést én is támogatom. Egyrészt a feudálizmus érdekviszonyaiból jól kimutatható – miként már írtam –, hogy az igazán brutális ítéletek elenyésző számának elsősorban gyakorlati oka volt. Másrészt közrejátszott e büntetési módok alkalmazásánál a keresztény egyház hatása. Az asyllum, a középkori mene-

²⁴ <http://www.kislexikon.hu/talio.html>

²⁵ Magyar jogtörténet. (Szerk. Mezey Barna.) Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 225. o.

²⁶ Uo. 256. o.

²⁷ http://www.ng.hu/Civilizacio/2009/07/Megsem_volt_olyan_sotet_a_kozepkor

²⁸ Uo.

dékjog – „nem büntethették azt a személyt, aki templomba menekült”²⁹ – megjelenése a törvényekben jól jelzi az egyház álláspontját. Mezey Barna megfogalmazása szerint „a kereszténység határozottan fellépett a büntetőjog oktalán elduroulása ellen”.³⁰ A megbocsátás mint keresztény erkölcsi erény a középkorban szerves része volt a mindennapoknak.

A sötét középkor legendájának is – mint minden legendának – van alapja. A sztereotip elképzelés pártján állók sokszor felhozott példája, hogy a korszakról szóló források nem egyszer olyan eseményekről számolnak be, amelyek méltán nevezhetők brutálisnak. Igen, ez tény. A magyar történelmet illetően Koppány felnégyelése, Vazul megvakítása vagy Dózsa György kivégzése lehet példa az elképzelés alátámasztására. Valóban, a feljegyzések, krónikák és annalesek nem egyszer emlékeznek meg effajta esetekről. Azok a történészek, akik ezeket a példákat összegyűjtötték és rendszerbe foglalják, egy dolgot felejtenek el: a forráskritika jelentőségét. A különböző eredetű adatok összegyűjtése és rendszerezése nem mai találmány, némelyek megfeledeztek azonban egy apróságról: a korszak krónikái hírforrások voltak, és – mint tudjuk – a hír a lényege a tudósítás, a tájékoztatás. A krónikaírók mindent feljegyeztek, ami érdekes volt, amit fontos közlendőnek véltek az olvasó számára. A mai újságírók is tudják, hogy csak az a hír kelt érdeklődést, aminek van hírértéke, ami valamiféle újdonság. Ebből kiindulva feltételezhető – és mivel a többi büntetési nemről elenyésző híradás maradt ránk – mondhatnám, hogy kijelenthető: csak a kiemelkedő, „szenzációs” esetekről maradt bármilyen feljegyzés ránk, a többi, kevésbé látványos történet pedig ahogy mondani szokták: elveszett a történelem süllyesztőjében.

Elzárás, szabadságvesztés

Fontos előrebocsátani, hogy a korszak szabadságjogainak vizsgálata meg kell, hogy előzze a tömlőcről mint büntetési tételről való értekezést. Mint már bevezetőmben írtam, el kell vonatkoztatni olyan fogalmaktól, mint a személyi szabadság. A korabeli társadalom tagolódásának vizsgálatakor kiderül, hogy a lakosság 95%-a a dolgozók, szolgák jobbágyok közül került ki, és csak körülbelül 5 %-nyira volt tehető a ténylegesen szabadsággal rendelkező réteg. Tehát a tömlőc a társadalom legnagyobb részét illetően nem számított rendes büntetési tételnek. Meg kell azonban említenünk, hogy a törvények szövege félreérthető lehet. A *böjtöljön bezárva*; *egy hétig böjtöljön bezárva* szófordulatok nem biztos, hogy tipikusan a tömlőcbüntetést jelentették. A korban másképpen is be lehetett zárni valakit. A kaloda mint büntetés már ekkor is jelen volt az ítélkezési rendszerben, és a korszak büntetési nemeinek többségével egyetemben a közösség többi tagja előtt – példát statuálva – került végrehajtásra. Nem beszélve arról a nem csekély jelentőségű tényről, hogy a vétkest a saját közössége előtt tették „közszemlére”, így a megszégyenüléssel együtt a kívánt hatás már majdnem garantált volt.

²⁹ <http://allamvizsga.wikia.com/wiki/Asylum>

³⁰ Magyar jogtörténet. (Szerk. Mezey Barna.) Osiris Kiadó Budapest, 2003. 228. o.

Mezey Barna szerint „a börtön- és a szabadságvesztés- (tömlöc-) büntetés már első királyaink óta jelen van a magyar joggyakorlatban.”³¹ Ez a büntetési nem kivételesnek számított, hiszen a büntetések végrehajtása a legteljesebb nyilvánosság előtt zajlott, ezzel azonban ellentétes volt a börtön (tömlöc).

A tömlöcbüntetés kapcsán fontos, hogy ne a mai börtönökben kezdjünk el gondolkodni. A tömlöcök kialakításáról nem maradt ránk sok feljegyzés, ám arra a töredékekből is lehet következtetni. Érdemes elolvasni Kossuth egyik cikkét, melyben egy tömlöc meglátogatása után írja le tapasztalatait. A szellőzetlenség, a napfény a friss levegő és víz hiánya miatt a látvány elkeserítő volt számára. „Egykor a büntetőtörvényszék, melynek tagja valék, tömegben ment le, a tömlöc foglyait megnézni. Kinyitattók a magányos sötét celláknak, vagyis inkább ablaktalan, ölnyi kalitkának vas ajtajait, s egyiknek hideg kőtáblapadlatáról előnkbe váncorog egy sápadt alak, és lábainkhoz omlik, és összetett kézzel könyörög fel hozzánk”.³² És mindez az 1840-es évek Magyarországot idézi. Visszamenve 800 évet a képzelőerőnk feltehetően nem lenne elégséges, hogy az akkori tömlöcvizonyokat leírassuk.

Az elzárással járó büntetést – ha a törvény nem is rendelkezett róla – sokszor kombinálták mellékbüntetésekkel: „A carcerral járó rendszeres verés, az éheztetés, a nedves, sötét, hideg helységek voltak hivatva pótolni más büntetések testsanyargató rendszerét.”³³ A büntetésen belüli büntetésnek, az éheztetésnek, a fűtés hiányának nagyon is gyakorlati okai voltak. A fogvatartás nem volt olcsó multság már akkor sem, így a költségek minél inkább lejjebb faragása volt a fogvatartók érdeke.

A ma emberének jogosan jut eszébe a kérdés: miért nem lett a szabadságvesztés társadalmilag elfogadott ítélet a középkorban? A válasz egyszerű, de összetettebb, mint hinnénk.

1. Mivel a társadalom legnagyobb részének nem volt tényleges szabadsága, így a személyi szabadság hiányában a tömlöc nem lehetett domináns ítélkezési forma.
2. A börtön fenntartását a magas költségek miatt csak nagyon kevés település engedhette meg magának, így rendszerint csak a rendes ítélet foganatosításáig tartották ott az elkövetőket.
3. A börtön vagy tömlöc – mint rendes büntetési tétel – ellenkezett azzal az elvvel, hogy a büntetések végrehajtását a legnagyobb nyilvánosság előtt kellett végrehajtani. A börtön – mint tudjuk – azonban zárt intézmény, ahová a magas falak nem engednek még ma sem betekintést az átlagember számára.

A tömlöc tehát az adott időszakban nem lehetett domináns ítélet a vétkesekkel szemben, és nem csak az itt felsorolt okokból. Vizsgált korszakunkban a talio, a „szemet szemért” elv volt a követendő példa. Ha valakit megsebesítettek – mondjuk levágták a karját –, a vétkes ellen nem lehetett mondjuk börtönt kiróni, mert a büntetésnek a felajzott tömeg akarásával, valamint a „szemet szemért” elvvel is egyeznie kellett.

³¹ Mezey Barna: A magyar polgári börtönügy kezdetei. Osiris – Századvég, Budapest, 1995. 7. o.

³² <http://www.mek.oszk.hu/01200/01298/01298.pdf> -101.oldal.

³³ Mezey Barna: i. m. 8. o.

Fizikai vagy megszegyenítő jellegű büntetések

A fizikai jellegű büntetések csekély arányban, de jelen voltak a 11. század törvénykezésének és ítélkezésének rendszerében. Ide tartoztak a megverés, valamint egyes megszegyenítő büntetések (például a megkopasztás) is. Hogy a törvényekben kevés utalás fordul elő erre a büntetési tételre, ne tévesszen meg senkit! Sokszor alkalmazták ezt a büntetési módot kisebb súlyú cselekmények „honorálására”, lehetőleg a legnagyobb nyilvánosság előtt. A törvényhozó számára alapvetően hasznos ítéleti forma volt, mivel tartós sérülést nem okozott az elszenvedőjének, tehát az illető munkaképessége megmaradt. Ezen túlmenően a közösség előtti ítélet-végrehajtás visszatartó ereje a korszakban igen nagy volt.

Helen Mary Carrel szerint „a középkori büntetések java része [...] nem börtön volt, hanem a közösség előtti megszegyenítés”.³⁴ A kutató szerint tehát az ítéletek zöme a megszegyenítő, nem súlyos testi és erkölcsi fenyegetésekből állt, ez azonban az általam készített statisztikában nem mutatkozik meg. Ugyanakkor joggal támad hiányérzete az olvasónak az általam leírt és az 1. számú mellékletben felsorolt törvények kapcsán: ezek valóban elegendők voltak egy ország irányítására? Az ellentmondás egy érdekes és fontos dologra irányítja rá a figyelmet. Lehetséges ugyanis, hogy a törvényeknek ugyanis csak elenyésző töredéke maradt ránk,³⁵ a többi pedig elveszett az évszázadok során. Valószínű, hogy a kisebb súlyú büntetendő cselekményekkel kapcsolatban az állam vezetése nem rendelkezett törvényekkel a korszakban, hanem azok szankcionálását a helyi vezetők hatáskörébe utalta, amely így nem maradhatott ránk. Ha viszont így történt – márpedig nincs más magyarázat: az állam működött, amely ilyen csekély mennyiségű törvénnyel nem túl valószínű –, úgy csak sejtéseink lehetnek a kiszabott ítéletek fajtáiról. Mindenesetre több mint valószínű, hogy Helen Mary Carrelnek igaza van: a büntetések legnagyobb része fizikai és megszegyenítő ítéletekből állt.

Az 1. számú mellékletben szereplő adatok alapján a fizikai büntetések csekély aránya ne tévesszen meg senkit. A gazdasági jellegű büntetéseknél is láthatjuk, hogy sok esetben rendelik el a börtönlést is, mintegy „mellékbüntetésként”. Ha ehhez hozzávesszük azt a lehetőséget, melyet fentebb már kifejtettem, miszerint sok olyan eset van, mely egyszerűen a fontosságának hiánya miatt nem került lejegyzésre, akkor ez a büntetési nem, jócskán előreléphet az alkalmazás gyakorisága szerinti ranglétrán. „A falu vagy a település népe maga döntött a kisebb bűnök büntetésének mértékéről. Sokszor »mindössze« pellengérré állították, vagy táblát akasztottak az illető nyakába.”³⁶ A közösség előtti megszegyenítés kis bűnök esetében – Carrel szerint – igen humánus, ugyanakkor hatékony formája volt az ítélkezésnek. A helyi, közösségi szintű ítélkezésről magyarországi feljegyzéseink sajnálatos módon nem maradtak fenn.

Mindent egybevetve a büntetésnek ez a módját – szemben a halálos vagy csonkító ítéletekkel – igen gyakran alkalmazhatták a korszakban. Visszatartó

³⁴ http://www.ng.hu/Civilizacio/2009/07/Megsem_volt_olyan_sotet_a_kozepkor

³⁵ Tringli István: i. m. 18. o.

³⁶ http://www.ng.hu/Civilizacio/2009/07/Megsem_volt_olyan_sotet_a_kozepkor

ereje a Carrel-féle statisztika szerint kiemelkedőnek mondható. A kutató szerint „a gyilkossági ráta a 14. századi Angliában az egyötöd volt a kilencvenes évekbeli washingtoni statisztikának”.³⁷ Az adat, véleményem szerint, önmagáért beszél.

Összegzés

Dolgozatomban igyekeztem bemutatni, hogy a korszak törvénykezése egyáltalán nem nevezhető humánusnak, számos esetben alkalmazott erőszakot a bűnt elkövetőkön. Ugyanakkor azt a történelmi toposzt, mely a középkor ítélezését szükségtelenül barbárnak és kegyetlennek mutatja be, megcáfolhatónak ítélem. Féligazságokon nyugszik a „sötét középkor mítosza”, mely mélyen beivódott az emberek tudatába és sajnos a történelemkönyvek lapjaira is. Ennek lerombolásához sok idő kell. Olyan ez a feladat, mint a szokásjogot új törvényekkel felülírni.

A fenti megállapítás a büntetés-végrehajtás szemszögéből is fontos, a dolgozat a pályázat „Negatív lenyomatok a büntetés-végrehajtásban” címet viselő témaköréhez kapcsolódik. Ezek a lenyomatok a modern kor felfogására jellemzőek, de alapvetően egyidősek a büntetés fogalmával. A középkor ítélezési rendszeréről kialakult sztereotip kép is hozzájárult ahhoz, hogy a ma embere gondolkodás nélkül negatív érzést táplál a börtönök iránt, mivel azt tanulja az iskolában, hogy a börtön az kegyetlen, agresszív és rossz, s példaként pedig a középkor „barbárságát” is sokszor felelmegetik. A dolgozatomban az volt a célja, hogy ezt a tabut támadni próbáljam. Mindebben az igazságérzet vezérelt. A történészek azok az emberek, akiknek az a munkájuk, hogy a legjobb tudásuk szerint, megfelelő kutatómunka és forráskritika felhasználásával úgy írják le a történelmet, ahogy történt – „Sine ira et studio”, mondta Tacitus –, harag és részrehajlás nélkül. Így kellene a büntetések végrehajtása ezen korai korszaka történetével is foglalkozni.

A negatív lenyomat pedig megmarad, ameddig a társadalom el nem fogadja azt, hogy a börtön szükséges rossz. A falak mögötti világ összegyűjti és magában tartja azokat, akik az együttélésre veszélyesek, alkalmatlanok. Erről azonban sokszor nem akarnak tudomást venni az emberek, maradnak a boldog tudatlanságban. Mi pedig maradunk az állam sűrű eminenciáiban.

Irodalomjegyzék

Corpus Juris Hungarici

Katus László: A középkor története. Egyetemi tankönyv. Pannonica – Rubicon, Budapest. 2001.

Komenczi Bertalan: Információ és társadalom. – www.tankonyvta.hu

Kosáry Domokos: Európa történeti modellje. – http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/europa_torteneti_modellje/

³⁷ Uo.

Magyar jogtörténet. (Szerk. Mezey Barna.) Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

Magyar törvénytár 1000-1526-ig.

Magyarország története. MTV, 2009.

Mezey Barna: A magyar polgári börtönügy kezdetei. Osiris – Századvég, Budapest, 1995.

Mezey Barna: Régi idők tömlőcei. Rubicon-könyvek, Budapest, 2010.

Romsics Ignác: A történész mestersége. Rubicon, 2003/6. szám, 4-5. o.

Szűcs Jenő: Vázlat Európa három történeti régiójáról. Magvető, Budapest, 1983.

Tringli István: Szent István törvényei. Rubicon, 2001/7. szám, 14-21. o.

Werbőczy István: Tripartitum. 1514.

http://hu.wikipedia.org/wiki/Malleus_maleficarum

<http://www.kislexikon.hu/talio.html>

<http://www.mek.oszk.hu/01200/01298/01298.pdf>

http://www.ng.hu/Civilizacio/2009/07/Megsem_volt_olyan_sotet_a_kozepkor

1. számú sz. melléklet

Büntetendő cselekmény	I. (Szent) István [1000–1038]
A vasárnap megtartásáról 7. fej.	és ha ökörrrel dolgozott, vegyék el ökrét 1. § ha pedig lóval, vegyék el lovát 2. § vegyék el szerszámaikat és ruháikat, melyeket bőrén váltson meg, ha akar. 3. §
Vasárnap mindenki templomba járjon 8. fej.	konokul hátramarad, csapják meg és kopaszszák meg 1. §
Kántornapokon hust enni tilos 9. fej.	egy egész hétig böjtöljön bezárva
Pénteken hust enni tilos 10. fej.	egy hétig böjtöljön bezárva
A kik karddal ölnek embert 46. fej.	azon kard által veszzen el
Az emberölésről 13. fej.	tizenkét arany pénzt fizessen és böjtöljön szabad ember a szolgáját öli meg valakinek, adjon más szolgát érte, vagy árán váltsa meg és böjtöljön 1. §
Kik feleségüket ölik meg 14. fej.	ispánok: ötven tinóval engesztelje a rokonságot, és böjtöljön jóraváló vitéz, adjon a rokonoknak tiz tinót és böjtöljön 1. § ha közrendű ember, békéljen meg öt tinón az atyafiakkal és alázza magát böjtölésben 2. §
A hitszegésről 15. fej.	keze vesztével fizessen vagy váltsa meg kezét ötven tinóval ha pedig közrendű ember, vágják el a kezét vagy váltsa meg tizenkét tinóval, és böjtöljön 1. §
A szándékos emberölésről 16. fej.	száztiz arany pénzt fizet érte a gyilkos böjtöljön 1. §
Kik mise alatt sutognak vagy fecsegnek 18. fej.	dorgálják meg őket és szegénységgel űzzék ki a templomból íjjakat és közrendűeket pedig kössék ki és ostorozzák meg 1. §
A boszorkányokról 31. fej.	böjtöltesse és oktassa hitben: böjtölés után pedig menjen haza böjtölés; a templom kulcsával keresztforma bélyeg süttetvén mellére, homlokára és a vállá közé, menjen haza 1. §
Jövendőmondókról 32. fej.	igazítsa meg őket a püspök az ostorral 2. §
Ha udvarnokok lopnak 55. fej.	ítéljék meg a szabadok törvénye szerint
Első lopásról, mit szolgál követ el 39. fej.	adja vissza és váltsa meg az orrát öt tinóval, ha tudja; ha pedig nem, vágják le
A ki másod és harmad ízben lop 40. fej.	ha vágott orral újra lop, váltsa meg a fülét öt tinóval, ha tudja; ha pedig nem, vágják le a fülét ha harmadszor lopott, haljon meg 1. §
Arról, ha szabad ember lop egyszer, kétszer és háromszor	hogy egyszer, váltsa meg magát, ha tudja; ha pedig nem, adják el szolgaságra ha eladatván lopand, a szolgák törvénye alá vettessék 1. § ha másodszor is, ugyanazon törvény teljék be rajta 2. § ha pedig harmadszor, élete veszzen 2. §
A test tagjainak megnyomortításáról 47. fej.	hasonló veszedelmét szenvedje az ő testének
A ki megsebesül kardvágás miatt 48. fej.	fizesse meg a vérdijat érte, a ki okozta
Ki kardot von, de sebet nem ejt 49. fej.	a mezitelen kardért bűnhődjék a vérdij felével
A király és ország ellen való pártütésről 51. fej.	legyen átok rajta és foszszák meg a hivekkel való minden közösségtől 1. § ha valakinek efféléről tudomása legyen, és noha bizonyosságot tehetne róla, meg nem jelenti, ugyanazon büntetés szálljon reá 2. §
A király rágalmazóiról 53. fej.	haljon meg
A király népe között koholnak hazugságokat 54. fej.	fizesse meg kétszer hamis nyelve váltságát ha csak egynek susárlott, messék ki a nyelvét 1. §

Büntetendő cselekmény	I. (Szent) László [1077-1095]
A vasárnap megtartásáról 7. fej.	ha pedig pap vagy egyházi személy vadászna, vesztse el egyházi rendjét, miglen eleget teend vétkeért 1. § valaki e napokon vadászni talál, vegyék el ebeit és a lovát; de lovát ökrön válthassa meg 12. fej.
Vasárnap mindenki templomba járjon 8. fej.	vasárnap el nem megyen a község templomába, csapják meg 11. fej.
Kántornapokon hust enni tilos 9. fej.	tizenkét napon át vezekeljen kenyéren és vizen, kalodába zárva 25. fej.
A kik karddal ölnek embert 46. fej.	vessék tömlöcbe és oszszák három részre vagyonát 2. dekr. 8. fej.
A boszorkányokról 31. fej.	ugy lakoljanak, a mint a püspök jönnek látja 34. fej.
Ha udvarnokok lopnak 55. fej.	ha csak templomba nem jutand, akaszszák fel és minden vagyona veszsen utána 2. dekr. 1. fej. 2. §
Első lopásról, mit szolgál követ el. 39. fej.	meg nem válthatja magát ára szerint, vágják le az orrát 2. dekr. 2. fej.
A ki másod és harmad izben lop 40. fej.	ha pedig másod izben fogatik meg azon módon, akaszszák fel. 1. §
Arról, ha szabad ember lop egyszer, kétszer és háromszor	szabad embert vagy szolgát lopáson kapnak, akaszszák fel 2. dekr. 12. fej.
	ha papi renden valók ludat vagy tyukot lopnak, fenytse meg csak az ő előjárója vesszővel, ha többet érőt oroz, itéljék meg a köztörvény szerint 2. dekr. 13. fej.
	ha tiz dénár árát lop, akaszszák fel, ha kevesebb, adja meg a lopást tizenkétszer és egy ökrrel váltsa meg magát 3. dekr. 14. fej.

Büntetendő cselekmény	I. (Könyves) Kálmán [1095-1116]
A vasárnap megtartásáról 7. fej.	valaki a rendelt ünnepeket meg nem tartja, ily törvényt lássanak reá: ha szabad ember, vezekeljen három nap; ha szolga, csapják hétig 2. dekr. 14. fej.
Kántornapokon hust enni tilos 9. fej.	mint eddig szokás vala, ezentul is tartsák meg 71. fej.
A kik karddal ölnek embert 46. fej.	itéljenek meg a püspökök, az ő tetszése és a kánonok rendelése szerint 50. fej. 1. §
A boszorkányokról 31. fej.	mivelhogy nincsenek, semmi emlékezet ne legyen 57. fej.
Jövendőmondókról 32. fej.	az ispán emberei keressék fel és vigyék törvény eleibe 60. fej.
A király és ország ellen való pártütésről 51. fej.	legyen átok rajta és foszszák meg a hivekkel való minden közösségtől 2. dekr. 6. fej. 1. §
	ha valakinek efféléről tudomása vagyon, és noha bizonyágot tehetne róla, meg nem jelenti, ugyanazon büntetés szálljon reá. 2. dekr. 6. fej. 1. §

Vipassana a börtönben

*„A Vipassana ott kezdődik,
ahol a kognitív terápia
és a viselkedésterápia véget ér.”
(Dr. Ron Cavanaugh pszichológus)*

A Vipassana az egyik legősibb meditációs technika, amit Indiában már több mint 2500 évvel ezelőtt univerzális gyógymódként és az élet művészeteként tanítottak. Az univerzalitás bizonyítéka, hogy gyakorlásának haszna mind a mai napig változatlan, mégpedig vallásra, hitre, kulturális háttérre való tekintet nélkül, mindenki számára. Az ember részben a vele született, részben az élete során tanult, a tudatalatti elérhetetlen mélységében lévő negatív tartalmak és viselkedési minták, beidegződések által vezérelve él; többnyire ezeknek, esetleg valami tudati kontrollon keresztül engedelmeskedve, gyakran kontroll nélkül, vakon reagálva. Másrészről a világot nem olyannak látja amilyen, hanem nagyon sokszor olyan, amilyennek látni szeretné, és ennek eredményeként a maga és a környezetének a szerepét nem mindig ítéli meg helyesen, amiből természetesen rengeteg probléma származik. Maga a Vipassana egyébként ősi páli szó, jelentése: a dolgokat úgy látni, ahogy azok vannak.

A meditációs technika elsajátítása 10 napos „bennlakásos” tanfolyamon történik, amelynek során a résztvevők a folyamatos instrukcióknak megfelelően napi mintegy tíz órát meditálnak. A napi munkát este előadás zárja, amely magyarázatul szolgál arra, hogy mit és miért csinálnak. A meditációs technika lényege, hogy a tudatnak a természetes légzés figyelésével való lenyugtatása és élesítése után megfigyeljük a különböző, közöséges testérzeteket (hideg, meleg, viszketés, fájdalom, húzódás, feszülés stb.) anélkül, hogy reagálnánk rájuk. A meditáló a közvetlen test-tudat kapcsolat megfigyelésének eredményeként felismeri önmaga és a világ működését. A meditációs technika gyakorlásával a helytelen beidegződések megváltoznak, és az ember észreveszi, hogy jobban képes uralni a tudatát, hogy cselekedeteit a vak reakció helyett mindinkább a tudatosság jellemzi. Továbbá ha befelé figyelve megtapasztalja, hogy valahányszor haragot, rosszakaratot vagy ellenségességet hoz létre önmagában, akkor elsősorban ő az áldozata mindannak a gyűlöletnek és ellenségességnek, amit magában létrehoz, és csak ezt követően kezd másoknak ártani. Ha viszont megszabadul ezektől a negatív dolgoktól, akkor békésnek érzi magát. Amint megtapasztalja, hogy nem képes káros cselekedetekre anélkül, hogy előtte önmagának szenvedést okozna, öntudatlanul kevésbé lesz hajlamos a káros cselekedetekre.

A Vipassana hasznossága a börtönben és a reszocializációban

Az elítéltek a 10 napon keresztül folytatott kemény munka során, talán életükben először, elkerülhetetlenül szembesülnek önmagukkal. Kezdi megismerni valódi önmagukat, korábbi indítékait és cselekedeteiket. Ráébrednek, hogy tudatlanságból hogyan reagálnak vakon, aminek agresszív viselkedés, bűnelkövetés és kábítószerrel való visszaélés az eredménye. Ez a tapasztalat végül elvezet annak belátásához, hogy korábbi káros viselkedésükért saját maguk voltak felelősek, büntüdatuk alakul ki. Ez a felismerés azonban nem terhelt szégyenérzettel, és a gyakorlás eredményeként jelentkező általánosan elfogadóbb attitűd megakadályozza azt is, hogy önmagukkal szemben károsan negatív, elítélő hozzáállás, szégyenérzet alakuljon ki. A Vipassana nem csak az érzelmek jobb kezelésében, hanem a kialakulásukért felelős, a tudatalatti elérhetetlen mélységében lévő negatív tudati tartalmak, a harag, a gyűlölet, a bosszúvágy, az agresszió stb. leépítésében is segít.

Amint a gyakorlás folytán a negatív tudati tartalmak csökkennek, valamint az elítéltek megtanulják, hogy hogyan uralják tudatukat, védjék magukat a tudatlanságból származó, vak reagálás ellen, az számukra belső békét hoz és pozitív tudati tartást ad. Általános következményként készségesebben fogadják el és követik a börtön szabályait és programjait. Egy-egy, tanfolyamot végzett elítéltnél jelentkező csökkent feszültség, jobb közérzet önmagában sem becsülendő le. Másrészről a viselkedésbeli javulás hasznossága nem korlátozódik csupán erre a személyre, miként például egy dühös ember is tönkre tudja tenni egy csoport hangulatát. A tapasztalatok szerint a többi fogvatartott kíváncsian figyeli a tanfolyamot végzetteket. Teljesítményük és a bennük végbement, többnyire egyértelműen felismerhető változás sokszor talál elismerésre és indít a követésükre. Az egyre több fogvatartott bevonásával tartott egyre több tanfolyam egy idő után az intézmény személyzete számára a kevésbé erőszakos, kooperatívabb és könnyebben kezelhető bennlakók előnyével jár.

Börtönben dolgozó pszichológusok előtt ismert, hogy egyes elítéltek úgy mesélik el a bűnelkövetést, mintha ott se lettek volna. Minden ember hajlamos önmaga becsapására, de egyáltalán nem biztos, hogy a bűnelkövetők nagyobb mértékben, mint a börtönt elkerülő társaik. Az azonban nem lehet kétséges, hogy ez a kérdés az elítéltek esetében döntő jelentőségű. A visszaesés elkerülésére csak annak van egyáltalán esélye, aki őszintén szembenéz tetteivel, és azt úgy látja, ahogyan az valójában megesett. Másodsorban azonban még szüksége van annak a belátására is, hogy a dolgok nem kívül a világban, hanem az ő tudatában dőlnek el és van választási lehetősége. Ennek a felismerése vezethet olyan elhatározáshoz, amelynek a segítségével, valamint a tanfolyamon elsajátított meditációs technika további gyakorlásával képes ellenállni a környezetéből származó régi életmód visszahúzó erejének.

A börtöntanfolyam rendezésének feltételei

A tanfolyam rendezésének feltétele, hogy a börtön személyzetéből néhányan elvégezzenek egy 10 napos tanfolyamot. A lebonyolításhoz viszont a tanfolyam idejére egy erre a célra szolgáló részleget kell elkülöníteni, amelyen belül egy meditációs termet, valamint az étkezés és a szállás céljára szolgáló külön helyiséget kell kialakítani mind a fogvatartottaknak, mind a tanfolyamot vezető civil tanítónak, valamint a tanfolyami segítőknél (ezek régi Vipassana-tanítványok, akik már legalább egy 10 napos tanfolyamot elvégeztek). A tanfolyamokon az étkezés vegetáriánus.

Különleges jelentősége van a biztonságnak. Éppen ezért a tanfolyam pozitív eredménye elképzelhetetlen az intézet személyzete és a (tevékenységüket mindenféle térítés nélkül, önkéntesen végző) tanfolyamvezető tanító, valamint a tanfolyamot segítő (civil és a börtön személyzetből érkező régi tanítványok) szolgálók közötti nagyon szoros együttműködés nélkül.

A fogvatartottaknak rendezett tíznapos tanfolyamon való részvétel mindig önkéntes alapon, a résztvevők hosszas és gondos kiválasztásával történik. A kiválasztást és a tanfolyami előkészítést több, a tanfolyami résztvevőkkel tartott személyes információs találkozó zárja le.

A börtöntanfolyamok története

Az első, börtönben tartott Vipassana-kurzusra Indiában került sor 1975-ben. Azóta a világ sok részén tartottak/tartanak tanfolyamokat, mégpedig Európában Nagy-Britanniában (1998), Spanyolországban (2003) és Izraelben (2006 és 2007), továbbá Észak-Amerikában, Mexikóban, Mongóliában, Tajvanban, Mianmarban, Srí Lankán, Thaiföldön és Új-Zélandon.

A legnépesebb tanfolyamra az Új-Delhiben lévő Tihar börtönben került sor 1000 fogvatartott részvételével. Indiában több börtönben állandó meditációs központ áll a bennlakók rendelkezésére. Mivel az indiai kormány a Vipassana-meditációt standard, szociális rehabilitációs eszközként javasolja alkalmazni, az utóbbi időben már 15 büntetés végrehajtási intézetben évente 60–80 tanfolyamot tartanak. A tanfolyamokon a professzionalitás növelése és a stressz oldása céljából börtönigazgatók és alkalmazottak is részt vesznek.

Az Amerikai Egyesült Államokban az első Vipassana-tanfolyamot 1997-ben a North Rehabilitation Center nevű, alacsony biztonsági fokozatú megyei fogházban rendezték, amelyből azután ötéves sorozat lett. Az NRF King megye büntetés-végrehajtási rendszerének része, amelyet a megye büntetés-végrehajtási és egészségügyi hatósága közösen működtet. Az intézmény különböző kezelési programokat nyújt a fogvatartottaknak, miközben a súlypont az alkohol- és drogelvonó terápián van. Vannak dohányzásról leszoktató, önfejlesztő és a kritikus gondolkodást, valamint az emóciókkal való bánásmódot segítő kurzusok. A következő sorozat 2002-ben kezdődött az alabamai, maximális biztonsági fokozatú

börtönben, ahol azóta összesen 19 (az utóbbi időben negyedévenként tartott) tanfolyamon több mint 550 fogvatartott (rajtuk kívül nevelőtisztek és a börtönigazgató is) vett részt. A Vipassana-tanfolyamok börtönbeli rendezésének előmozdítására létrehozott alapítványnak komoly szerepe volt abban, hogy mostanáig az Egyesült Államok öt intézetében rendezett több mint 30 kurzuson a résztvevők száma összesen 700 felett volt.

Összefoglalva elmondható, hogy 1975 óta világszerte a börtönökben az elítéltek ezrei vettek Vipassana-tanfolyamot.

A Vipassana büntetés-végrehajtási intézetekben való alkalmazásáról különböző dokumentumfilmek készültek, amelyek közül az alábbiak filmfesztiválokon is sikeresen szerepeltek. Másrészről viszont ezek a filmek mind a meditációs technika mind a tanfolyamok börtönbeli megtartása szempontjából más és más érdekes részlettel, tapasztalattal szolgálnak.

Ülök és medítálok – szabadulás a börtönben (Doing Time Doing Vipassana): Az 55 perces, magyar hangbemondásos film az indiai Tihar börtönben 1974-ben 1000 fogvatartott részvételével lebonyolított tanfolyamot dokumentálja.

Belülről jövő változás (Changing From Inside): A 44 perces film (magyar feliratozás előkészületben) a Seattle város (USA) NRF fogházban 1997–2002 között lebonyolított Vipassana tanfolyamsorozatról szól.

Dhamma fivérek (The Dhamma Brothers): Az 57 perces, magyar feliratos film a 2002-ben az Alabama (USA) állambeli, maximális biztonsági fokozatú börtönben tartott tanfolyamot mutatja be.

Kutatási jelentések a Vipassana hatásáról

A Vipassana-tanfolyamok hatását elemző kutatások nagy része börtöntanfolyamok (kivételes esetben drogfüggéssel kapcsolatos kurzusok) és fogvatartottak (vagy kábítószerfüggők) vizsgálatával foglalkozik. Több tanulmány tárgyalja a Tihar börtönben tartott tanfolyamok kedvező hatását, amelyekből részletek az interneten is megtalálhatók (<http://www.vridhamma.org/Psychological-effects-on-tihar-jail-inmates>).

Egy 1997 és 2002 között a North Rehabilitation Facility (Seattle, USA) fogházban futó program keretében folytatott, az NHI (amerikai Nemzeti Egészségügyi Intézet) által finanszírozott kutatásról kiadott jelentés a tanfolyamot végzetek nyilatkozatai alapján javuló önuralmi stratégiákról és csökkenő droghasználatról számol be. A 10 napos tanfolyam eredményeként a résztvevők sokkal kevésbé voltak hajlamosak a bűnelkövetésre, mint a többiek. A visszaesési arány a tanfolyamot végzetek körében 20%-kal csökkent. Mindkét nembeli résztvevők hasonló hasznosságot tapasztaltak. (Források az interneten „NRF Recidivism Study” címszó alatt.)

Svájcban a Schweizer Justizministerium (Igazságügyi Minisztérium) finanszírozott 1992 és 1998 között egy „Büntetés helyett terápia” címmel futó – terápiás kutatási programot drogfüggőknek. Mind a bűnelkövetők, mind a nem bűnözők körében hasonló, > 60%-os gyógyulási arányt találtak a kétéves utánkövetéses

vizsgálat alapján. A szóban forgó vizsgálatban családterápia és önszolgáltatócsoport-terápia mellett a Vipassana központi elemként szerepelt. (Internetes forrás: Gürtler, L.; Studer, U. M. & Scholz, G. címszó alatt)

Talán külön figyelmet érdemel a Journal of Offender Rehabilitation c. folyóirat 2012 áprilisában megjelent cikke, amelyik a Vipassana és egy másik, az Egyesült Államokban sok helyen alkalmazott, Houses of Healing (Gyógyulás háza) néven ismert meditáció hatását hasonlította össze egy 60, illetve 67 résztvevős csoporton. A kutatók vizsgálták a résztvevők előéletét, és felmérést végeztek közvetlenül a programba belépésük előtt, a tanfolyam elvégzése után, valamint egy évvel a befejezést követően.

A tanulmány öt különböző pszichológiai skálát használt:

- A kognitív és érzelmi tudatosság skála (Cognitive and Affective Mindfulness Scale) a figyelem, a pillanatnyi koncentráció, a tudatosság és az elfogadás mértékét vizsgálja).
- A Novaco Anger Inventory vizsgálja a dühreakciót és dühelnyomást, valamint a dühre való hajlam változását az idő előre haladtával.
- A Trait-Meta Mood Scale azt állapítja meg, mennyire figyel a vizsgált személy az érzéseire, mennyire tisztán érzékeli azokat, és mennyire képes a saját hangulatát befolyásolni.
- A The Profile of Mood States méri a depressziót, az életkedvet, a dühöt, a feszültséget, a zavartságot és a kimerültséget.
- A résztvevők ezen kívül kérdőíveket is kitöltöttek a tanfolyam során szerzett benyomásaikról.

A kutatók úgy találták, hogy a Vipassana-tanfolyamon résztvevők tudatosságának szintje (a tanfolyamot követően rögtön), érzelmi intelligenciája (egy évvel később) magasabb volt a kontroll csoporthoz képest. A vipassanasok körében pozitív trendet figyeltek meg a tudatosság mértékének változásában, a dühkezelésben, a résztvevők könnyebben őrizték meg nyugalmaikat és emelkedett az érzelmi intelligenciájuk.

A kaliforniai Stanford University kutatói most megismétlik a vizsgálatokat, hogy ellenőrizzék, ezúttal is azonos eredményre jutnak-e. Egyidejűleg egy ötéves kutatás is folyik. Bár az adatgyűjtés még tart, az eddigi eredmények azt mutatják, hogy a kontrollcsoport tagjaihoz képest a Vipassana-tanfolyamon részt vett, kevésbé indulatos, dühüket jobban kezelő és jobb általános közérzetű elítéltekkel kevesebb volt a magatartási probléma. Körükben a fegyelmi eljárások száma 20%-kal csökkent.

A Vipassana alkalmazásának lehetőségei a hazai börtönökben

A Vipassana különböző börtönökben való bevezetésének történetét végigtekintve egyértelműen és egyáltalán nem meglepő módon az látszik, hogy a legnagyobb nehézséget a civilek hosszabb idejű (12 napos) börtönbeli tartózkodásának, illetve bennlakásának elfogadása jelentette. A magyarországi bevezetésről való gondolkodás kezdetén a hazai esélyekkel kapcsolatban természetesen (a kívülről

tekintve megkérdőjelezhető optimizmusunkon és az eltökélt szándékunkon kívül) semmiféle támpontunk nem lehetett. Az elsődleges célnak nyilvánvalóan a megismertetésnek kellett lennie.

Itt a Vipassana jobb megértése érdekében kis kitérőt kell tenni. A meditációs technika nemcsak szektamentes, hanem a gyakorlata és terjesztése adományalapú, tehát mentes mindenfajta kommercialitástól. Maga a tanítás megfizethetetlen és a tanfolyamok rendezését kizárólag a régi tanítványok adományai, illetve önkéntes munkája, a szolgálat teszi lehetővé.

A megismertetéshez az *Ülök és meditálok – szabadulás a börtönben* c. filmet hangbemondással kellett ellátni, amihez a régi tanítványoktól viszont külön, címkézett adományok gyűjtésére volt szükség. A film fogvatartottak számára való vetítésére 2012-ben először Balassagyarmaton került sor, majd a rákövetkező évben Baracskán, illetve a pálhalmi börtön mindhárom alegységében. Elképzelésem szerint a faliújságon és plakátokon meghirdetett, a témával kapcsolatos vetítésen való részvétel önkéntes lett volna. Hogy a meghirdetés és a részvétel ennek megfelelő volt-e, azt többségében nem lehetett megállapítani, egy esetben tudtam, hogy elképzelésem nem valósult meg. A vetítéseket követő beszélgetésekkel kapcsolatban viszont érdemes néhány momentumot megemlíteni. Baracskán az egyik kérdésre adott válaszomat egy fogvatartott számomra hihetetlenül odaillő módon egészítette ki. Ez azt bizonyította, hogy csupán a film alapján jobban megértette a dolog lényegét, mint sok (legalább egy tanfolyamot elvégzett) régi tanítvány. Mindenütt érdeklődtek, hogy Magyarországon lesz-e ilyen tanfolyam, amire a válasz nyilvánvalóan csupán az lehetett, hogy remélem, igen, de ne kérdezze, mikor. Az egyik helyen már jelentkező is lett volna. Másik helyen a filmvetítés közvetlenül a „szabad levegős” program előtt volt. Mivel láttam, hogy egyes fogvatartottak a témát nem ismerve, többen láthatóan nem kellő érdeklődéssel jöttek az előre meghirdetett vetítésre, a film után felajánlottam, hogy csak az maradjon, akit érdekel a téma, és szívesen tenne fel kérdéseket, beszélgetne róla. A jelenlévő nevelőtiszt viszont mindenkit visszatartott, amire többen morogtak (mellékesen, időközben odakint elkezdett esni). Érdekes módon ezeknek a morgolódnak az érdeklődése tartott ki legtovább. Létezik egy könyv, amelyik a meditációs technikáról szól (William Hart: *Az élet művészete*), amelyből néhány példányt mindenhol átadtam, ami lehetőséget ad arra, hogy az érdeklődők részletesebben informálódjanak a Vipassanáról. Érdekes lenne megtudni, hogy észlelhető-e a vetítéseknek valami visszhangja.

Jóllehet – a tapasztalatok szerint – a fogvatartottak számára rendezett tanfolyamok előkészületeihez, ennek a filmnek a többszöri vetítésére és megbeszélésére van szükség, felmerül a kétség, hogy fair dolog-e az elítélteknek olyan lehetőség felmutatása, amelynek valószínűsége, mondjuk ki becsülettel, legalábbis jelenleg minimális. Éppen ezért célszerűnek látszik a megismertetés és propagálást arra a körre szűkíteni, amelyik az eddigi eredmények (nem feltétlenül ezen cikkekre korlátozódó) ismeretében a megvalósíthatóságról gondolkodik, azt mérlegeli, és arról dönthet. Ehhez viszont központi, „intézményes” segítségre lenne szükség.

A fejezet elején a hazai esélyekkel kapcsolatban a „megkérdőjelezhető opti-

mizmus” szókapcsolat szerepel. Ez viszont a magyarországi büntetés-végrehajtással kapcsolatban eddig szerzett, fogadó- és segítőkészségben megnyilvánuló, egyértelműen pozitív tapasztalataim alapján (három helyen én kopogtattam, egy helyre hívtak), óvatossá alakult, ami viszont megerősítette a szándék eltökéltségét.

Összefoglalás

Érdekes, hogy (elképzelhetően egyedül) az angolban szerepel olyan kifejezés, a „correction”, amely egyszerre jelent javítást és fenyítést, valamint korrigálást és megbüntetést. Ennek a két dolognak az együttes szükségszerűségét nem lehet megkérdőjelezni. Viszont a részletekről, például arról, hogy mekkora az egyik és a másik jelentősége, valószínűleg mindig vita lesz mind a társadalomban, mind a jogalkotók és a jogalkalmazók körében.

Nem lehet kétséges, hogy elítéltek egyszerű beraktározása nemcsak embertelen, hanem hihetetlenül káros. Nagyon jó volna viszont, ha a foglalkoztatás nem csak a materiális területen elérhető előnyöket (értelmes, esetleg a büntetés-végrehajtás számára is hasznot hozó elfoglaltság biztosítását, vagy valamely tudás, szakma elsajátítását) célozná meg, hanem mentális szempontokra is, konkrétan a mentálhigiénés kezelésre, az ember „jobbá tételére” is kiterjedne. Annál is inkább, mert a fogvatartottak széles körében jelentkező szorongás és a negatív emóciók hatékony kezelésének elmaradása különböző mentális és fizikai problémákhoz vezethet. Minden mentálhigiénés, akár vallási, akár valamely pszichológiai alapú foglalkozás/kezelés sokoldalú előnyöket kínál. Az elítélteknek problémáik vannak, nemcsak a társadalommal, amelynek kárt okoztak, hanem önmagukkal is. Börtönpszichológusok sokszor tapasztalhatják, hogy sokan kétségbeesetten éheznek valakinek a segítségét, aki utat mutat nekik, hogy megbirkózzanak a problémáikkal.

A fentiekben ismertetett Vipassana meditációs technika alkalmazása, amint azt az eredmények mutatják, alkalmas erre. Természetesen nem mindenki áll készen egy ilyen tanfolyam elvégzésére, de annak, aki szeretne és akarna változni, annak célszerű lenne megadni a lehetőséget.

Fogvatartottak mondták

„Először azt kérdeztem magamtól, hogy kerül a Vipassana a börtönbe, aztán rájöttem, hogy itt van a legnagyobb szükség rá” – az angol David a Tihar börtönben.

„Mielőtt idekerültem, nagyon rossz állapotban voltam..., heroinfüggő és közel a halálhoz. Borzalmas volt. Tele volt a hócipóm, és ki akartam szállni. És ez pokol volt. Tudtam, ha újra kikerülnék, már nem húznám sokáig. Valamit csinálnom kellett. Így hát részt vettem a programban. Kezdetben nem voltam becsületes. Újból abba akartam hagyni..., egyszerűen féltem szembenézni azokkal a dolgokkal, amelyek elől egész életemben elfutottam..., de itt nagyon támogattak, hogy kitartsak, és egyszer csak feladtam az ellenállásomat, és

elfogadtam a programot. Nagyon sok mindent megtudtam magamról. Nagyon izgalmas volt.” Sheila, NRF, Seattle

„Mindig mentegettem... a korábbi, bűnessel kapcsolatos viselkedésemet, és az 5-ik napon egyszerűen nem tudtam meglógni magam elől, valóban látnom kellett. A dolgok nem csak úgy megesnek, hanem a viselkedésed eredményezi a történéseket, amikbe keveredsz. Ezért rendeznek tíznapos tanfolyamot, ahelyett, hogy bejössz ide, ülsz négy vagy hat órát naponta, és hazamész. De nem. Azt akarják, hogy elég hosszú ideig ott legyél, hogy tényleg foglalkozz a dolgaiddal.

A Vipassana megadta nekem a jogot, hogy magam válasszak. Megválaszthatom, hogy hogyan reagáljak erre, nem muszáj egyszerűen vakon reagálnom. Nem tudom elmondani, mennyire meglep ez. Az a Grady Bankhead ülhet itt, és mondhatja magának, hogy tényleg ezt csinálta, mivel ez egyáltalán nem olyan, mint az a Grady Bankhead, akit ötven éve ismerem.” Grady Bankhead tényleges életfogytos, Donaldson, Alabama

„Rossz döntéseket hoztam, de ez egyáltalán nem én vagyok. Az »én« valami egészen más. Ezt tanultam ebből a 10 napból.”

„Ezen a tanfolyamon felismertem, hogy mennyire gyűlölöm magam és hogyan bántam ezért magammal.”

„Hibáztam, és mindenki megváltozhat. Mondhatom: én bizony megváltoztam.”

Fogvatartók mondták

„Drámai eredményeket láttam a tanfolyami résztvevőkön... Őszinteséget láttam. Láttam, hogy a bennlakók őszinték voltak önmagukkal..., egyszerűen meg voltak elégedve az egész mindenséggel.” Dean McGuire biztonsági osztályvezető, NRF, Seattle

„Drasztikus változásokat láttam... Rick sokkal jobban kezeli a dolgokat. Azt mondhatnám, hogy mind ugyanabban a cipőben járunk. Néha úgy viselkedem, mint egy elmebajos, pont, mint ő..., de ő jóval előttem jár, és utol kéne érnem, hogy jól kezelhessek bizonyos szituációkat... Grady meg messze nem olyan indulatos, mint volt korábban.” Denise Brickie drogkezelési tanácsadó, Donaldson, Alabama

„Miután láttuk, hogy az első csoport elvégezte a tanfolyamot, és észrevettük, hogy milyen szorgalmasan járnak a fiúk meditálni minden reggel, láttuk, nyilvánvalóan valami működik valahol. Sokkal nyugodtabbak, sokkal könnyebb kijönni velük, és nem okoznak olyan sok problémát.” Joel Gilbert körletfelügyelő, NRF, Seattle

„...tiszteltető a legjobb szó, amit ismerem, ha a bennlakók tisztelni kezdik egymást egy maximális biztonsági fokozatú börtönben, sokkal jobba teszi a környezetet, nagymértékben javítja azt. Ez az egész csoport ott, mindig jelentkeznek mindenfelé a körletben, mindig csinálnak valamit, próbálnak segíteni egymásnak az írás, olvasás tanulásában, újságot szerkesztenek, bizalmon alapuló becsület- lakóközösségeket működtetnek, ezek a fickók most szerintem tényleg csinálnak valami pozitívot a börtönben.” Gary Hetzel igazgató, Donaldson Correctional Facility

„A Vipassana ott kezdődik, ahol a kognitív terápia és a viselkedésterápia véget ér.” Dr. Ron Cavanaugh pszichológus, a State Alabama Correctional Department (Alabama állam bv. minisztérium) módszertani igazgatója

Hírek a börtönvilágból

Lettország új börtön építését tervezi

A lett igazságügyi miniszter, Baiba Broka sajtótájékoztatón jelentette be, hogy az új szövetségi börtön felépítéséhez 59 millió euró (kb. 18 milliárd forint) szükséges. Broka jelezte, hogy a teljes ráfordítás ennél kevesebb is lehet, mivel Lettország az észtszázági mintát fogja követni a projekt kivitelezésekor. Észtország már felépített két, az európai uniós elvárásoknak megfelelő büntetés-végrehajtási intézetet, Lettországnak ilyen jellegű tapasztalata eddig még nem volt. A közeljövőben együttműködési megállapodás aláírására is sor kerül majd a két ország között.

Még nem lehet tudni, hogy a börtön pontosan hol épül fel. Az első elképzelés szerint közigazgatásilag Olaine városhoz tartozott volna, de ott nem állt rendelkezésre megfelelő nagyságú földterület. A komplexum megvalósítása 20 hektár területet igényel.

Forrás: Project for Olaine prison. Baltic Course, 2014.04.15.

Újra megnyitják egy angliai intézet bezárt szárnyát

A HMP Chelmsford bv. intézet 2013-ban lezárt szárnyát a túlszűfoltásra tekintettel újra megnyitják. A tavaly áprilisi bezárás következtében 132 elítéltet kellett átszállítani más intézetbe. A börtönszárny bezárása ahhoz a tervhez illeszkedett, ami szerint a kormány országszerte 63 millió angol fontot (kb. 23 milliárd forint) kívánt megspórolni a börtönök üzemeltetése során.

Az Igazságügyi Minisztérium szóvivője úgy véli, hogy a fenti lépésre kellő időben került sor, gyorsan sikerült reagálni a változásokra, hiszen az Essexben működő bíróságok ítéleteit sok esetben csak úgy lehetett végrehajtani, hogy a meggyén kívül kellett elhelyezni a fogvatartottakat.

Forrás: Claran Gold: Chelmsford prison wing reopened due to overcrowding. Essex Chronicle, 2014.04.10.

Egy új belga börtönt önkéntesek segítségével teszteltek

Először került sor Belgiumban arra, hogy az igazságszolgáltatásban dolgozó szakemberek tesztelhettek egy új börtönt. A Beveren bv. intézetben jogászok, bírák, fegyőrök, újságírók csatlakozhattak az egyik hétvégi próbaüzemhez. A tesztalanyok a börtön napi rutinja szerint tartózkodtak az intézetben, az étkezés, tisztálkodás és az alvás is a házirend szerint zajlott.

A résztvevők mindegyike felvállalt egy-egy speciális bánásmódot igénylő elítélt-szerepkört is. A börtön személyzetének meg kellett birkóznia a speciális

esetekkel, mely révén az igazgatóság tesztelte a fegyőrök felkészültségét. A börtönszemélyzet feladata volt, hogy a tesztalanyok közül kiszűrje többek között az öngyilkosjelöltet, a drogfüggőt, a rendbontót. Minden rendzavarás gyors reakciót követelő esetnek bizonyult. A próbaüzem rávilágított néhány kisebb műszaki hibára is, amiket azonban sikerült kijavítani.

Forrás: Volunteers test new Belgian prison before it opens. EuroNews, 2014.03.03.

Drónt használtak a drogcsempészéshez

Az ausztrál börtönökben egyre gyakoribb, hogy az elítéltek kisebb mennyiségű kábítószer becsempészéséhez drónt, távirányítással működő repülőeszközt használnak. Nemrég Melbourne egyik börtöne közelében került sor egy újabb kísérletre. A távirányítású minihelikopterek alig észrevehetőek, csendesek, könnyen beszerezhetők és nem is drágák. A csempészési kísérletre úgy derült fény, hogy a modell motorja az átlagosnál hangosabb volt, és a drónt a börtönszemélyzet észrevette.

Forrás: Drones used in jail smuggling attempt. BBCNews, 2014.03.10.

Csempészés a francia börtönökben

A bv. intézetek szabályait kijátszó csempészés újabb és újabb formái sok esetben a fogvatartottak biztonságát veszélyeztetik. Albert Boizon, a francia börtönök szakszervezetének arrasi képviselője is megerősítette, hogy folyamatosan gondot okoznak a börtönudvarokra titokban bedobott, alkohollal megtöltött műanyag flakonok, drogot rejtő teniszlabdák. Ha a fogvatartottak előbb veszik észre az illegális csomagot, mint a felügyelők, akkor komoly harc törhet ki a birtoklásáért, a váratlanul egymásnak eső elítélteket pedig komoly nehézség szétválasztani.

Forrás: French prison guards' old problem. The Local News, 2014.04.11.

Puncsot főztek az osztrák fogvatartottak

Az Ausztria egyik legbiztonságosabb fegyházának tartott kremsi börtönben néhány leleményes fogvatartott kijátszotta a fegyőrök figyelmét, és jelentős mennyiségű szeszes italt állított elő. A konyhában dolgozó elítéltek közel 60 liter puncsot, azaz jellemzően téli ünnepekkor fogyasztott, gyümölcsös, alkoholtartalmú italt készítettek különféle gyümölcsökkel elkevert kenyérgalacsikokból. A kenyérben lévő élesztő beindította a gyümölcsökben található cukor erjedését, ezt követően már könnyű volt a fogvatartottaknak a szeszesitalt elkészíteni.

Az örök egy átfogó ellenőrzés során bukkantak rá a nagy mennyiségű italra. Az eset részleteinek ismertetésekor a börtön igazgatóhelyettese, Christian Timm jelezte, hogy a fogvatartottak számára adott a lehetőség, hogy gyümölcsöt vásároljanak maguknak. Sajnos az elítéltek ezzel az ártalmatlannak tűnő lehetőséggel

visszaéltek a konyhában, és az alapanyagokat magas alkoholtartalmú italok készítésére használták fel.

Az átfogó ellenőrzés során egyéb tiltott tárgyak is előkerültek, például régi mobiltelefonok és pendrive-ok, de találtak némi kannabiszot is.

Forrás: Prisoners prepared punch. EIN News, 2013.12.15.

Rossz körülmények egy görög börtönkórházban

A Koridalosz büntetőintézet 60 főre tervezett kórházi szárnyában 200 főt kezelnek valamilyen betegséggel. 2014 februárjában a betegek egy része azért utasította vissza az ételt és a gyógyszereket, hogy tiltakozzanak a rossz körülmények ellen. Az orvosok és nővérek létszáma alacsony, a rossz higiéniai környezetben gyorsan terjednek a betegségek.

A Koridalosz a legnagyobb és legsúlyosabb börtön Görögországban. Az elítéltek társadalmi beilleszkedésének előkészítése nem mondható sikeresnek. A 2 500 elítéltekből mindössze 70 fő vesz részt a Második Esély elnevezésű program iskolai óráin, amelyeket 2005 óta tartanak a börtön, férfiakat elszállásoló szárnyában.

2014 februárjában a Twitter hírfolyamon a börtönt érő kritikák és fotók kezdtek keringeni. Márciusban Liliane Maury Pasquier, az Európa Tanács parlamenti közgyűlésének egyenlő egészségügyi ellátásért felelős referense felhívta Görögország figyelmét a börtönkórház tarthatatlan körülményeire, és sürgette a fejlesztéseket. A görög igazságügyi miniszter arra számít, hogy a civil szervezetek is megmozdulnak, és részt vállalnak a börtönkórház modernizálásában.

Forrás: Leonidas Saklamanis: Greece's Korydallos Prison Hospital is a hellhole. EuroNews, 2014.03.10.

Egy angliai intézet az egészségügyi személyzet súlyos hiányával küzd

A börtönfelügyelőség megállapította, hogy a HPM Lincoln börtön nincs felkészülve az elítéltek egészségügyi ellátásának teljes körű biztosítására, az egészségügyi személyzet létszáma nem elégséges. Az ellátás minőségét vizsgáló bizottság, a Care Quality Commission nyolc szempont szerint vizsgálta a fent említett kérdést, és két pont esetében nem találta megfelelőnek az ellátást. Az intézetben a Lincolnshire Partnership NHS Alapítvány nyújtja az egészségügyi szolgáltatást, ami a nővérek alkalmazását is magába foglalja.

A vizsgálat szerint nincs biztosítva kellő mértékben az emberi méltóság megőrzése és a titoktartás. A szakemberek kifogásolták azt is, hogy a gyógyszerek kiosztásánál a sorban álló elítéltek tudomást szerezhetnek fogvatartott-társaik betegségéről és ezzel visszaélhetnek.

Az NHS Alapítvány új protokoll kidolgozását ígérte az esetek kapcsán. Megoldatlan kérdés ugyanakkor az elítéltek közötti erőszak kezelése és a sérülések megelőzése.

Forrás: In Lincoln Prison lack of medical staff. BBC News, 2013.12.30.

Fogvatartottak elkülönítése Törökországban

Bekir Bozdog igazságügyi miniszter a török parlamentben vitába keveredett egy büntetés-végrehajtással kapcsolatos javaslat miatt. A kormány a szabadságvesztés-büntetés letöltése alatt elkülönítené a többi fogvatartottól a homoszexuálisokat, transzszexuálisokat és biszexuálisokat, sőt külön börtönt szeretnének nyitni számukra. Emberi jogi aktivisták tiltakozásukat és kételyüket fejezték ki, hogy az elkülönítést a fent említett személyek védelmében tennék. Törökországban a homoszexualitás ugyan nem illegális, de tabu témának számít.

A Kaos GL a (meleg, lesbikus, biszexuális és transzszexuális személyeket védő szervezet) szóvivője, Murat Koylu úgy látja, hogy az elkülönítés már most is jelen van a gyakorlatban, mivel a fegyőrök magánzárákában helyezik el a homoszexuálisokat. Törökországban a homofóbia jelensége elterjedtnek mondható, a 2013-as World Values Survey szerint tíz török megkérdezettből kilenc azt állította, hogy nem szeretne homoszexuális szomszéd mellett élni.

Forrás: Jonny Hogg: Homosexual prisoners in Turkey segregated for 'protection'. Reuters Ankara News, 2014.04.15.

Betekintés egy izraeli női intézet falai közé

Az 1968-ban alapított Neve Tirtsa női börtön 220 fő elhelyezésére alkalmas. A börtönpopuláció összetett, a fogvatartottak egyharmada terrorcselekmény elkövetése miatt tölti büntetését. A női elítéltek 60%-a két év alatti gyermekét nevelő szülő is egyben, így speciális ellátásra van szüksége. Sok fogvatartott rendezetlen háttérrel rendelkezik, és kábítószer-fogyasztó. A szabadságvesztés-büntetés letöltése alatt szülő női fogvatartottak az első két évben az intézetben belül gondozzák gyermeküket, akik ezt követően a szociális gondozói hálózat révén kerülnek át a fejlődésüket elősegítő környezetbe.

A büntetésük letöltése alatt dolgozó vagy tanuló fogvatartottak számára a délelőtti órákban lehetőség van arra, hogy dadát vegyenek igénybe. Az intézet számos oktatási lehetőséget nyújt az alapkortól és a felsőfokig. A drogfüggők kezelésén kívül kiemelten fontos a szociális terápián való egyéni vagy csoportos részvétel is, ami a pszichés egyensúly megőrzéséhez nyújt segítséget. Az orvosi ellátás igazodik az intézet fogvatartottjainak speciális igényeihez, így az általános orvosi ellátáson kívül fogászat, szülészet, illetve nőgyógyászati és gyermekorvosi rendelés is működik az intézetben.

Forrás: Neve Tirtsa improves parent relationship. EIN News, 2014.02.23.

Hiányos a tárgyalásra váró kanadai fogvatartottak élelmezése

A kanadai Ontario tartományban végzett, étkezéssel kapcsolatos felmérés megállapította, hogy a szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak élelmezése, a táplálék mennyisége és tápértéke megfelel az elvárásoknak. A bírósági tárgyalás napjain

azonban az élelemnek sem a mennyisége sem a tápértéke nem elegendő ahhoz, hogy a fogvatartott megfelelő módon helyt álljon. Egyelőre csak a védőügyvédek hívták fel a figyelmet a fenti jelenségre, hivatalos válaszra vagy megoldásra még nem került sor.

Forrás: Ontario inmates get „inadequate” food in court. Canadian Press, 2014.04.20.

A tetoválások eltávolítása az USA-ban

A Los Angeles-i LASD oktatási program szervezői a résztvevőknek felajánlják a segítséget a tetoválások eltávolításához is. A munkáltatók a legtöbb esetben a társadalmon kívülállás szimbólumaként tekintenek a tetoválásokra. A szakemberek arra biztatják a továbbtanuló fogvatartottakat, hogy szabaduljanak meg a testüket díszítő rajzoktól és feliratoktól. A kezdeményezéshez eddig több mint 500 elítélt csatlakozott.

A döntő lépésre sokan azért szánják rá magukat, mert a korábbi életüket és múltjukat teljesen maguk mögött szeretnék hagyni. Sokan szabadulni szeretnének a korábbi munkavállalások során az őket ért negatív élményektől és sztereotípiáktól. A tetoválások eltüntetése ennek a folyamatnak az egyik fontos lépcsőfoka.

Forrás: Tattoo removal in prison gives inmates a second chance. Los Angeles Daily News, 2013.09.04.

Az alkoholrehabilitációs központok jelentősége

A montreali Chatsworth alkoholrehabilitációs központ rövid távú kezelésekre rendezkedett be. Nagy segítséget nyújt azoknak, akik büntetőeljárás alatt állnak. A büntetőeljárás során fontos, hogy az elkövető megbánásáról tegyen tanúbizonyságot. Ezt elsősorban azzal mutathatja ki legjobban, ha igazoltan részt vesz az alkoholfüggőknek szervezett kezelésen.

A Chatsworth szakemberei szerint többek között New York államnak is hasonló megoldást kellene keresnie, mint a kanadai nagyvárosnak. Annak ellenére, hogy New York államban az ittas vezetés különösen súlyos büntetést von maga után, nagyon sok ilyen jellegű eljárásra kerül sor egy év alatt. Az Egyesült Államokban a legtöbb esetben hiába éri el a napi alkoholfogyasztás a betegség szintjét, a kezelés elmarad. A kanadai szakemberek szerint a problémát megoldani a betegség felismerése nélkül lehetetlen.

A börtönökben ugyan vannak alkoholfüggőket kezelő kezdeményezések, de ezek nem mindig hatékonyak. Az Egyesült Államokban a túlzásfogyasztás elleni küzdelem egyik eszköze többek között a megelőzés és az alkoholfüggők gyógyítása lenne. Évente 45 ezer US dollár (kb. 9 millió forint) egy fogvatartott elszállásolásának költsége.

Forrás: Chatsworth in Montreal. JusticeNews, 2013.12.29.

Telepszichiátria Spanyolországban

Az Alavában található Zaballa büntetőintézetben – egy kétéves kísérleti program keretében – telepszichiátriát kezdtek el működtetni, mivel a mentális betegségben szenvedő fogvatartottakat jelenleg nagyon gyakran kell kórházba szállítani. A videokonferencia előnyei közé tartozik, hogy működtetése kevesebb szervezést igényel, a bv. intézet megtakarítja a szállítás költségét, a szökés kockázatát pedig lehet zárni; a telepszichiátria segítségével a fogvatartott jobban el tudja titkolni mentális problémáját az elítélt-társai előtt.

A börtön vezetősége szerint az AIDS és más hasonló komoly betegség diagnosztizálása után rövid időn belül jelentkezik pszichés betegség, tipikusan depresszió is. Miguel Gutierrez, a Spanyol Pszichiátriai Társaság elnöke és az Alava Egyetemi Klinika pszichiátriai részlegének vezetője elmondta, hogy a mentális egészség fenntartása hatalmas kihívás a büntetés-végrehajtási intézetek számára.

Az Alava Egyetemi Klinikán a projekt vezetője, Karim Mahmoud Haidar jelezte, hogy a börtönben elhelyezett 800 fő 60%-a pszichotrópanyag-fogyasztó, a létszám fele drogfüggő, 16%-uk mentális betegségben szenved. Az öngyilkossági ráta majdnem tízszer magasabb, mint az kinti lakosság körében. A projekt felteteleinek megteremtése két évet vett igénybe, a vezetők az eredményességéhez nagy reményeket fűznek.

Forrás: Eduardo Azumendi: Telepsiquiatría en la cárcel. Diario, 2014.03.16.

Egy skóciai börtönkertészet sikere

Az Aberdeenben álló Craiginches bv. intézetet elhanyagolt, piszkos helyként jellemezte a börtönfelügyelőség. Mivel a felújítást és korszerűsítést nem lehetett megoldani, így a közelben levő Peterhead szuperbörtön fogadta be az elítélteket. Az intézet azonban annyiban modellértékűnek tekinthető, hogy komoly segítséget jelentett az elítéltek társadalomba való visszakerüléséhez. A Roots and Shoots – „gyökerek és hajtások” – kertészeti projekt annyira sikeresnek bizonyult, hogy más intézetekben való megvalósítása is szóba került.

A Roots and Shoots projektet a Big Lottery Alapítvány hozta létre 450 ezer angol fontból (kb. 167 millió forintból), azon elítéltek számára, akik közel állnak már ahhoz, hogy visszakerüljenek a szabad munkaerőpiacra. A kertészkedés és kertművelés iránt érdeklődő és elkötelezett fogvatartottak részére indított, a szakmai körökben ismert, de még nem eléggé elismert kezdeményezés nagy lehetőségeket rejt magában, tekintettel az egyéni képességek fejlesztésére, az új tudás, gyakorlat, kitartás és önbizalom megszerzésére.

The Roots and Shoots projekt képes megújulni és lépésről-lépésre terjeszkedni. A szakemberek jelenleg a „St. Fittick’s Garden” projekten dolgoznak, amelyhez a Landfill Communities Alapítvány 50 ezer angol fontos (kb. 18 millió forint) támogatását sikerült megnyerni. Az alapítvány és a közösség tagjai Torry területén parlagon hagyott földeket alakítottak át kertté.

Forrás: Fiona Stalker: Craiginchies prison gardening project could be introduced in other prisons to help cut re-offending. Scotland Daily News, 2014.01.03.

Lengyel elítéltek tartanak karban temetőket

A lengyelországi Tikkun projektet zsidó közösségi vezetők hívták életre 2003-ban azzal a céllal, hogy az elítéltek megtanulják a toleranciát más vallásokkal és kultúrákkal szemben. A rehabilitációs program egyik fontos mozzanata, hogy a fogvatartottak évről-évre részt vesznek a lengyelországi zsidó temetők karbantartásában. Az ország különböző részeiből érkeznek az elítéltek, akik rendkívül keveset tudnak a zsidó kultúráról és temetkezési szokásokról.

Tomasz Waclawek, a krakkói rendőrség szóvivője jelezte, hogy a kezdeményezés meglepően sok elítéltet vonz. Michael Schudrich főrabbi előadásának meghallgatása után lehetőség van különféle filmek megtekintésére is, majd a temető történetének megismerése után kerül sor a munka kiosztására. Bizonyos esetekben a fogvatartottak bekapcsolódhatnak más jellegű feladatokba is. Az egyik elítélt a Chrzanow múzeum weblapjának tartalmát frissíti és tartja karban.

Forrás: Nissan Tzur: Judaism inspires inmates. Jewish Chronicle Online, 2014.03.02.

Fogvatartottak munkalehetősége Háromszéken

A romániai Büntetés-végrehajtási Intézetek Országos Igazgatósága munkaerőt biztosítana a háromszéki cégek számára. A fogvatartottakat elsősorban az építőiparban lehetne foglalkoztatni. Az Igazgatóság a Kovászna Megyei Munkaerő-elhelyező Ügynökséget is értesítette arról, hogy igény esetén a büntetőintézetek munkaerőt tudnak biztosítani az építőipar számára, de területrendezést és zöldövezet-karbantartást is vállalnak. A fogvatartottak szállítása, őrzése mellett a munkaeszközöket is biztosítják, ami jelentős költségmegtakarítást jelenthet a cégeknek.

Az illetékesek a projekttől azt is remélik, hogy az elégedett munkáltatók alkalmazzák a fogvatartottakat a szabadságvesztés-büntetésük letöltése után.

Forrás: Inmates future is in the building industry. NewsNow, 2014.03.20.

Elítéltek a városrendezésben

Az olaszországi Capanne büntetőintézet fogvatartottjai megállapodás keretében vettek részt a város parkjainak rendbetételében, és a kisebb javítási munkálatokat is elvégezték. A perugiai városi önkormányzat, amely felvállalta az elítéltek szállítási költségeit, egy rövid időszakra kötött szerződést a börtönnel. Bernardina de Mario, a börtön igazgatója eredményesnek ítélte az együttműködést. A szakemberek úgy tervezik, hogy évről-évre hasonló kezdeményezést fognak szervezni.

Forrás: I detenuti in aiuto degli operai comunali per le manutenzioni e il decoro urbano. Corriere dell'Umbria, 2013.10.31.

Kozmetikus tanfolyam Észak-Írorszáiban

A stormonti igazságügyi bizottság értesülést szerzett arról, hogy a fogvatartottak kozmetikusképző tanfolyam keretében a kozmetikai arckezeléshez is hozzájutnak. Az eset kapcsán az észak-írországi Demokrata Unionista Párt egyik képviselője, Jim Wells kritikával illette a projekt gyakorlati megvalósítását.

Sue McAllister, az észak-ír Börtönszolgálat vezetője jelezte, hogy a kozmetikai kezelés igénybevétele csupán része volt annak a programnak, ami révén a fogvatartottak piacképes képzettségre tesznek szert. A program más országokban már sikeresen alkalmazott mintájára valósult meg. A kezdeményezés ellenzői kérték a program finanszírozási kérdéseinek újragondolását.

Forrás: Beauty salon skills were being offered to help inmates find jobs. Telegraph, 2014.04.10.

Újrahasznosítható anyagok felhasználása Új-Zélandon

A Spring Hill büntetőintézetben Mary Ama művész irányításával az elítéltek színes kosarakat és lábtörlőket készítettek. A kezdeményezés nemcsak az alkotásról szól, hanem a gyökerek keresését, a csendes-óceáni identitás tudatosítását is jelenti. A felhasznált valamennyi anyag újrahasznosítás révén került a börtönbe, így az elítéltek megérthetik a környezetvédelem alapjait. A tanfolyam során új technikákat sajátíthatnak el, a szervezők álláspontja szerint sokan kézművesként később is munkalehetőséghez juthatnak. Egy aucklandi székhelyű cég szerepel a fő támogatók között.

Forrás: Vaka Fa'aola – Polynesian creations exhibition now open. Pacific News, 2014.03.27.

Juhásztanfolyam egy romániai börtönben

Egy romániai állatorvos és egy mezőgazdasági főiskolai tanár – pályázati segítséggel – juhásztanfolyamot szervezett a temesvári büntetés-végrehajtási intézet elítélteinek. A gyakorlati képzés helye a Temesvártól 35 kilométernyire Buziásban található esztana (hegyi szálláshely), ahol 1 200 juhot és 40 tehenet tartanak.

A tanfolyam első szakaszában a fogvatartottak megtanulták felismerni az egyes juhajtákat, megtanulták a gazdaságban használatos eszközök közül kiemelten fontos fejőgép szakszerű kezelését, majd a második szakaszban elsajátították a juhtartás alapvető fortélyait. Az elítéltek egy része a megszerzett új ismeretekre szeretné építeni a jövőjét. Egyesek a saját családi farmon hasznosítanák a tudásukat, mások nyugat-európai államokban vállalnának munkát. A tanfolyam finanszírozásában kiemelt szerepe volt az Európai Unió támogatásának.

Forrás: Courses for prisoners who wants to be a shepherd. EIN News, 2014.02.23.

Együttműködés egy akváriummal

Az Ohio állambeli lancasteri állami börtön, illetve a Columbus Zoo és Akvárium közötti együttműködés keretében tanulják meg az elítéltek a pingvinek gondozását és táplálásuk helyes módját.

A Colombustól 56 km-re található Southeastern Correctional Institution új hal- és csirkekelető telepén ötezer növendék lazacot és szivárványos pisztrángot telepítettek az intézet mesterséges tavába. A haltelepet a börtön elítéltejei építették, az építkezés során a korábban lebontott börtönszárny tégláit használták fel. A mesterséges tó létrehozását az intézet önerőből és a hulladékgyűjtés során befolyt pénzből finanszírozta, az összegyűjtött újrahasznosítható műanyag, alumínium, papír, karton eladásából évente kb. 66 ezer dollárt (kb. 14 millió forintot) gyűjtenek össze.

Sheri Duffey börtönigazgató kereste meg a fogvatartottak foglalkoztatásának ötletével az állatkertet, amely korábban egy Idaho állambeli ellátó révén jutott halhoz, így örömmel szerződött le a közelebb fekvő és olcsóbb terméket kínáló bv. intézettel. A pingvineken kívül a jegesmedvék és a vidrák is szeretik a pisztrángot. A tervek szerint idővel az elítéltek az utóbb említett állatok gondozásába is becsatlakozhatnak.

Három elítélt már a program elindításakor jelezte csatlakozási szándékát, a szervezők évente 10-20 fő részvételére számítanak. Az eredményes működés érdekében a Természeti Erőforrások minisztériumi osztálya hal- és csirkekelető telep üzemeltetéséhez szükséges alaptanfolyamot indított az elítéltek számára.

Forrás: Kathy Lynn Gray: Inmates raising fish to feed Columbus Zoo's penguins. Columbus Dispatch, 2013.08.14.

Sikeres továbbképzések a norvég börtönökben

A középiskola befejezése után továbbtanuló elítéltek száma kiemelkedően magas az utóbbi években. A statisztikai adatok alapján a 2012-es évben különösen sokan szereztek felsőfokú végzettséget. Paal Breivik, a megyei kormányzó hordalandi tanácsadója szerint ebben a tendenciában szerepet játszik az Oktatási Minisztérium továbbtanulásra bátorító politikája. Kristin Halvorsen oktatási miniszter megerősítette, hogy a jövőben is a már megkezdett úton haladnak, hiszen a fogvatartottak tanulásra ösztönzése a társadalom tagjai számára is hasznos.

Forrás: Julie Ryland: Record number of prison graduates. NorwayPost, 2013.10.25.

Egy horvátországi intézet fogvatartotti programjai

A zágrábi börtönben a 2012 novemberében és decemberében megtartott „Felelős szülők” programban 12 fő vett részt eredményesen. Ugyanabban az évben szintén eredményesen zárult le az a számítógép-kezelői tanfolyam, amit a kábítószer-függőknek szervezett projekten belül is felajánlottak. Végül 14 fő fejezte be az informatikai képzést. Az „Egészség virága” nevű program célkitűzése egy jobb

és egészségesebb, vidámabb élet megteremtése. A már 2012-ben is sikeres kezdeményezésre 2013 telén 11 fő iratkozott be. 2013 márciusában az „Élet művészete” elnevezésű stresszoldó programra 26 fő jelentkezett, akik közül 18-an eredményesen végigjárták a tanfolyam lépcsőfokait.

Az intézet szakemberei gondosan ügyelnek arra, hogy évről-évre olyan programokat szervezzenek, amelyek hasznosak és a fogvatartottak körében kedveltek.

Forrás: Responsible parenthood. EIN News, 2014.04.10.

A franciaországi Karitás az fogvatartottak védelmében lépett fel

François Soulage, a franciaországi Karitás elnöke, és Jean Caël, a szervezet börtönügyi tagozatának vezetője javaslatokat nyújtottak be François Hollande elnök kabinetjéhez a szabadságvesztés-büntetésüket töltő és büntetőeljárás alatt álló személyek helyzetének javítása érdekében.

Az emberi jogi szervezet által felvetett változtatások célja a büntetőeljárások és a büntetőintézetek színvonalának emelése, a kialakult negatív kép feloldása. A szervezet szerint a javaslatukban felsoroltak sokkal inkább szolgálnák a közérdeket, mint az eddigiekhez hasonló új intézetek létrehozása. A pontok között szerepel egyebek mellett a társadalmi beilleszkedésre történő átfogó felkészítés. Ennek a folyamatnak fontos eleme, hogy a program a szabadlábba kerülés után is folytatódna. Nagyobb hangsúlyt kellene helyezni az egyénre szabott felkészítésre, különösen azon személyek esetében, akiknél különös nehézségek mutatkoznak. Mindezen feladatokban a Karitás is kész részt vállalni.

A szervezet kutatási eredményeire hivatkozva megállapítja, hogy a börtönből szabadult személyek 80%-a nincs felkészülve a kinti életre, nem tudja, hogyan kell beilleszkedni a társadalomba. Ez a jelenség út a szegénységhez és a perifériára szoruláshoz. A vizsgálat arra is rámutat, hogy sokan személyi okmányok nélkül kerülnek ki a börtönből. Az ex-elítéltek egy része a dokumentumok és a megfelelő ismeretek hiánya miatt nem tud jogosultságot szerezni olyan társadalmi juttatásokra, mint például a nyugdíj vagy a fogyatékkal élők támogatása, avagy az aktív szolidaritási jövedelem, melyet a francia állam az alacsony keresetű munkavállalóknak nyújt. A Karitás többek között azt kívánja elérni, hogy szabadulásakor minden börtönből kikerülő személy kötelezően megkapjon minden szükséges személyi okmányt.

A szervezet a börtönökben elhelyezhető elítéltek számának maximálását is szeretné elérni, hogy megszűnjön a börtönök jelenlegi túlszűfolttsága, illetve ezer új alkalmazott felvételét kéri azokba az irodákba, amelyek a fogvatartottak feltételes szabadlábba helyezésével, illetve a társadalomba való beilleszkedésével foglalkoznak. Jelenleg a fogvatartott elvész az adminisztrációs folyamatok és a jogszabályok között, az emberi tényezőkkel nem foglalkozik senki. A francia Karitás abban bíz, hogy javaslatait beillesztik az új, készülő büntető törvénybe.

Forrás: Caritas pour les prisonniers. Actualite 24, 2013.11.07.

Irodalmi program fogvatartottaknak

Az új-zélandi Howard Liga irodalmi programjának köszönhetően már több, az elítéltek történeteit tartalmazó kiadvány született meg. A kezdeményezés szervezői általában nyugdíjas tanárokat kérnek fel arra, hogy fejlesszék az elítéltek irodalmi tudását és segítsenek szélesíteni az ismereteiket. A Rimutaka börtönben sok fogvatartott azért csatlakozik az irodalmi programhoz, hogy a papírra vetett történeteit a saját gyerekeinek olvashassa fel.

Julie Clifton, a bv. intézet egyik koordinátora úgy látja, hogy a résztvevők nagyon lelkesek, de a tanárok segítségével nélkül nehezen boldogulnának egy, a gyerekek számára is élvezhető könyv megírásával. A könyvek szókincse és nyelvezete alkalmazkodik a gyerekek életkorához és feltételezett ismereteihez.

A Liga nevében Mike Williams úgy nyilatkozott, hogy az irodalmi program jó példája annak, hogy egyszerre több emberen is lehet segíteni: a kezdeményezés haszonélvezője nemcsak az elítélt, hanem gyermeke és a családja is. A mesék világa közelebb hozza egymáshoz a szülőt és gyermekét. A programhoz csatlakozott tanárok úgy látják, hogy a fogvatartottak nyelvtani és irodalmi tudásbeli hiánya hamar pótolható, hiszen együttműködők és lelkesek a foglalkozások során.

A Howard Liga célkitűzése a visszaesési ráta 25%-kal való csökkentése, amit a hasonló jellegű kezdeményezések révén szeretnének elérni. Jelenleg országszerte 60 elítélt csatlakozott a programhoz. A történetek DVD-re rögzítésére is már van lehetőség.

Forrás: Literacy programme in Rimutaka prison. NZ News, 2014.03.19.

Képzőművészet a börtönben

A Nyugat-Ausztrália Börtönszövetség Minden évben kiállítást rendez fogvatartottak és ex-elítéltek képzőművészeti alkotásaiból. A legjobbnak ítélt munkák országos kiállításon is részt vesznek, az országos győztesek négyévenként megtartott nemzetközi kiállításon szerepelnek.

A program különlegessége, hogy a képek megvásárolhatók, és az összeg egyenesen az alkotóhoz jut vissza, azaz az alapítvány nem von el százalékos részesedést.

A Nyugat-Ausztrália Börtönszövetség egyik művészeti koordinátora, Margaret Waller már csak azért is fontosnak tartja a kezdeményezést, mert olyan tehetséges személyek csatlakoznak hozzá, akik korábban a művészet iránti fogékonyságukat csak társaik tetoválása révén tudták kifejezésre juttatni. A győztes fogvatartott 400 dollár (kb. 90 ezer forint) jutalmat kapott az országos kiállítást követően.

Forrás: Art from inside. WA News, 2014.03.19.

Kulturális események egy olasz börtönben

A siracusai Brucoli intézetben megrendezték a fogvatartottak énekversenyét. A résztvevők a helyi népzeneától a klasszikusokig szabadon választhattak. 2013-ban már hasonló kezdeményezésre került sor. A verseny része annak a folyamatnak, melynek során növelik a sport- és kulturális események számát.

Forrás: 16 detenuti in una gara canora. Corriere del Mezzogiorno, 2014.04.11.

Az „Óvd meg Amerika gyermekeit” program

Az „Óvd meg Amerika gyermekeit” kezdeményezés egy új, kaliforniai börtönprogram, amelynek létrehozói szeretnék elterelni a gyerekeket arról az ösvényről, amin a szülője járt, és ami végül bűncselekmény elkövetéséhez vezetett. A program egyik legfontosabb eleme a videokonferencia igénybevételének lehetősége, ami által a szülő és gyermeke könnyedén virtuális kapcsolatot létesíthet egymással. Erre mindenképpen szükség volt, hiszen a börtönök és a családok otthonai közötti távolság sok esetben olyan nagy, hogy túlzott költséggel jár a fogva tartott családtag látogatása. Az utazással járó terhek, de még inkább a kapcsolattartás hiánya kárt okoznak a szülő és gyermek közötti törékeny viszonyban.

Jelentős mennyiségű kutatási anyag létezik, amely bemutatja azokat az élethelyzeteket, amikor nagyobb a valószínűsége annak, hogy a gyermek a bűnöző életforma mintájával találkozzon. Az alapítvány elnöke, Kate Leonard úgy látja, hogy a legfontosabb probléma a szoros szülői felügyelet és a felnőtt példakép hiánya. Ezekon kívül a személyiség fejlődésére a bandatevékenység és a kábítószerfogyasztás is negatív hatást gyakorol.

Ez a kísérleti projekt különösen abból a szempontból vizsgálja az elítélt szülő és gyermekei kapcsolatát, hogy a szülői felügyelet fokozása mellett mennyiben csökken a fiatalok közötti erőszak. A szakemberek keresik a választ arra a kérdésre, hogy megállítható-e a bűnelkövető szülő nyomdokain való haladás folyamata.

Az „Óvd meg Amerika gyermekeit” kísérleti program a gyakorlatban úgy valósul meg, hogy a résztvevőknek együtt kell működniük a bv. intézetekkel. A fogvatartottakkal szemben a legfontosabb elvárás a jó magaviselet tanúsítása, a hozzátartozóknak pedig előre meghatározott időben kell felkeresniük a kapcsolattartó portálokat. Az online videokonferencia-rendszer a Bay Area és Dél-Kalifornia területén kiválasztott templomokból érhető el.

Forrás: Movement of Love. Washington Post, 2013. 06.17.

Húsvéti rendezvények a szlovákiai börtönökben

Húsvét idején a szlovák börtönökben sem maradtak el az ünnepi programok. A fogvatartottak szentmisén, sportrendezvényeken, vetélkedőkön, előadásokon vettek részt.

A besztercebányai bv. intézet lakói „A húsvét története” című előadást követ-

hették figyelemmel, a zsolnai börtönben pedig a húsvéti hagyományokról tudhat-
tak meg többet az elítéltek. A zselízi intézetben ünnepi focibajnokságot rendeztek,
a szucsányi fiatalok börtönében pedig „A legszebb húsvéti díszítések” téma-
körében szerveztek versenyt. Ezen kívül a fiatalok elítéltek egy Jézus életéről
szóló filmet is megtekinthettek. A nyitrai női börtönben tojásfestő verseny zajlott,
amire nagyon sokan jelentkeztek. A pozsonyi és az eperjesi intézetek lakói a hoz-
zájuk közeli templomokban tartott szentmiséken vehettek részt. A trencsényi börtön-
kórház fogvatartottjai a televízió képernyőjén élőben követhették figyelemmel
Ferenc pápa „Urbi et Orbi” áldását.

Forrás: Easter in Slovak prisons. NewsNow, 2014.04.22.

Bűnmegelőzési jellegű börtönlátogatások Angliában

A „Prison me no Way” elnevezésű kezdeményezés keretében középiskolai diá-
kok kaptak betekintést a börtön falai mögötti életbe. A Bradford iskolai tanulói
beléphettek a cellákba, megtapasztalhatták, hogy egy ember számára mennyi-
re limitáltak a mozgástér és a cselekvési lehetőségek. Az intézet által szervezett
beszélgetés keretében megismerhették néhány elítélt saját történetét, szabadulás
utáni terveit.

Lizzie Knipe középiskolai tanár szerint a program segít felismerni, hogy min-
denki felelős a tetteiért, a diákoknak meg kell tanulniuk, hogy az elkövetett bűn-
cselekménynek következményei vannak.

Forrás: Pupils get a taste of prison life. Telegraph & Argus, 2014.04.11.

ESEMÉNYNAPTÁR

(2014. január 1-jétől március 31-éig)

JANUÁR 9.

A Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Bűntetés-végrehajtási Tanszékén nyújtott szakmai tevékenysége elismeréseként Csóti András bv. vezérőrnagy, országos parancsnok dicsérő oklevélben részesítette dr. Békefy Lajos PhD ny. református börtönlelkészt, Roszík Gábor evangélikus lelkészt, a Magyar Testvéri Börtöntársaság elnökét és dr. Zinner Tibor jogtörténészt, az OKRI munkatársát. Az okleveleket a Bűntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságán Schmehl János bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok biztonsági és fogvatartási helyettese nyújtotta át.

JANUÁR 20.

Az új bv. kódex, a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény előkészítése, kidolgozása során végzett kiemelkedő szakmai tevékenységért dr. Pintér Sándor bel-

ügyminiszter festmény emléktárgyat adományozott több kollégának is a Belügyminisztériumban. Az elismeréseket dr. Felkai László közigazgatási államtitkár adta át.

JANUÁR 23.

Az országos ökumenikus imahét alkalmából a Fővárosi Bv. Intézet mindhárom objektumban tartottak istentiszteletet. Az imánapot dr. Stift Zoltán római katolikus, Kiss Sámson Endre református, valamint Szeverényi János és Varsányi Ferenc evangélikus lelkészek tartották mintegy száz fogvatartott részvételével. A nyugalomba vonuló Udvardy István György bv. lelkész 14 éves szolgálatát Cséri Zoltán bv. dandártábornok, az intézet parancsnoka köszönte meg a személyi állomány nevében.

JANUÁR 27.

Termékbemutatóval egybekötött találkozót tartott az Egészségügyi Gazdasági Vezetők Egyesülete (EGVE) és a Bűntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága Miskolcon. Az eseményen Varga Valéria bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok gazdasági és informatikai helyettese és Molnár Attila, az EGVE elnöke számolt be az egészségügyi és a büntetés-végrehajtás együttműködéséről. Varga Valéria kiemelte: a gazdasági társaságok kínálata széles, a textilipari termékektől kezdve a bú-

torokon át a papír- és élelmiszeripari termékekig terjed a fogvatartotti munkáltatással előállított áruk, szolgáltatások köre. A rendezvényen a régióban működő egészségügyi szolgáltatók, kórházvezetők, gazdasági igazgatók és a beszerzéssel foglalkozó munkatársak vettek részt.

JANUÁR 28.

A Belügyminisztérium márványtermében tartották meg a tárca évértékelőjét, amelyen Orbán Viktor is jelen volt. Pintér Sándor évértékelő beszédében a büntetés-végrehajtással kapcsolatban kiemelte az új bv. törvény jelentőségét, majd a bv. intézetek önellátási tevékenységének, illetve a fogvatartottak foglalkoztatásának eredményeit méltatta. Külön sikernek könyvelte el, hogy a túlterhelt börtönök mellett a rendkívüli események nem szaporodtak, továbbá utalt arra is, hogy új bv. intézet építése szükséges. Orbán Viktor beszédében elismerte a büntetés-végrehajtás dolgozóinak nehéz körülmények között végzett munkáját, valamint a szervezet további elmozdulását szorgalmazta az önfenntartás irányába.

JANUÁR 29.

Kenyai delegáció látogatott a Fővárosi Bv. Intézetbe Joseph Ole Lenku

belügy- és koordinációs miniszter vezetésével. A küldöttség tagjait Csóti András bv. vezérőrnagy, országos parancsnok, Cséri Zoltán bv. dandártábornok, a Fővárosi Bv. Intézet parancsnoka és Radvánszki András bv. százados, a BVOP főosztályvezetője fogadta. A látogatás során a vendégek átfogó tájékoztatást kaptak a magyar büntetés-végrehajtás jelenlegi helyzetéről, a Fővárosi Bv. Intézet feladatairól és működéséről. A program intézetlátogatással zárult.

Átadták a Fővárosi Bv. Intézet I. objektuma biztonsági osztályának felújított öltözőit. A munkálatok során a szakipari munkákat fogvatartottak végezték. Kicserélték a padlózatot, festették és csempézték a falakat, ezen kívül felújították a szaniter- és a szellőzőrendszert is. A pihenő-, valamint az öltözőhelyiségbe az intézet – a belső ellátás keretében – a BUFA Kft.-től vásárolta a bútorokat és a száz öltözőszekrényt. A mintegy 13 mFt-os beruházás során megszépült a biztonsági tiszt irodája és az ügyeleti helyiség is.

FEBRUÁR 5.

A Balassagyarmati Fegyház és Börtönben tartotta soron következő ülését a Magyar Rendvédelmi Kar Büntetés-végrehajtási Tagozata. A ta-

nácskozás kezdetén dr. Budai István bv. ezredes, intézetparancsnok, valamint Nemszilaj Sándor bv. ezredes, ügyvezető igazgató köszöntötte a megjelenteket, majd tájékoztatást adott a nagy történelmi múlttal rendelkező intézetről és az Ipoly Cipőgyár Kft.-ről. Ezt követően beszámoló hangzott el az Magyar Rendvédelmi Kar elnökségi ülésén elhangzottakról, a háttér munka alakulásáról, majd a tagozat tagjai áttekintették a büntetés-végrehajtás és a személyi állomány aktuális helyzetét, továbbá meghatározták a jövőre vonatkozó feladatokat.

FEBRUÁR 10.

A büntetés-végrehajtási szervezet 2013. évi munkáját és a 2014. év fő feladatait meghatározó értekezletet a Fővárosi Bv. Intézet Venyige utcai objektumának színháztermében tartották meg. Az állománygyűlésen Csóti András bv. vezérőrnagy, országos parancsnok értékelt a büntetés-végrehajtás tavalyi tevékenységét, beszámolt a szervezet eredményeiről, problémáiról, fejlesztéseiről, valamint ismertette az idei év feladatait és céljait. A 2013. év legjelentősebb eredménye az új bv. kódex megalkotása volt. A kodifikációs munkában a Belügyminisztérium és a Közigaz-

gatási és Igazságügyi Minisztérium mellett a büntetés-végrehajtási szervezet is aktívan részt vett. Dr. Felkai László, a Belügyminisztérium köz-igazgatási államtitkára elfogadta az országos parancsnok értékelését, megköszönte a szervezet tavalyi munkáját, valamint hangsúlyozta, hogy a Belügyminisztérium a szakmai felügyeleten túl továbbra biztosítja a kellő feltételeket a 2014. évi feladatok végrehajtásához.

A Közszolgálatban Dolgozók Európai Szövetségének (EUROFEDOP) delegációja tett látogatást a Budapesti Fegyház és Börtönben. Az egyik legregébbi európai szakszervezeti konföderáció jelenleg 55 tagszervezettel rendelkezik, fő célkitűzése a közszolgálatban dolgozók érdekeinek képviselete az Európai Unióban. A hazánkba érkező delegációt a szervezet főtitkára, Bert Van Caelenberg (Belgium) vezette. A vendégeket Palkovics Imre, a Munkástanácsok Országos Szövetségének elnöke és Kucsera Miklós, az FBVSZOSZ főtitkára kísérte a bv. intézetbe, ahol a delegáció tagjai képet kaptak a magyar börtönügy helyzetéről, a személyi állomány munkájáról, illetve a fogvatartottak munkáltatásáról és a részükre kidolgozott programokról.

FEBRUÁR 11.

A biztonságpiac.hu hírportál, a Gazdálkodási és Tudományos Társaságok Szövetsége, valamint a Magyar Rendészettudományi Társaság közös szervezésében tartották meg a Biztonságpiac 2013–2014 konferenciát és kiállítását az Országos Rendőr-főkapitányság székházában. Hende Csaba honvédelmi miniszter a tanácskozá-

megnyitóján kiemelte: a biztonság a legfontosabb érték, amit az állam polgárainak adhat. A biztonság garantálásához fontos, hogy az érintettek – katonák, rendőrök, polgárőrök, a katasztrófavédelem, a büntetés-végrehajtás és a hadiipar dolgozói is – összefogjanak. A számos előadó közül Csóti András, a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka kiemelte, hogy a magyar bv. intézetekben tavaly egyetlen sikeres fogolyszökés sem volt. Fontos eredménynek nevezte, hogy 2013 végén az Országgyűlés elfogadta az új – a jövő év januárjától hatályos – bv. törvényt, amely új alapokra helyezi a szervezet működését. Kitért arra is, hogy a következő két évben több mint háromezer új férőhely létesítését tervezik, tárgyalnak a távtárgyalási rendszer kiépítéséről, továbbá az elektronikus távfelügyeletet is szeretnék megvalósítani.

FEBRUÁR 13.

Együttműködési megállapodást kötött a Szombathelyi Országos Bv. Intézet és a Vas Megyei Katasztrófa Védelmi Igazgatóság, amelynek során a két aláíró fél, Tóth Tamás bv. ezredes, intézetparancsnok, valamint dr. Takács Árpád tú. ezredes, igazgató hangsúlyozta a két szervezet közötti hatékony együttműködés fontosságát.

FEBRUÁR 19.

Több éve sikerrel szervezi meg a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának Szociológiai Tanszéke a hallgatók gyakorlatát és kutatási munkáit segítő „Terep-Börzét”. A rendezvényen bemutatkozó, terepgyakorlatot biztosító intézmények sorá-

ban idén első alkalommal vett részt a Hajdú-Bihar Megyei Bv. Intézet is.

FEBRUÁR 23.

Második alkalommal rendezték meg a rendvédelmi szervek kispályás labdarúgó bajnokságát a Fáy utcai Vasas Sportközpontban. A győztes az Országos Rendőr-főkapitányság csapata lett. A BVOP a torna tizenöt résztvevője közül a negyedik helyet szerezte meg. A legjobb kapusnak járó különdíjat Petróczi Tamás kapta, illetve a focibajnokság kísérő eseményeként megrendezett szabadtéri bográcsfőzőversenyt a büntetés-végrehajtás nyerte meg.

FEBRUÁR 25.

Kaposváron, a Somogy Megyei Bv. Intézetben női öltözőt adtak át. Az 1905-ben épült börtönt már több alkalommal korszerűsítették, de nem létesítettek öltözőt a személyi állomány női munkatársai részére, holott az intézet dolgozóinak egyötöde nő. A korszerűsítés 2,4 millió forintos költségének kétharmadát a BVOP, egyharmadát az intézet finanszírozta. A kivitelezésben tizenöt fogvartartott is részt vett, ők készítették az öltözőszekrényeket és a padokat az intézet asztalosműhelyében.

MÁRCIUS 4.

A Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet III. objektumában tartották meg az önkéntes hitéleti tevékenységet végző missziósok munkaértekezletét. Az eseményt megtisztelte részvételével Roszík Gábor evangélikus lelkész, a Magyar Testvéri Börtöntársaság elnöke, valamint Szabó József, a Magyar Evangéliumi Börtönmisz-

szíó elnöke. A munkaértekezleten megvitatták a fogvatartottak között végzett kereszteni misszió szervezési és végrehajtási kérdéseit, továbbá kitértek a fogvatartotti magatartásformák értékelésére is.

MÁRCIUS 6.

A Magyar Rendvédelmi Kar soros és egyben ünnepi közgyűlését a Belügyminisztérium Márványtermében tartották meg, ahol átadták a szervezet által alapított Magyar Rendvédelmi Emlékérmeket a Kar munkáját kimagasló közösségi tevékenységgel támogató kollégáknak. Az elismerést a büntetés-végrehajtás nyolc munkatársa kapta meg. Az emlékérmeket Dobson Tibor bv. dandártábornok, a Magyar Rendvédelmi Kar elnöke és a Büntetés-végrehajtási Tagozat elnöke, Lappert Csaba bv. százados adta át.

MÁRCIUS 12.

A Bv. Szervezet Oktatási Központjában rendezték meg a büntetés-végrehajtási szervezet 2014. évi asztalitenisz bajnokságát. A döntőben hat bv. intézet huszonhárom játékos mérte össze tudását. A díjakat Zakhár Tibor bv. ezredes, az oktatási központ igazgatója adta át. A csapatversenyt a Balassagyarmati Fegyház és Börtön versenyzői nyerték meg.

MÁRCIUS 14.

Március 15-e alkalmából a büntetés-végrehajtási szervezet számos dolgozója részesült elismerésben. Magyarország köztársasági elnöke a Magyar Arany Érdemkereszt katonai tagozatát adományozta Koncz Klára bv. ezredesnek, a BVOP Gazdasági Társaságok Főosztálya vezetőjének; a Magyar Érdemrend Lovagkeresztje katonai tagozatát adományozta Fülöp István András bv. alezredesnek, a Sopronkőhidai Fegyház és Börtön gazdasági vezetőjének.

MÁRCIUS 19.

A Bv. Szervezet Oktatási Központja szervezésében az UTE Megyei úti Sportcsarnokában rendezték meg a Belügyminisztérium a 2014. évi országos dzsúdóbajnokságát. A bün-

tetés-végrehajtási szervezet részéről 12, a társszervek részéről 23 csapat, összesen 152 versenyzője indult a versenyen. A rendezvény fővédnöke dr. Pintér Sándor belügyminiszter volt. A bajnokságot dr. Zakhar Tibor bv. ezredes, a Bv. Szervezet Oktatási Központjának igazgatója nyitotta meg, a díjakat Schmehl János bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok biztonsági és fogvatartási helyettese adta át. A büntetés-végrehajtási szervezet versenyzői több kiváló egyéni eredményt értek el. A férfiak 66 kg-os kategóriájában Leidinger Árpád (Fővárosi Bv. Intézet) első, Horváth Marcell (Somogy Megyei Bv. Intézet) harmadik helyezett lett. Ugyancsak bronzérmes nyert +100 kg-os súlycsoportban dr. Prikkel László (BVOP) és a 35 év feletti korcsoportban Kósa László (Szegedi Fegyház és Börtön). A bajnokságot a Készenléti Rendőrség csapata nyerte meg.

Mindszenty József bíboros születésének 122. évfordulójára emlékeztek a Sopronkőhidai Fegyház és Börtönben. Az ünnepségen részt vett Habsburg Lotharingiai Mihály főherceg, a Magyar Mindszenty Alapítvány elnöke. A megemlékezés szentmisével kezdődött a börtönkapolnában, amelyet dr. Mártfi Gyula veszprémi érsek és Butsy Lajos börtönlelkész celebráltak. A szentmisét követően történészek emlékeztek a bíborosra, majd az ünnepség a börtön külső falán elhelyezett Mindszenty-emléktábla koszorúzásával zárult.

MÁRCIUS 20.

A Büntetés-végrehajtási Szervezet Parancsnoki Kollégiuma újjalakuló ülését a Szegedi Fegyház és

Börtönben tartotta. Az értekezleten megjelent vezetők elfogadták a Parancsnoki Kollégium alapszabályát, és megválasztották az ügyvivőt, valamint helyettesét. Az ülésen részt vett Csóti András bv. vezérőrnagy, a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka, aki üdvözölte a Kollégium munkáját, egyben kérte, hogy a grémium a munkájával segítse elő a büntetés-végrehajtási szervezet szakmai tevékenységét.

A Közép-dunántúli Országos Bv. Intézetben megtartották a TÁMOP 5.6.1.A-11/4-211-0009 számú projekt záró rendezvényét. A programban a baracscai intézet részéről 40 férfi fogvatartott, a Kalocsai Fegyház és Börtön részéről 20 női fogvatartott vett részt. Szeidl Tamás bv. alezredes, parancsnokhelyettes köszöntőjében elmondta, hogy intézetük aktív pályázati tevékenységet folytat, több különböző TÁMOP-projekt zajlik egyidejűleg. Egyikkel szakmát adnak a fogvatartottak kezébe, másikkal készségeiket, képességeiket fejlesztik, a különféle projektek mindegyikének célja azonban azonos: a rendelkezésre álló eszközök hatékony, célzott felhasználásával segítsék a fogvatartottak társadalomba történő visszailleszkedését.

Összeállította: D. F. I.

Dr. Lőrincz József köszöntése

Dr. Lőrincz József ny. bv. dandártábornok, habilitált, címzetes egyetemi tanárt köszöntötték 70. születésnapja alkalmából a Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Karának Nagytermében 2014. április 9-én. Az ünnepségen a büntetés-végrehajtási szervezeten és a házigazda felsőoktatási intézményen kívül – a meghívott munkatársak, tanítványok személyén keresztül – három jogi egyetem, a szegedi, a miskolci és az ELTE Állam és Jogtudományi Kara is képviseltette magát.

Dr. Lőrincz József pályafutását a fiatalkorúak intézetében kezdte Tökölön, a Rendőrtiszti Főiskola tanáráként, majd tanszékvezetőjeként 27 évet töltött az intézmény falai között, ahonnan munkájának és a Büntetés-végrehajtási Tanszék tevékenységének köszönhetően szakmailag felkészült, modern szemléletű, elkötelezett tisztek sokasága került ki, akik megállták a helyüket a testületben, és közülük számosan a büntetés-végrehajtási szervezet vezetői körének tagjai lettek. A kétezres évek elejétől bontakozott ki dr. Lőrincz József még szélesebb körű oktatói tevékenysége, amely az említett három jogi egyetemhez is kapcsolódott. A büntetés-végrehajtás témakörében végzett kutatásait több könyvében és számos tanulmányában tette közzé.

A Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa által szervezett rendezvényen először Csóti András bv. vezérőrnagy, a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka köszöntötte dr. Lőrincz Józsefet. Beszédében kifejezte, számára hihetetlen, hogy Lőrincz tanár úr, akinek aktivitása ma is töretlen, immár 70 éves, s utalt arra, hogy személy szerint is rengeteget tanult tőle. Mint elmondta: dr. Lőrincz József azon kevés emberek egyike, aki igazi nagybetűkkel írta be nevét a magyar büntetés-végrehajtás történetébe.

Ezután dr. Ruzsonyi Péter bv. dandártábornok, az NKE Rendészettudományi Karának dékánja, valamint dr. Mezey Barna, az ELTE rektora, a Magyar Börtönügyi társaság elnöke méltatta az ünnepelt szakmai, illetve tudományos munkásságát. Ezt követően Csóti András az alkalomra készült tisztelegő kötetet, továbbá dr. Ruzsonyi Péter a dr. Pintér Sándor belügyminiszter adományozta díszszabályát adta át dr. Lőrincz Józsefnek. Dr. Pallo József bv. ezredes, a BVOP főosztályvezetője, a Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa alelnöke ismertette a „Börtönügyi kaleidoszkóp” című ünnepi kiadvány tartalmát, majd az ünnepelt köszönte meg a neki szánt megemlékezést és az ajándékokat, felidézve életútjának egyes érdekes állomásait.

Dr. Lőrincz József elmondta, hogy több alkalommal is a szerencsés véletlen befolyásolta szakmai fejlődését, előmenetelét. Ennek kapcsán megemlékezett tanítómestere, dr. Horváth Tibor szerepéről. Fontosnak tartotta, hogy megemlékezzen azon „névtelen”, a „trepnin dolgozó” kortársairól is, akik – megfogalmazása szerint – a büntetés-végrehajtási szervezetért ugyanolyan sokat, vagy még többet tettek.

A bensőséges ünnepség keretében legvégül a résztvevők – kollégák, tanítványok, tisztelők – egyenként is köszöntötték Tábornok urat, dedikálta a tisztelegő kötetet.

A szerk.

Konferencia az új bv. kódexről

A Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara (KRE ÁJK) „Magyarország új Büntetés-végrehajtási Kódexe” címmel rendezett konferenciát 2014. május 5-én a Magyarországi Református Egyház Zsinati Épületében. A tanácskozás levezető elnöke *dr. Deres Petronella PdD*, a KRE ÁJK tanszékvezető egyetemi docense volt.

A konferenciát *dr. Antalóczy Péter*, a KRE ÁJK dékánja nyitotta meg, majd *prof. dr. Mezey Barna*, az ELTE rektora előadásában a börtönbüntetés és a börtön fejlődéstörténeti csomópontjairól beszélt. *Csóti András* bv. vezérőrnagy, országos parancsnok a büntetés-végrehajtás jelenlegi feltételrendszerét (személyzet, bv. intézetek stb.) és az új kódexhez kapcsolódó fejlesztéseket ismertette. *Prof. dr. Vókó György* egyetemi tanár, az Országos Kriminológiai Intézet igazgatója a büntetés-végrehajtási jog fejlődési irányait vázolta fel, továbbá a bv. törvény egyes rendelkezéseire is kitért előadásában. *Prof. dr. Ruzsonyi Péter* bv. dandártábornok, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendtudományi Karának dékánja a kriminálpedagógia tudománya felől elemezte az új bv. kódexben bekövetkezett változásokat.

A tanácskozás délutáni programjában további értékes, a büntetőjog, illetve a büntetés-végrehajtási jog témakörébe sorolható előadások hangzottak el. *Dr. Antalóczy Péter* „A vallásgyakorlás szerepe a fogvatartottak reszocializációjában” címmel tartott előadást. *Dr. Lajtár István*, a legfőbb ügyész közjogi helyettese a bírói és ügyészi feladatokat tekintette át az új bv. törvény tükrében. *Dr. Domokos Andrea* habilitált egyetemi tanár, a KRE ÁJK oktatója egyes rövidtartalmú szabadsgelvonó szankciók, az elzárás és a fogházbüntetés alkalmazásával kapcsolatos dilemmáit osztotta meg a hallgatósággal. *Dr. Dobrocsi Szilvia*, a KRE ÁJK egyetemi adjunktusa az előzetes fogvatartás szabályozásának európai és hazai történetét mutatta be. Ezt követően *prof. dr. Muamer Nicević*, a Novi Pazar-i Egyetem tanára az új szerb büntető-eljárásjogi törvény sajátosságairól beszélt. A konferencia a levezető elnök, *dr. Deres Petronella PhD* zárszavával ért véget.

D. F. I.

Nők a büntetés-végrehajtásban” című szakmai fórum

A Magyar Börtönügyi Társaság 2014. évi tisztújító közgyűlését és szakmai fórumát tartották meg 2014. május 13-án az ETE Állam- és Jogtudományi Kara dísztermében. *Dr. Csernyánszky Lajos* ny. bv. ezredes, az MBT titkárának beszámolóját követően a jelenlévő tagok a társaság elnökhelyettesévé választották *Schmehl János* bv. vezérőrnagyot, az országos parancsnok biztonsági és fogvatartási helyettesét. *Schmehl János* – megköszönve a bizalmat – elmondta: kívánatos lenne elérni a jövőben, hogy rangot jelentsen a társasági tagság, továbbá kifejtette, feladatának tekintti, hogy az MBT hidat képezzen a tudomány és a gyakorlat között.

A szakmai fórum a „Nők a büntetés-végrehajtásban” címet viselte. A témaválasztást az indokolta, hogy – bár a női fogvatartottak a hazai börtönnépességnek csupán 7,8%-át teszik ki – számuk a férfi fogvatartottakéhoz képest dinamikusabban növekszik. Új témaként jelentkezett továbbá annak vizsgálata, hogy a nők milyen szerepet töltenek be a büntetés-végrehajtás személyi állományában.

A tanácskozás keretében négy előadás hangzott el. Elsőként *dr. Juhász Zsuzsanna* egyetemi docens, a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának oktatója a női fogvatartottak helyzetét Európa vonatkozásában vázolta fel. Ezután *dr. Antal Szilvia* bv. ügyész, a Fővárosi Főügyészség munkatársa előadásában a fogva tartott nőkkel kapcsolatos hazai kutatásokat mutatta be. *Dr. Tanács Eszter Tímea* bv. ezredes, a Kalocsai Fegyház és Börtön parancsnoka a nők büntetés-végrehajtásának gyakorlati kérdéseiről beszélt előadásában. Új problémaként említette meg az elítélt nők egészségromlását, illetve pszichés állapotát. *Singerné Pölöskei Ágnes* bv. alezredes, a Fővárosi Bv. Intézet osztályvezetője a büntetés-végrehajtási szervezetben dolgozó nők helyzetét elemezte az általa végzett felmérés alapján. Ezután hozzászólások következtek, majd a tanácskozás *Schmehl János* és *dr. Mezey Barna*, az ELTE rektora, az MBT elnöke zárszavával ért véget.

Az érdekes, gondolatébresztő, új szempontokat felvető előadások a résztvevők – köztük e sorok írója – számára azt bizonyították, hogy a szervezők témaválasztása sikeres volt.

A szerk.

Ajánló

Belügyi Szemle. A Belügyminisztérium szakmai, tudományos folyóirata. Főszerkesztő dr. Korinek László. 62. évfolyam, 2014. évi 2. szám, 142 oldal.

A Börtönügyi Szemle szerkesztősége időről-időre a börtönügyet választja a lap központi témájául. A folyóirat ez évi 2. száma több, a büntetés-végrehajtással kapcsolatos tanulmányt közöl, az alábbiakban ezeket ismertetjük.

Ritter Ildikó „Fertőzések és félelmek a büntetés-végrehajtási intézetekben” című tanulmánya egy, a hazai bv. intézetekben 2012-ben végzett kutatás eredményeit ismerteti, elemzi. A szerző egyik megállapítása, hogy a magyarországi börtönpopulációban határozottan számolni kell a hepatitis C-fertőzöttek számának emelkedésével. Pap Júlia dolgozata a munkabüntetések történetével, a közérdekű munka alkalmazásának, illetve a fogvatartottak munkáltatásának problematikájával foglalkozik. Fliegaufer Gergely tanulmánya a fiatalok fogvatartottak büntetés-végrehajtásához pszichológiai nézőpontból közelít, és vet fel új szempontokat. Várnagy-Tóth Mariann „Női elítéltek börtönkörnyezetben” című tanulmánya egy empirikus kutatás tapasztalatait foglalja össze. A szerző szerint „a női elítélteket depresszióval, egészségügyi problémával, neurózissal vagy személyiségzavarral kapcsolatos veszély fenyegeti, de vannak olyan tényezők, amelyek megkönnyítik a börtönártalmakkal való hatékony megküzdést (...), a munka és a család szerepének fontos preventív hatása van a visszaesésre.” Kovács Zsuzsa Gyöngyvér dolgozata a kényszergyógykezelés végrehajtásának kérdéskörét járja körül – büntetőjogi szankció dilemmáit is kifejtve.

Bíróságok, igazságügyi paloták régi képeslapokon. Válogatás dr. Bartalos József és dr. Szombath Tibor gyűjteményéből. (Szerk. Bartalos József, Szombath Tibor, Halász Tamás.) Kapolcs, 2013, agenda Natura Print Hungary Kft. 192 oldal. 4990 Ft.

A hazai bírósági épületek már korábban is felkeltették a joghistorikusok és építészettörténészek figyelmét. A Dercsényi Balázs által szerkesztett, 1993-ban megjelent „Bírósági épületek Magyarországon” című könyv a legfontosabb igazságszolgáltatási központok igényesen készített fényképeit tette közzé.

A reprezentatív kiállítású kiadvány előszavát dr. Navracsics Tibor közigazgatási és igazságügyi miniszter, bevezetőjét Stipta István jogtörténész professzor írta.

A kötet a dualizmuskori bírósági és törvényszéki épületeket, illetve igazságügyi palotákat mutatja be régi képeslapok és korabeli dokumentumok segítségével. Megjeleníti a korszakban működő 11 ítéletablát, 67 törvényszéket, valamint a járásbíróságok többségét. Mint Stipta István írja: „Az 1867 után épült magyar bírósági épületek általában a települések központjában kaptak helyet, a környezetükből szigetszerűen kiemelkedő, méltóságot, tekintélyt sugárzó hivatali központok voltak.” Rögtön hozzátehetjük, hogy e létesítmények közvetlen közelében

kaptak helyet a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának szinterei, a megyei és járási börtönök. Ebből következően a könyvnek, noha korántsem a büntetőintézetekre koncentrál, számos börtönügyi vonatkozása van.

A kiadvány érdekessége, hogy benne vármegyénként – Abaúj-Tornától Zólyomig – sorakoznak egymás után a többségükben színes képeslapok. A képekhez rövid, az épületek történetével foglalkozó szöveg tartozik, amely sok esetben azt az információt is tartalmazza, hogy a lapot mikor és hová küldték. Így a könyv képeslap-, illetve postatörténeti jelentősége sem elhanyagolható.

Börtönügyi kaleidoszkóp. Ünnepi kötet dr. Lőrincz József 70. születésnapja tiszteletére. (Szerk. Deák Ferenc, Pallo József) Budapest, 2014, Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa. 249 oldal. (Börtönügyi tanulmányok 1.)

A kiadvány elején Csóti András köszöntőjét, dr. Lőrincz József eddigi munkásságának értékelését olvashatjuk, a könyv végén az ünnepelt válogatott publikációinak jegyzéke található.

A kötet egyik fő vonulatát a történeti jellegű tanulmányok képezik. Bódiné Beliznai Kinga dolgozata a középkori büntetések világát idézi fel, Mezey Barna írása azt bizonyítja, hogy a börtön a modern büntetés-végrehajtás megjelenéséig folyamatosan része volt az európai jogtörténelemnek. Estók József tanulmánya a magyar büntetés-végrehajtás függelmi viszonyrendszerének, felügyeletének történetét vázolja fel. Tóth Tamás a szombathelyi börtön, Bencze Béla a fiatalkorúak fogvatartásának pécsi történetét teszi közzé. Tari Ferenc írása bemutatja a bv. szervezet szerepét Nagy Imre és mártírtársai újratemetésében.

A büntetés-végrehajtás reintegrációs, reszocializációs feladataihoz több írás is kapcsolódik. Forgács Judit és Módos Tamás a nevelés, illetve a nevelő funkcióinak változását elemzi. Fliegauf Gergely a totális intézményeknek az egyénre gyakorolt hatását az egyén integritása felől közelíti meg. Budai István a balassagyarmati börtönben folyó reintegrációs programok hatékonyságának vizsgálatát ismerteti. Balázs Péter a párthalmi bv. intézet által szervezett börtönszínház találkozó eseményeit, tanulságait foglalja össze. Mihály Attila a börtönök társadalmi felügyeletével kapcsolatos gondolatit osztja meg az olvasókkal. Somogyvári Mihály a civil szervezetek és a büntetés-végrehajtás viszonyrendszerét vizsgálja. Schmechl János az új bv. kódex egyes új, a reintegrációt elősegítő jogintézményeit mutatja be, Ruzsonyi Péter a kriminálpedagógia és a bv. törvény összefüggéseit elemzi.

A büntetőjog, bv. jog ugyancsak tekintélyes szerepet kap a kötetben. Vókó György a fogvatartottak emberi jogaival, Végh Marianna a büntetés-végrehajtás ügyészi felügyeletének szabályozásával foglalkozik. Nagy Anita írása a bv. bíró feladatrendszerének egyes elemeit helyezi fókuszba. Nagy Ferenc tanulmányában a feltételes szabadságra bocsátás alkalmazásával kapcsolatos álláspontját fejti ki. Juhász Zsuzsanna a külföldi fogvatartottak európai helyzetét mutatja be. Pallo József a kényszergyógykezelés elméleti és gyakorlati problémáit taglalja. Csernyánszky Lajos a bv. jog egyetemi oktatásával összefüggő intézetlátogatások tapasztalatait írja le.

A címéhez híven változatos tartalmú kiadvány méltóképpen köszönti Lőrincz

József tanár utat, valamint fórumot nyújt a büntetés-végrehajtással foglalkozó elméleti és gyakorlati szakemberek nézeteinek, véleményének kifejtéséhez.

Heinrich-Tamáská Péter: Kis magyar börtöntörténelem. Budapest, 2013, Unicus Műhely. 399 oldal. 3.990 Ft.

A neves szerző, a magyar börtönügy történetének avatott ismerője legújabb könyvében tizenkét hazai országos börtön, ún. letöltő ház, illetve a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága (BVOP) történetének megírására vállalkozott.

A kötet bevezetője fontos fogalmakat tisztáz, adatokat tartalmaz, s felrajzolja azt a szakmatörténeti keretet, amely a magyarországi börtönügy utóbbi 150 évét alapvetően meghatározta. Ezután következik az országos parancsnokság és a bv. intézetek története Állampusztától Vácig, (A BVOP története jórészt politikatörténet, amely nélkül nem tanulmányozható a bv. intézetek elmúlt 60 évének históriája sem.) A könyv végén – érdekes „függeléként” – a rabtemetőkről olvashatunk, majd az egyes bv. szervek vezetőinek felsorolása következik, a kötetet a névmutató zárja.

Heinrich-Tamáská Péter az egyes intézetek történetének megírásakor rengeteg tény, adatot, információt használt fel, ugyanakkor könyve rendkívül színesen, olvasmányosan mutatja be a börtönök világát; mindezt úgy teszi, hogy sokszor például egy-egy börtönt járt politikus vagy híres/hírhedt bűnelkövető sorsát villantja fel.

A könyv szerves részét képezi a hatalmas képanyag, amely főként Urbán Tamás fotóművész gyűjteményére épül, és amely különösen a „kádári börtönvilágot” idézi fel hitelesen, szugesztív erővel.

Örökség és büntetőjog. Emlékkönyv Békés Imre tiszteletére. (Szerkesztette: Belovics Ervin, Tamási Erzsébet, Varga Zoltán.) Budapest, 2011, PPKE JÁK. (A Pázmány Péter Katolikus egyetem Jog- és Államtudományi Karának könyvei. Tanulmányok 5.) 247 oldal.

Békés Imre (1930–2010) büntetőjogász professzor, az ELTE és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzor emeritusa 1989-ben a Halálbüntetés-ellenes Liga egyik alapítója, 1993 és 1999 között az Emberi Jogok Európai Bizottsága tagja volt.

A PPKE JÁK Büntetőjogi Tanszékén szerkesztett kötet méltó emlékezik meg Békés Imre alakjáról, munkásságáról. Az emlékkötet „Búcsúlevél” című, személyes hangú megemlékezését az egykori tanítvány, Tóth Mihály írta; a kiadvány közli Békés Imre szakmai életútját és tudományos munkáinak jegyzékét is. A kötetben megjelent tizenhat kiváló előadás és tanulmány közül – terjedelmi okokból – csak azokra térünk ki, amelyek összefüggésbe hozhatók a büntetés-végrehajtással, illetve a kriminológiával.

Györgyi Kálmán előadása Kozma Sándor, a börtönügy fejlődéséért is sokat tevő királyi főügyész munkásságának állít emléket. Domokos Andrea „Törvénszegő fiatalok” című előadása a fiatalok elkövetőkkel szembeni büntetőpolitika 2010-ben bekövetkezett szigorodásából indul ki. Az előadó egyetért a társadalmi reagálás sürgősségével, véleménye szerint „a reagálás módját azonban jóval

inkább a társadalomba ágyazottan kell végrehajtani [...], magát a társadalmat kellene jobban bevonni azoknak az antiszociális magatartásoknak a kezelésébe, amelyek végül kriminális cselekedetekbe torkollnak.” Érdekes Tamási Erzsébet „Nemek és terrorizmus” című tanulmányának kérdésfeltevése: Miként jelennek meg a terrorizmus kapcsán a nemi szerepek, illetve a velük kapcsolatos társadalmi elvárások, és milyen módon tárgyalja ezt a tudomány és média? Vókó György tanulmánya a büntetés-végrehajtás és a büntetés-végrehajtási jog megújításához szolgált értékes gondolatokat.

Vókó György: Magyar büntetés-végrehajtási jog. 5., átdolg. kiad. Budapest-Pécs, 2013, Dóm Kiadó – Dialóg Campus Kiadó. 415. oldal. (Institutiones Juris. Dialóg Campus Tankönyvek) 5980 Ft.

Vókó György nagyszabású munkájának legutóbbi, ötödik kiadása 2013-ban jelent meg. Az egyetemi tankönyvben feldolgozott joganyag az idén – az új bv. törvény hatálybalépéséig, 2015. január 1-jéig – még érvényben van.

A tankönyv első kiadása 1999-ben látott napvilágot. A szerzőt az a szándék vezérelte, hogy a néhány évvel korábban megjelent egyetemi jegyzete átdolgozása során formálódó mű ne csak a büntetés-végrehajtási jogról való elmélyültebb tájékozódás, hanem akár a tudományos kutatások kiindulópontjául is szolgáljon. Ennek érdekében Vókó György nemcsak a tananyagot bővítette, de a szakmai hivatkozások mennyiségét a többszörösére növelte. A részeken belüli kisebb egységek bevált szerkezetét megtartotta, azonban, ha a logika úgy kívánta, némely esetben megváltoztatta.

A büntetés-végrehajtási jog folyamatos változásai miatt került sor a későbbi módosított kiadásokra. „Időtálló, prognózist is nyújtó tankönyvet vagy szakkönyvet írni napjaink változó világában az ezredforduló után álló Magyarországon nagyobb felelősséget jelent, mint egy stagnáló időszakban” – írta szerző könyve előszavában, majd néhány oldallal később így folytatta: „A tankönyvek magukon viselik annak a kornak a jegyeit, amelyekben íródtak. Ezeknek azonban csak olyan nyomot szabad hagyniuk, amelyek nem zárják el a jövőbe tekintés, a fejlesztés iránti igény kilátásait. A büntetés-végrehajtási jog fejlődési-fejlesztési irányára összhangban áll a magyar jog rendszerével.”

(Válogatás a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Szakkönyvtára legújabb szerzeményeiből)